

Økonomen Ebbe Hertzberg (1847-1912)

Hvem han var som økonom og hva han bidro med.

Alice Holsen

Veileder

Professor Arild Sæther

Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved Universitetet i Agder og er godkjent som del av denne utdanningen. Denne godkjenningen innebærer ikke at universitetet inntår for de metoder som er anvendt og de konklusjoner som er trukket.

1. Forord

Denne masteroppgaven inngår som avsluttende del av min mastergrad i finansiell økonomi ved Universitetet/Handelshøyskolen i Agder. Den ble skrevet i siste semester og er verdt 30 studiepoeng.

Jeg valgte å skrive om Ebbe Hertzberg da det tidligere var skrevet svært lite om han som økonom. Målet mitt var å finne ut hvem han var som økonom, hva han bidro med og hvem han har påvirket. Det har vært en lang og krevende prosess, men det har vært svært lærerikt.

Veilederen min, Professor Arild Sæther, har gitt meg gode tips på veien og jeg vil rette en stor takk til ham for god støtte og motivasjon. Jeg vil også takke min mor, Louise Holsen, med god hjelp til opplysning av bankrelaterte spørsmål.

Kristiansand, 1. juni 2012

Alice Holsen

2. Sammendrag

I denne masteroppgaven har jeg valgt å skrive om Ebbe Hertzberg hvor jeg har undersøkt hva han hadde å bidra med til det økonomiske feltet.

Jeg begynner med en biografi om Hertzberg hvor vi skal se at han var en allsidig person med mye kunnskap, og jeg inkluderer her en liste over alle hans arbeider. Videre ser jeg på hvordan han vant professorstillingen i økonomi i Kristiania, og går inn på de to avhandlingene han skrev i forbindelse med dette. Disse to avhandlingene er hans hovedverk i forbindelse med økonomifaget, og det er disse som tar hoveddelen av oppgaven min.

Først går jeg inn på "om kredittens begreb og væsen" hvor jeg viser at han definerte kreditten i to hovedformer; realkreditten og personalkreditten. Videre viser jeg til renten og at Hertzberg hadde litt ulik forklaring av renten i forhold til hvordan vi forklarer den i dag, men selve oppfatningen hans er noenlunde lik. Hertzberg mente også at hovedyttringene til kredittens virksomhet kunne bli delt i to; da verdi omsatt til nytte hvor han ser på debtors stilling, og nytte omsatt til verdi hvor han ser på kreditors stilling. I avslutningen av dette kapitlet sammenligner jeg Hertzbergs kredittbegrep med kredittbegrepet i dag, og her får jeg frem både likheter og ulikheter.

Deretter går jeg inn på den andre avhandlingen hans om seddelbankene. Jeg går inn på hvordan Hertzberg definerte seddelbankens definisjon og oppgaver, og også sedlenes definisjon og oppgaver. Her skal vi se at Hertzbergs oppfatning av hva seddelbanken burde konsentrere seg, om er lignende hvordan det fungerer i dag. I tillegg tar vi en titt på seddelbankens utlånsvirksomhet og vi skal se at Hertzberg ikke mente at seddelbanken burde drive med slik virksomhet. Vi skal også se litt på de skandinaviske seddelbankene, herunder Norge, Sverige og Danmark. Til slutt i dette kapitlet har jeg også en sammenligning mellom Hertzbergs seddelbegrep og seddelbegrepet i dag, og også her finner vi både likheter og ulikheter.

Videre skal vi se på opprettelsen av statsøkonomisk forening og hvordan Hertzberg bidro her med flere foredrag og livlig deltagelse i diskusjoner. Jeg skal også ta en titt på den

idehistoriske rammen; hvilke skoler som fantes på den tiden Hertzberg levde, og jeg skal forklare hvorfor jeg plasserer Hertzberg under den klassiske skolen.

Avslutningsvis ser jeg kort på om Hertzbergs seksuelle legning hadde noe å si for hvordan han var som økonom. Ikke overraskende hadde det ikke særlig betydning for hans økonomiske syn, men han ble noe hindret i karrieren sin. Og helt tilslutt blir det selvsagt en konklusjon.

Vi skal se at Ebbe Hertzberg var et menneske av allsidig karakter. Han var både jurist, sosialøkonom og historiker. Som økonom konsentrerte han seg mest om tollpolitikken hvor han var en forkjemper for frihandelssystemet, men han hadde også god kunnskap om økonomisk teori.

3. Innholdsfortegnelse

1. Forord -----	3
2. Sammendrag-----	4
3. Innholdsfortegnelse-----	6
4. Innledning -----	9
5. Liten biografi om Ebbe Hertzberg -----	10
5.1 Liste over arbeidene til Hertzberg -----	13
6. Historisk Bakgrunn-----	15
7. Den første rene professorstillingen i økonomi i Norge-----	17
8. Om kredittens begreb og væsen -----	18
8.1 Innledning -----	18
8.2 Kredittens to hovedformer; realkreditten og personalkreditt -----	20
8.2.1 Realkreditten-----	21
8.2.2 Personalkreditt-----	24
8.2.3 Realkreditten og personalkreditten sammenlignet -----	29
8.3 Er kreditt ensbetydende med tillit, eller inngår tilliten bare som et moment i kreditten?-----	29
8.4 Renten-----	30
8.5 Kredittens plassering i statsøkonomien -----	31
8.6 Hovedyttringene til kredittens virksomhet -----	32
8.6.1 Verdi omsatt til nytte -----	32
8.6.1.1 Produksjonskreditt-----	32
8.6.1.2 Forbrukskreditt-----	35
8.6.1.3 Produksjonskreditt og forbrukskreditt sammenlignet -----	36
8.6.2 Nytte omsatt til verdi -----	37
8.6.2.1 Når kreditor omsetter sin kapital fordi han foretrekker å være i besittelse av en utskilt verdi -----	37
8.6.2.2 Når eieren omsetter sin kapital for en utskilt verdi for atter å kunne omsette denne -----	38
8.7 Kredittens opphør -----	45
8.8 Overblikk-----	47
8.9 Kredittbegrepet til Hertzberg versus kredittbegrepet i 2012 -----	47

9. Grundsætningerne for Seddelbankers Indretning og Virksomhed-----	52
9.1 Innledning-----	52
9.2 Seddelbankvirksomheten i sin alminnelighet -----	53
9.3 Utlånsvirksomheten-----	55
9.3.1 Håndfast pant-----	56
9.3.2 Statslån -----	57
9.3.3 Statslån versus pantelån-----	58
9.3.4 Pantelån versus personlig kreditt -----	58
9.3.5 Seddelbankene versus ikke-seddelutstedende banker -----	58
9.4 Seddelutslippets utstrekning-----	60
9.5 Sedlenes innløselighet-----	63
9.6 Den metalliske beholdnings størrelse -----	64
9.7 Depositovirksomheten-----	65
9.8 En eller flere seddelbanker? -----	66
9.9 Særskilt om de Skandinaviske seddelbanker-----	68
9.9.1 Norge -----	68
9.9.2 Sverige-----	69
9.9.3 Danmark-----	70
9.10 Seddelbanken - en statsinstitusjon -----	70
9.11 Seddelbegrepet til Hertzberg sammenlignet med seddelbegrepet i 2012-----	71
10. Statsøkonomisk forening-----	74
10.1 Foredrag holdt i statsøkonomisk forening av E. Hagerup Bull om "Udlandets toldpolitik og vor" med påfølgende diskusjon, i 1897 -----	74
10.2 Foredrag i statsøkonomisk forening av Ebbe Hertzberg om "Beskyttelsesspørgsmålet" i 1904-----	78
10.3 Foredrag holdt i statsøkonomisk forening av Hertzberg "Om udbredelse af socialøkonomisk kundskab" med påfølgende diskusjon, i 1902-----	82
10.4 Diskusjon i statsøkonomisk forening om foredraget til Albert Balchen "Litt om den saakaldte handelsbalance" i 1905 -----	87
11. Minneord om Ebbe Hertzberg-----	88
11.1 Av Bredo Morgenstjerne -----	88
11.2 Fra Dansk historisk tidsskrift -----	88
11.3 Det Norske Vitenskaps akademi -----	89

12. Idéhistorisk ramme-----	90
12.1 Merkantilismen -----	91
12.2 Den fysiokratiske skolen -----	91
12.3 Den klassiske skolen -----	91
12.4 Nyklassisk -----	92
12.5 Den tyske historiske skolen for økonomi -----	92
12.6 Ebbe Hertzbergs plassering -----	93
13. Har Hertzbergs seksuelle legning påvirket ham som økonom? -----	96
14. Konklusjon-----	98
15. Litteratur og kilder -----	100

4. Innledning

I denne masteroppgaven har jeg, som nevnt, skrevet om Ebbe Hertzberg og hans økonomiske stilling. Ebbe Hertzberg har bidratt mye i det juridiske og rettshistoriske arbeid, men i denne oppgaven vil jeg se på hvem han var som økonom. Dette har ikke blitt skrevet særlig mye om før, så det har vært et spennende arbeid.

Problemstillingen var å undersøke hvem han var som økonom, hvilke syn han hadde sammenlignet med andre økonomer på den tiden, hvem han ble påvirket av og hvem som ble påvirket av ham, hvilke økonomiske emner han skrev om, hva han ble påvirket av på den tiden og tilslutt å plassere ham i forhold til den idehistoriske rammen.

Den viktigste kilden min har vært samfunnsøkonomisk tidsskrift i tillegg til de to avhandlingene han skrev i forbindelse med konkurransen om professorstillingen i økonomi. Ettersom dette er en økonomisk oppgave har jeg ikke sett på Hertzbergs ikke-økonomiske arbeid.

5. Liten biografi om Ebbe Hertzberg¹

Ebbe Carsten Hornemann Hertzberg ble født i Holmestrand 4. November 1847. Faren hans var apoteker og han vokste opp i Vestfold, Kristiania og Trondheim. 18 år gammel i 1865 tok han examen artium² og i 1870 ble han cand.jur.³ I 1870 bestemte han seg for å studere retts historie og han dro da til Uppsala med reisestipend fra Universitetet i Kristiania. Med nytt reisestipend dro han i årene 1872-1873 til Universitetet München og studerte under Konrad Maurer⁴ (1823-1902). I 1875 var han attaché⁵ ved den svensk-norske legasjonen i Paris.

Hertzberg startet sin yrkeskarriere i Statistisk Sentralbyrå i 1871 hvor han ble midlertidig byråsjef da Jakob Neumann Mohn⁶ (1838-1882) var ute i permisjon.⁷

I 1877 vant han den første rene professorstillingen i økonomi ved Universitetet i Kristiania, men mer om dette i kapittel 7 om "Den første rene professorstillingen i økonomi". Hertzberg var svært opptatt av tollpolitikken, og i 1879 ble han med i tollkomiteen som skulle revidere tolltariffen. Mer om Hertzbergs tollpolitikk i kapitlene under "10. Statsøkonomisk Forening".

¹ Store Norske Leksikon, "Ebbe Hertzberg utdypning (Norsk biografisk leksikon)," Store Norske leksikon, http://snl.no/nbl_biografi/Ebbe_Hertzberg/utdypning.

Wikipedia, "Ebbe Hertzberg," http://no.wikipedia.org/wiki/Ebbe_Hertzberg. Denne referansen fra wikipedia brukte jeg som en tilleggsreferanse da wikipedia ikke er helt til å stole på.

Leiv Amundsen, vol. 2, Det Norske videnskaps-akademi i Oslo 1857-1957 (Oslo: I kommisjon hos Aschehoug, 1960).

² *Examen Artium tilsvarer i dag vitnemål fra videregående skole.*

Store Norske Leksikon, "Examen Artium," http://snl.no/examen_artium.

³ *Candidatus juris brukes ikke lenger i Norge, nå er det erstattet med bachelorgrad og mastergrad. Ved å ta cand.jur. kunne han praktisere som jurist.*

Store Norske Leksikon, "Candidatus - Akademisk grad," <http://snl.no/candidatus/akademisk%20grad>.

⁴ *Konrad von Maurer var en tysk retts historiker, hans spesialfelt var norrøne rettsforhold.*

⁵ *Attaché er en assistent knyttet til en spesiell stilling eller oppgave.*

Store Norske Leksikon, "Attaché " <http://snl.no/attach%C3%A9>.

⁶ *Mohn var en norsk statistiker.*

⁷ Einar Lie, "... men den statistisk-topografiske tradisjonen var ikke død," Statistisk Sentralbyrå, <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200105/06/index.html>.

Hertzberg var en stor tilhenger av Anton Martin Schweigaard⁸ (1808-1970), og i 1883 ga han ut en avhandling om "Professor Schweigaard i sin offentlige virksomhed". Jeg har valgt og ikke å gå noe dypere inn på denne avhandlingen da den er mer juridisk og politisk relatert. Men her kommer det frem at Hertzberg delte mange av synspunktene til Schweigaard. Begge var høyre-menn, og i 1884 ble Hertzberg medlem av Aprilministeriet⁹, som statsråd, men dette varte ikke lenge da Aprilministeriet ble nedlagt bare noen få måneder etter sin oppstart.

I 1886 gikk det rykter om at han var homofil, noe han også bekreftet at han var, og dermed måtte han tre av i alle hans offentlige stillinger og verv. Universitetet mente at han ikke var skikket til å undervise unge menn, Hertzberg kommenterte dette med at man da også ikke burde la menn undervise unge kvinner. Mer om dette under kapittel 12. I årene som da fulgte trakk han seg tilbake og konsentrerte seg om sine rettshistoriske arbeid. I disse årene bodde han i München, Berlin, Holmestrand og Stockholm, og han fikk gjort ferdig sitt hovedverk "Norges Gamle Love" i 1895. Dette verket bestod av alle Norges lover, inkludert tolkninger og forklaringer, før år 1388.

Han hadde også stor interesse for historie, og, som student, i 1869 skrev han en historisk avhandling om det norske Aristokratis historie før kong Sverres tid. For denne avhandlingen mottok han Kronprinsens gullmedalje¹⁰.

På midten av 1890-tallet kom han igjen frem i det offentlige lys, og han var med i utformingen av Statsøkonomisk forening hvor han holdt flere foredrag og diskusjoner. Han var også formann i den nye tollkomiteen som skulle utforme en ny norsk toll- og tariffpolitikk. Hertzberg selv var stor tilhenger av frihandelssystemet, men i denne komiteen i 1904 kom de, og Hertzberg var enig, frem til at proteksjonistisk politikk var det beste for Norge på det tidspunktet. Mer om dette i kapittel 10 om «Statsøkonomisk forening».

I 1901 ble han utnevnt til ridder av 1. klasse av St. Olavs orden, og i 1907 ble han forfremmet til kommandørkorset av 2. klasse. Dette var for vitenskapelig fortjeneste.

⁸ Schweigaard var en norsk jurist og politiker.

⁹ Aprilministeriet var en høyre-regjering som kun varte noen få måneder da de opptrådte "(...) famlende og rådvilt (...)". Store Norske Leksikon, "Aprilministeriet," <http://snl.no/Aprilministeriet>.

¹⁰ Dette var en medalje som ble utgitt av Universitetet i Kristiania til studenter som hadde utmerket seg.

Fra 1905-1912 var Hertzberg Riksarkivar, som betyr at han hadde ansvaret for alt det faglige og administrative i Riksarkivet. I tillegg var han medlem av Videnskabselskapet¹¹ i Kristiania fra år 1907 frem til han døde, hvor han og Mohn vekselvis var preses og visepreses. Han var også direktør for Norges hypotekbank i årene 1903-1908.

Hertzberg døde 4. november 1912 i Kristiania som jurist, sosialøkonom og historiker. Som økonom var han preget av sitt politiske ståsted; han var svært interessert i tollpolitikk og var forkjemper for frihandelssystemet. Men han hadde også god kunnskap om økonomisk teori som vi skal se i de to avhandlingene han skrev i forbindelse med professorsorkonkurransen, i tillegg til foredragene han holdt i Statsøkonomisk forening.

Hertzberg var også så vidt innom skattepolitikken. Han skrev at Harald Hårfagre innførte skattevesenet da han krevde koppskatt¹² av befolkningen. Ifølge Hertzberg danner koppskatten "(...) i skatteteknisk respekt den råeste og simpleste beskatningsform, som stiller inndrivelsen de minste vanskeligheter å overvinne og derfor må antas bare å ha blitt anvendt i et land, hvor hvert skattevesen hittil hadde vært ukjent".¹³ Han var altså i mot denne skatteformen, men den var jo da ikke gjeldende på hans tid.

Som vi ser av listen over arbeidene til Hertzberg nedenfor hadde han flest publikasjoner når det kom til det juridiske og historiske, disse var jo da hovedområdene hans. Her i oppgaven har jeg ikke sett noe særlig på disse verkene da de ikke har relevans for min problemstilling. Jeg har tatt utgangspunkt i de to viktigste verkene hans i forbindelse med økonomi; "*Om kredittens begreb og væsen*" og "*En kritisk Fremstilling af Grundsætningerne for Seddelbankers Indretning og Virksomhed*", i tillegg til hans foredrag og deltagelse i diskusjoner i Statsøkonomisk forening.

¹¹ I dag heter det Det Norske Videnskaps-Akademi

¹² Koppskatt er en skatteform hvor alle betaler samme sum skatt uansett betalingsevne.

Store Norske Leksikon, "Koppskatt," <http://snl.no/koppskatt>.

¹³ *Norske historikere i utvalg*, ([Oslo]: Universitetsforlaget, 1967). side 303

5.1 Liste over arbeidene til Hertzberg¹⁴

- *En fremstilling af det norske Aristokratis Historie indtil Kong Sverres Tid*, 1869
- *Grundtrækkerne i den ældste norske Proces*, 1874
- *Konrad Maurer*, 1874
- *En kritisk Fremstilling af Grundsætningerne for Seddelbankers Indretning og Virksomhed*, 1877
- *Om Kredittens Begreb og Væsen*, 1877
- *Tvivlsomme ord i Norges gamle love*, 1880
- *Norges Industri. En historisk og statistisk Oversigt*, i *Polyteknisk Tidsskrift* 1882
- *Professor Schweigaard i hans offentlige Virksomhed*, 1883
- *Oversigt over de nyeste lovgivningsarbejder vedrørende arbeiderforsikringen i Tyskland, Frankrig, England, Belgien, Schweiz og Italien*: Trykt som manuskript, 1885
- *Retskilderne og statsretten*: del av serien *Nordisk retsencyclopædi* (sm.m. Aschehoug), 1885
- *De gamle loves mynding*, del av serien *Forhandlinger ved Det Norske videnskapsakademi*, 1889
- *De nordiske retskilder*, bd 2 i *Nordisk retsencyklopædi*, København 1890
- *Len og Veizla i Norges Sagatid*, i *Germanistische Abhandlungen zum LXX. Geburtstag Konrad von Maurer*, Göttingen 1893
- *Norges Gamle Love*, bd. 5: *Supplement til foregaaende Bind og Facsimiler samt Glossarium med Registre* (sm.m. G. Storm), 1895
- *Trondhjems politiske og statsretslige forhold i sagatiden*, 1897
- *Norges folkeretslige stilling*, utgitt av Hertzberg etter forfatterens død, 1897
- *Om Eiendomsretten til det norske Kirkegods. En retshistorisk Betænkning*, 1898
- *Die staatsrechtliche Stellung Norwegens/The international position of Norway according to public law/La situation internationale de la Norvege d'apres le droit public*, 1899
- *Det europæiske landbosamvirke: Reiseindberetning* (sm.m. J. Bull Tornøe), 1900

¹⁴ Leksikon, "Ebbe Hertzberg utdypning (Norsk biografisk leksikon)".

- *Norges statsretslige Stilling*, 1902
- *Om ordningen af Landmændenes Driftskredit og Kreditsamvirke: Betænkninger og Udkast*: utarbeidet av en av Landbruksdepartementets nedsatte komite, Hertzberg var formann, 1903
- *Vore ældste lovtexters oprindelige nedskrivelsestid*, dette er en artikkel av Hertzberg i *Historiske afhandlinger tilegnet Professor Dr J.E. Sars paa hans syttiende Fødselsdag den ellefte Oktober 1905*, 1905
- *Den norske Creditbank 1857-1907. Et tilbageblik* (sm.m. N. Rygg), 1907
- *Norges historie fremstillet for det norske folk* (sm.m A. Bugge, Oscar Alb. Johnsen, Yngve Nielsen, J.E. Sars, A. Taranger), 1909-1917
- *Den første norske kongekroning, dens aarstal og ledsagende omstændigheter*, 19-?

6. Historisk Bakgrunn

Her vil jeg få frem hva som skjedde i verden, da hovedsakelig Europa og Skandinavia, i tiden da Hertzberg levde. Dette for å se hva som kunne påvirke Hertzberg i hans arbeid og tenkemåte.

Unionen Danmark-Norge gikk i oppløsning i 1814 og Norge gikk inn i en ny union, denne gang med Sverige. Denne varte frem til 1905 hvor de hadde samme konge, men de var selvstendige stater. Opphevelsen av mellomriksloven i 1897, som ga fri toll fra Norge til Sverige, førte til at man ikke lenger så behovet med en union. Norge fikk så en egen konge, prins Carl av Danmark, som tok navnet Haakon 7.

Etter Napoleons krigene (1800-1815) opplevde Europa en økonomisk krise som også påvirket Norge, og førte til en depresjon. Det gikk hardest utover eksportnæringene, og flere i Norge med penger knyttet opp mot eksportartikler, som for eksempel trelast, gikk konkurs. Det var mye rot i det økonomiske systemet som måtte bli ryddet opp i. Derfor ble Norges Bank opprettet i 1816, og, som vi skal se videre i oppgaven, bandt den pengesedlene i sølv (fra 1873 endret dette seg til gull) for å stoppe inflasjonen. Til å begynne med var Norges Bank den eneste banken i Norge, og de brukte midlene sine på å gi ut lån til næringsdrivende og private. Men fra 1850 og utover dukket det opp flere private banker og da begynte Norges Bank å konsentrere seg om sentralbank-funksjonen. I dag har Norges Bank enerett på utstedelse av sedler, de er "bankenes bank" som betyr at de tar imot innskudd og gir ut lån til andre banker, de er en sentral valutabank og holder en valutareserve for å sikre utbetalinger til utlandet, de er statens bankforbindelse og de har ansvar for betalingssystemene i Norge. På Hertzbergs tid var det selvfølgelig ingen slike elektroniske betalingssystem som det finnes i dag.

Fra midten av 1800-tallet begynte det store hamskiftet. Dett var en modernisering av landbruket hvor nye maskiner og metoder gjorde jordbruket lettere og mer produktivt. Behovet for husmenn sank, og disse klarte nå gjerne å kjøpe seg en jordflekk. Norges hypotekbank ble opprettet i 1851 for å tilfredsstille bøndenes lånebehov. Det var høy befolkningsvekst noe som førte til god tilgang på arbeidskraft. Som en følge av industrialiseringen flyttet mange til byene for å skaffe seg arbeid.

Fra midten av 1870-årene var gullstandarden pengesystemet i Norge og i verden. Dette betydde at valutaen i landet ble knyttet opp mot gullet. Som betalingsmiddel brukte man gullmynter og sedler. For eksempel så bestod 1 Norsk krone av 0,40323 g fint gull i 1873, og det ble bestemt i 1892 at den utstedte seddelmengden ikke måtte overstige gullbeholdningen til Norge på 425 millioner kroner.¹⁵

Det som er viktig å merke seg i forhold til Norge på Hertzbergs tid og Norge i dag er at Norge var et fattig land frem til oljen ble oppdaget i Nordsjøen på slutten av 1960-tallet.

¹⁵ Store Norske Leksikon, "Gullstandard," <http://snl.no/gullstandard>.

7. Den første rene professorstillingen i økonomi i Norge

I 1877 var det konkurranse om et professorat i økonomi ved Universitetet i Kristiania. Dette var den første stillingen som ble vunnet ved konkurranse, og den første rene professorstillingen i økonomi i Norge. Konkurransen sto mellom Ebbe Hertzberg, Anders Nicolai Kiær (1838-1919) og J. C. Gamborg. Oppgaven var å skrive en avhandling med temaet "En kritisk fremstilling af Grundsætningerne for Seddelbankers Indretning og Virksomhed med særligt Hensyn til de skandinaviske Seddelbanker i deres nuværende Skikkelse", i tillegg til en avhandling med valgfritt tema. Her valgte Gamborg temaet "Om Byerne og Landet i deres indbyrdes Forhold med hensyn til Befolkning og Produktion", Kiær valgte "Bidrag til Belysning af Skibsfartens økonomiske Forhold" og Hertzberg valgte da "Om Kredittens Begreb og Væsen".

Disse konkurranseavhandlingene ble også nevnt i det danske nasjonaløkonomiske tidsskriftet i 1878, hvor de la størst vekt på vinneren, Ebbe Hertzberg og hans avhandling om 'kredittens begreb og væsen'. Kiær og Gamborgs besvarelse av fellesoppgaven var på ca. det dobbelte omfanget i forhold til Hertzbergs avhandling, mens Hertzberg og Kiær skrev ca. like mye i den valgfrie avhandlingen, Gamborgs hadde da ca. halvparten av lengden.¹⁶

Ifølge Bergh og Hanisch var Kiær Hertzbergs "(...) eneste reelle konkurrent".¹⁷ De mente at ved disse to avhandlingene så viste Hertzberg at han hadde et stort talent for økonomisk teori.¹⁷

Jeg vil nå først ta for meg Hertzbergs valgfrie avhandling om "kredittens begreb og væsen", og så tar jeg for meg avhandlingen om seddelbankene. Disse to var Hertzbergs viktigste verk i forbindelse med økonomifaget, og jeg tar de derfor for meg i ganske stor detalj.

¹⁶ "De norske Konkurrenceafhandlinger," *Nationaløkonomisk tidsskrift* (1878). side 1

¹⁷ Trond Bergh and Tore Jørgen Hanisch, *Vitenskap og politikk: linjer i norsk sosialøkonomi gjennom 150 år* (Oslo: Aschehoug, 1984). side 56-57

8. Om kredittens begreb og væsen

8.1 Innledning

Jeg vil her gå inn på Hertzbergs avhandling 'Om Kredittens begreb og væsen' hvor jeg vil få frem hans meninger om temaet, hvem han ble inspirert av og hvem han kritiserte i forbindelse med kredittbegrepet. Hertzberg selv skrev at dette var et svært ombredt spørsmål, men det var ingen hittil som hadde kommet frem med en god forklaring på dette begrepet.¹⁸

Jeg innleder med de forskjellige økonomene Hertzberg ble inspirert av. Videre ser jeg på de to hovedformene Hertzberg mente kreditten hadde; realkreditt og personlig kreditt. Vi ser litt på renten og på hvor Hertzberg mente kreditten burde plasseres i statsøkonomien. Videre tar vi for oss hovedyttringene til kreditten; verdi omsatt til nytte, herunder produksjonskreditt og forbrukskreditt, og nytte omsatt til verdi. Til slutt avslutter jeg med kredittens opphør og en liten sammenligning med dagens kredittbegrep.

Hertzberg begynner avhandlingen sin med å fortelle om de viktigste økonomene og deres teorier om dette spørsmålet så langt. Han er tydelig påvirket av flere, men det hindret ham ikke i og også å kritisere dem. Særlig i begynnelsen av avhandlingen har han flere fotnoter til forskjellige forfattere.

Hertzberg forteller kort at på grunn av pengemangel i Skottland ønsket John Law¹⁹ (1671-1729) og "(...) forøke landets pengemengde ved kredittsedler grunnet på verdier i landeiendom"²⁰ og han mente at penger "(...) kun skulle være et betalingstegn avhengig av konvensjonell bruk."²⁰ Feiltagelsen hans var, ifølge Hertzberg, at han, som andre forfattere på den tiden, "(...)overvurderte penger og dermed ble ledet til å forsøke en i det minste praktisk ubegrenset fabrikasjon av denne kapitalformen."²⁰ Men på tross av dette skriver også Hertzberg at man finner mange "(...)slående og innsiktsfulle betraktninger(...)"²⁰ i hans

¹⁸ Ebbe Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen* (Kristiania: Malling, 1877).

¹⁹ John Law var en skotsk økonom som er svært kjent (av økonomer) i dag.

²⁰ Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 2

skrifter. Jean-Francois Mélon (1675-1738) mente at "(...)statsobligasjoner og andre kredittpapirer positivt forøker nasjonens formue"²⁰, mens Dutots²¹ forklaring var at "(...) uten kreditt vil handelen være et lik."²⁰ Hertzberg kaller disse forklaringene "(...) begeistrende, men enda mer uklare ytringer (...)"²⁰ Videre forteller han at Anne-Robert-Jaques Turgot (1727-1781), i 1749, kom med datidens fremdeles gjeldende forklaring "(...) at enhver kreditt er et lån (...)"²² I tidsrommet fra Turgots forklaring og frem til Hertzbergs tid, ble ikke dette spørsmålet særlig tatt opp igjen; det var ikke kommet frem noen nye forklaringer da økonomene hadde andre problemer å sysselsette seg med. Hertzberg nevner også Adam Smith (1723-1790) og David Ricardo (1772-1823); at disse to verdensomkjente økonomene heller ikke hadde funnet det nødvendig å gi dette begrepet noen videreutvikling eller drøfting, slik som andre statsøkonomer på den tiden så de på kredittbegrepet med stor tilbakeholdenhet.²³

Jean-Baptiste Say²⁴ (1767-1832), derimot, oppfattet kreditten som "(...) et mer eller mindre nødvendig onde (...)"²⁵; den eneste fordelten med kreditt for samfunnet var dersom de som eide pengene ikke kunne eller ville bruke dem.²⁶ En større fordel for samfunnet ville være dersom ingen hadde behov for kreditt; hvis enhver i en bedrift hadde spart opp nok kapital til å drive forretninger uten å måtte låne penger.²⁷ Hertzberg var lettere sjokkert over dette og fant det vanskelig å tro på forklaringen til Say, som han selv kaller en av "(...)den økonomiske vitenskaps egentlige stiftere."²⁵

Først i 1839 begynte kredittbegrepet for alvor å bli erkjent av alle, etter August Cieszkowski's²⁸ (1814-1894) verk om dette temaet, *Du crédit et de la circulation*, som ifølge

²¹ Mélon og Dutot var begge franske statsøkonomer fra det 18. århundre.

²² Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 3

²³ Ibid. side 3-4

²⁴ Say var en fransk økonom tilhørende den klassiske skolen. Harry Landreth and David C. Colander, *History of economic thought* (Boston, Mass.: Houghton Mifflin, 2002).

²⁵ Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 4

²⁶ Ibid. side 4 "...bestemmer han kredittens fordele som bestaaende i, at den meddeler den, der har brug derfor, raadighed over kapitaler, hvis eiere selv ikke kunne eller ville benytte dem.."

²⁷ Ibid. side 4 "...men der er endnu en gunstigere tilstand: den, hvori ingen har behov for kredit, idet enhver i sin bedrift har kunnet samle saa megen kapital, at han uden at laane kan gjøre de i forretningen fornødne udlæg."

²⁸ August Cieszkowski var en polsk økonom, politisk aktivist og filosof. "August Cieszkowski," Bokklubben, <http://www.bokklubben.no/SamboWeb/produkt.do?produktId=4762390>.

Hertzberg var svært interessant og oppsiktsvekkende.²⁹ Uten tvil en viktig inspirasjon for Hertzberg; han refererer mye til Cieszkowski, men han var likevel ikke enig i alt han stod for. Ifølge Hertzberg var det to gjeldende hovedteorier angående kredittmarkedene; de som så på kreditten kun med en forventning til fremtiden og de som hevdet at kreditten skapte ny kapital.³⁰ Cieszkowski vendte seg imot begge disse teoriene og mente at det kun var den allerede eksisterende kapitalen som ble sendt i omløp, og at forbrukskreditt var ødeleggende for fremtidig kapital.³⁰ Cieszkowski skilte skarpt mellom kapitalens flytende og faste form, og virksomheten til kapitalen bestod i å gjøre fast kapital om til flytende form. Han fikk flere tilhengere til denne teorien, blant andre Joseph Garnier (1813-1881) og Pierre Joseph Proudhon (1809-1865)³¹. Hertzberg mente at til tross for Cieszkowski's gode skildringer mellom flytende og fast kapital, fikk han ikke klart frem forskjellen, og blandet det sammen med bundet og fri kapital.³² I tillegg "(...)overvurderte [han] selve sirkulasjonens betydning(...)"³² Cieszkowski hadde en plan som gikk ut på en sammensmelting mellom statsobligasjoner og banknoter for å få frem en ny type rentebærende kredittsedler. Ifølge Hertzberg var dette en feil som ble utnyttet og akseptert av Proudhon. Proudhon mente at omløpet av kapitalene var det som skapte rikdom, noe som Hertzberg sier er hentet ut av argumentasjonen til Cieszkowski.³²

8.2 Kredittens to hovedformer; realkreditten og personalkreditt

Hertzberg skrev at det var kun en vei å følge for å innhente full innsikt i kredittens vesen: "Man må ta kredittforretningene for seg, slik som de praktisk forekommer i det virkelige forretningsliv, og med skarphet undersøke, hva det er, som derunder foregår."³³ Han mente at

²⁹ Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 6

³⁰ Ibid. side 9

³¹ Garnier var en fransk økonom og Proudhon var en fransk sosialfilosof og økonomisk teoretiker.

Online Encyclopedia, "Clement Joseph Garnier,"

http://encyclopedia.jrank.org/GAG_GEO/GARNIER_CLEMENT_JOSEPH_18131881.html.

Store Norske Leksikon, "Pierre Joseph Proudhon," Store Norske Leksikon,

http://snl.no/Pierre_Joseph_Proudhon.

³² Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 10

³³ Ibid. side 12

dersom man fant noen faste variabler som var like for alle kredittforretninger var problemet løst, men dersom dette ikke var tilfellet tok den formen av en hypotese.³³

Videre i teksten går jeg ut ifra samme låneeksempel Hertzberg bruker i avhandlingen sin; eieren av en ubeheftet gårdseiendom tar opp et pantelån til gårdens halve verdi og det utstedes en pantobligasjon. Han forplikter seg til å betale renter og avdrag på lånet, og stiller som sagt halve gården til pant.

8.2.1 Realkreditten

Et viktig spørsmål, ifølge Hertzberg, var hvorfor en pengetransaksjon ved et lån ikke fikk betegnelsen en gave ettersom transaksjonen jo foregikk på samme måte; kreditor overfører penger til debitor, kreditor får da redusert sin disponible formue siden debitor får rådighet over pengene.³⁴ Hertzberg mente at dette var et elementært spørsmål som de fleste ikke besvarte, eller i det hele tatt stilte opp. Nevnte forfattere er Turgot, Antonio Genovesi (1712-1769), Say, Nebenius, Michel Chevalier (1806-1879), John Ramsay Mac Culloch (1789-1864) og Wilhelm Georg Friedrich Roscher (1817-1894).³⁴

Karl Knies³⁵ (1821-1898) sitt svar på dette var at ved en gavetransaksjon skjer det kun en transaksjon i nåtiden, mens ved en kreditttransaksjon skjer det både en transaksjon i nåtiden (lånets utbetaling) og en transaksjon i fremtiden (lånets tilbakebetaling).³⁶ Hertzbergs innvending til dette var at dersom det var slik, måtte kreditor være i samme posisjon som om det hadde vært en gave; altså fått redusert formuen sin.³⁶ Men sånn var det ikke; pantobligasjonen (forutsatt at den er helt sikker) ble vurdert like høyt som selve lånet slik at kreditors formue forble den samme. Knies svarte til dette at det kun var det fremtidige vederlaget pluss rentegodtgjørelsen som ble vurdert. Hertzberg mente at Knies snakket imot seg selv, med tanke på "the present value of deferred payments"³⁷; en fremtidig verdi har også en nåverdi, og derfor kunne pantobligasjonen føres inn med formuen. Dersom kreditor skulle komme til å trenge penger før lånet ble tilbakebetalt, kunne han, nettopp på grunn av pantobligasjonen, selge lånet til en tredjepart. Men Knies var ikke enig i at dette hadde med

³⁴ Ibid. side 13

³⁵ Karl Gustav Adolf Knies var en tysk økonom som var med på å grunnlegge den tyske historiske skolen for økonomi (Se kapittel om idéhistorisk ramme). International Encyclopedia of the Social Sciences, "Karl Knies," Encyclopedia.com, <http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3045000653.html>.

³⁶ Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 14

³⁷ Ibid. Side 14-15 Macleod

kredittbegrepet å gjøre, han var mest opptatt av låntageren, og mente at det som skjedde på långivers side kun var av økonomisk interesse.³⁸ Men Hertzberg mente at siden lånpapirene var omsettelige var det en stor fordel for långiveren, og dermed viktig i prosessen hvor han vurderte å gå med på lånet.³⁸ Her påviste altså Hertzberg at utlån ikke påvirker utlåners formue, og utlåner kan når som helst bevise dette ved å selge obligasjonen. Men hva med debitor?

Hertzberg skrev at andre forfattere påsto at det ble skapt ny kapital ved kredittransaksjonene, da de mente at pantobligasjonen representerte en nydannet, hittil ikke eksisterende kapital.³⁹ På denne måten hadde kreditten en evne til å skape kapital og slik forklarte de den høye omsetningen av kredittpapirer i forretningslivet på den tiden. Også her var Hertzberg uenig; han mente at pantobligasjonen allerede var en verdi i gården. Han kom dermed fram til at debitor heller ikke fikk noen endring i formuen sin.⁴⁰ Konsekvensene til debitor var at han i teorien kun eide den andre halvdel av gården sin, men han hadde fått rådighet over mer penger.⁴⁰ Under dette temaet i sin bok 'Forelæsninger over socialøkonomiens grundtræk' har Bredo Morgenstjerne⁴¹ (1852-1930) referert til Hertzberg, hvor det kommer frem at han var enig med Hertzberg om at formuen til hverken debitor eller kreditor endres ved kreditten.⁴²

Grunnen til at Hertzberg la frem kredittbegrepet i så detalj var at han mente at det hadde blitt svært misforstått.⁴³ Han mente altså at ved et kredittlån med pant i fast eiendom skjer det en tosidig transaksjon; en pengetransaksjon fra kreditor til debitor og samtidig får kreditor en pantobligasjon fra debitor med lik verdi. I tillegg forplikter debitor seg til å betale renter og avdrag. Pantobligasjonen skaper ikke noen ny verdi da den allerede er en verdi i seg selv, og det har ikke skjedd noen endring i verken debitor eller kreditors formue.

³⁸ Ibid. side 15

³⁹ Ibid. side 16

⁴⁰ Ibid. side 17

⁴¹ Bredo Von Munthe af Morgenstjerne var en svært profilert norsk jurist og statsøkonom. Store Norske Leksikon, "Bredo Von Munthe Af Morgenstjerne," Store Norske Leksikon, http://snl.no/.nbl_biografi/Bredo_Von_Munthe_Af_Morgenstjerne/utdypning_%E2%80%93_2.

⁴² Bredo Morgenstjerne, *Forelæsninger over socialøkonomiens grundtræk* (Kristiania: Aschehoug, 1909). side 160

⁴³ Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 18

Enhver kapitalgjenstand har to økonomiske hovedegenskaper; nytte og verdi. Nytten er "(...)dens evne til å tjene menneskene i et eller annet bestemt teknisk formål(...)" og verdi er "(...)dens evne til å byttes bort med andre gjenstander, altså omsetningsevne".⁴⁴ Hertzberg skrev at disse to egenskapene ikke kunne utnyttes samtidig; en øks kan for eksempel ikke brukes til å hogge ved med og samtidig byttes vekk.⁴⁴ Men det Hertzberg her skulle frem til er at gårdseieren hadde funnet en måte å bruke begge egenskapene på samtidig; han låner penger mot pant i gården, altså han bytter vekk gården mot penger (verdien), men samtidig får han bruke gården på samme måte som før slik at han beholder nytten.⁴⁴ Kreditor derimot, sitter med en pengesum han ikke har behov for å bruke og dermed ikke har nytte av. Derfor ønsker han å bytte den vekk mot noe som gir ham større nytte, og velger da å låne den bort mot en 'leieinntekt' som da er renten.⁴⁵

Hertzberg prøvde også å finne ut hvorfor kreditor ikke var fornøyd med rentene, hvorfor krevde han i tillegg et verdipapir?⁴⁵ Når kreditor overfører pengesummen til debitor overfører han både nytten og verdien, men hensikten er bare å overføre nytten, verdien vil han beholde selv, derfor krever han også et verdipapir. Hertzberg skrev at det var her "(...)kredittforretningens tilbud og etterspørsel møtes(...)"⁴⁵; gårdseieren har en ledig verdi, mens långiveren har en ledig nytte.⁴⁶ Gårdseieren får altså hele nytten av gården pluss nytten og verdien av pengene, mens långiveren får verdien av halve gården (som er lik verdien av pengene) og nytten og verdien av rentene (som er en godtgjørelse for nytten av pengene).⁴⁷ Dette vil jeg påstå at *nesten* kan sammenlignes med Nash likevekt; både kreditor og debitor får like stor eller større nytte av å handle med hverandre.

Hertzberg ser også kort på tilbakebetalingen av lånet for ikke å overse det Knies så på som det essensielle punktet i en kredittoperasjon.⁴⁸ Når debitor tilbakebetaler hele lånet og får tilbake verdipapiret fra kreditor opphører rett og slett kredittoperasjonen og vi er tilbake slik det var før lånet begynte.⁴⁹ Hertzberg mente at tilbakebetalingen var viktig, men han var ikke enig med Knies i at det var det vesentlige kjennetegnet for kredittoperasjonen.⁴⁸ Ifølge

⁴⁴ Ibid. side 19

⁴⁵ Ibid. side 20

⁴⁶ Ibid. side 20-21

⁴⁷ Ibid. side 21

⁴⁸ Ibid. side 22

⁴⁹ Ibid. side 22 "...gjenninfører status quo ante".

Hertzberg var det karakteristiske ved en kredittoperasjon det at kreditor nøyer seg med et verdipapir som vederlag for lånet; rentene og selve pengetransaksjonen forekommer nemlig også i andre omstendigheter.⁴⁸

"(...)Kreditten utskiller ideelle verdier fra deres materielle kapitalgrunnlag."⁴⁸
"(...)Verdi er blitt omsatt mot nytte, og nytte mot verdi."⁴⁸ Hertzberg mente her at han hadde motbevist Knies påstand om at leiekontrakter er like mye kredittoperasjoner som lånekontrakter, da det ikke skjer noen verdiutskillelse ved leiekontrakter.⁵⁰

Det går tydelig fram av teksten at Hertzberg hadde lest Knies og var temmelig uenig med ham i flere punkter når det gjelder realkreditten. Hertzberg kom opp nye originale løsninger på problemer som få hadde sett på tidligere.

8.2.2 Personalkreditt

Under dette avsnittet brukte Hertzberg et eksempel med en grossist og en forhandler. Grossisten gir forhandleren varer mot en 'aksept' om at forhandleren skal betale om fire måneder. Det Hertzberg ønsker å komme frem til her er hvor "den hvilende verdien" befinner seg ettersom det ikke er blitt tatt pant i noe.⁵¹

Her, i tillegg til under realkreditten, var Hertzberg uenig med Henry Dunning Macleod⁵² (1821-1902) og Coquelin da de mente at kreditt er eller skaper kapital; "Men de har neppe mer rett i dette tilfellet enn ved realkreditten."⁵³ Debitor vil få en økning i verdiene sine på kreditsiden når han mottar varene, men han vil til gjengjeld også få en reduksjon i verdiene på debetsiden på grunn av den ubetalte gjelden.⁵³ Dersom debitor går konkurs og det kun er vekselgjeld⁵⁴ på ham, vil boet gå til skifteoppgjør og alle utestående krav vil bli betalt.

⁵⁰ Ibid. side 23

⁵¹ Ibid. side 25-26

⁵² Macleod var en skotsk økonom som hovedsaklig konsentrerte seg om kreditten. Wikipedia, "Henry Dunning Macleod," http://en.wikipedia.org/wiki/Henry_Dunning_Macleod.

⁵³ Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 26

⁵⁴ "[Veksel er] et dokument som utstedes i forbindelse med en økonomisk forpliktelse. Dette skjer enten ved at utstederen selv forplikter seg til å betale et bestemt beløp (egenveksel) på en bestemt dato eller ved å oppfordre en annen til slik betaling (trukket veksel eller tratte). Veksler brukes bl.a. ved salg av varer på kreditt" (http://www.finansleksikon.no/Regnskap/Regnskapsindeks_V.html)

Dersom det er penger igjen etter oppgjøret vil grossisten få pengene sine tilbake, men dersom det ikke er nok penger til å dekke kravene vil hvert krav bli redusert noe. Som Hertzberg her forklarte ser vi at et slikt gjeldsdokument som grossisten mottok har en viss fare for å bli redusert i verdi.⁵³ Men Hertzberg mente at alle kapitalgjenstander kunne få denne skjebnen, det hadde ikke noe med selve gjeldsdokumentene å gjøre; verdien til gjeldsdokumentene fulgte noenlunde konjunktorene.⁵⁵ Bergh og Hanisch skrev at konjunkturlære var "(...) en gammel interesse både hos Hertzberg og Aschehoug",⁵⁶ men selv har jeg ikke funnet mye om Hertzberg og konjunkturer. Inspirert av Cieszkowski skrev Hertzberg at forskjellen mellom disse gjeldsdokumentene under personalkreditt og pantobligasjonene fra realkreditten, var at ved en pantobligasjon er det en gjenstands verdi som blir vurdert, mens ved et gjeldsdokument så man på boet som helhet (den blir basert på handels-/driftskapital).⁵⁵

Hertzberg mente heller ikke at verdien til aksepten var lik verdien til varene som forhandleren mottok fra grossisten. Hvis så var tilfelle måtte forhandleren være pliktig til å beholde varene lagret som en slags pant frem til han betalte, og det er jo ikke tilfellet da varene kan bli videresolgt opp til flere ganger før grossisten får pengene sine.⁵⁵ Han mente at verdien til aksepten var betinget på boet som helhet og ikke på varene. Det samme, ifølge Hertzberg, gjaldt også for uaksepterte tratter⁵⁷, ettersom selve aksepten var av juridisk form.⁵⁸ Den økonomiske delen var når forhandleren fikk varene fra grossisten; det er da grossisten får rett til å disponere en del av debtors bo, og denne delen skal ideelt sett skilles fra debtors rådighet.⁵⁸

Macleod mente at penger var et slags gjeldsbevis; dersom grossisten mottar penger fra forhandleren i stedet for en vare han har bruk for, er dette bare en type gjeldsbevis på at forhandleren står i gjeld til grossisten for en slik vare, men han overlater ansvaret for å skaffe den varen til grossisten.⁵⁹ Videre mente Macleod at et gjeldsbevis i form av penger og et gjeldsbevis i form av kredittpapir begge var gjeldstilståelser, forskjellen var bare graden av allmenn anerkjennelse. "Enhver gjenstand kan bli kapital, når eieren beslutter å anskaffe seg

⁵⁵ Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 27

⁵⁶ Bergh and Hanisch, *Vitenskap og politikk: linjer i norsk sosialøkonomi gjennom 150 år*. side 75

⁵⁷ Se også fotnote 30. En tratte er en veksel hvor utstederen oppfordrer en annen til å betale, den er ikke gyldig før den er akseptert. (<http://no.wikipedia.org/wiki/Tratte>)

⁵⁸ Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 28

⁵⁹ Ibid. side 29

noe annet istedenfor [gitt gjenstand](...)"⁵⁹; både kapital og kreditt er kjøpekraft. Hertzberg var her svært uenig med Macleod og kalte det en "uholdbar lære".⁵⁹ Han tar det med i avhandlingen sin da han ønsket å motbevise ham. For å få frem Hertzbergs synspunkter må vi først forklare litt nærmere hva Macleod mente.

Macleod mente at en person som hadde forpliktet seg til å betale en viss sum på et visst tidspunkt (forfall) i fremtiden ikke var i gjeld før forfall, og dermed skjedde det ingen endring i hans nåværende formue, kun en endring i hans fremtidige formue.⁶⁰ Dette beviste han ved et eksempel; en leietager som godtar å betale en årlig leiesum for et jordbruk står ikke i gjeld til utleieren før forfall. Men disse betalingene har også en verdi i nåtiden og kan dermed selges og kjøpes. Han mente at det samme gjaldt for vekslere (kredittgjeld) og på denne måten slo han fast at kreditt er kapital.⁶⁰ Ved å se på forskjellen mellom forpliktelsen til å betale et lån og forpliktelsen til å betale leie⁶¹, noe han mente burde være økonomisk allment kjent, var Hertzberg enig med Macleod om at en leietager ikke står i gjeld til en utleier før forfall, men han var uenig når det gjaldt kredittgjelden. Samtidig mente han at Macleod burde ha gått dypere inn på renten i de forskjellige krediterte tilbakebetalingene.⁶²

Etter at Macleod skrev at en eiendoms verdi blir fastsatt ved å fusjonere en rekke av de fremtidige leieinntektene, deferred payments, svarte Hertzberg: "Her ligger det en så påfallende blanding av sant og falskt, at man må forundre seg over hos en så skarpsindig lærd å finne så mye distraksjon"⁶² Han var altså uenig og mente at da fant man ikke verdien til eiendommen, men verdien til eiendommens renteavkastning i løpet av et visst antall år.⁶³ Hertzberg mente at Macleod blandet sammen krav på leie og krav på tilbakebetaling av kreditt. Ettersom eiendommen skaper ny kapital ved avkastningen av jordbruket, sammenlignet Hertzberg grunneierens rett til leieinntekter med at han hadde en rett på en andel av denne avkastningen; han selger altså sin inntekt på eiendommen for et visst antall år. På denne måten gir han opp nytten av eiendommen, men han har fremdeles rådighet over verdien og kan eventuelt ta opp lån med pant i denne.⁶³

⁶⁰ Ibid. side 30

⁶¹ Ibid. side 31 "Forskjellen ligger selvfølgelig i (...) at leien (...) er jordeierens andel i produksjonens utbytte og altså først kan få sin tilværelse i det øyeblikk et utbytte foreligger, mens en kreditert sum er en produksjonsfaktor, som er full i økonomisk virksomhet fra krediteringsøyeblikket av. Rente er andel i kapitalavkastningen, utlån er andel i kapitalen."

⁶² Ibid. side 31

⁶³ Ibid. side 32

Hertzberg mente at på denne måten "faller hele hans lære om" om at vekselgjeld ikke endrer noe for debitor før i betalingsøyeblikket og inntil dette øyeblikket sirkulerer det en ny kapitalmengde. Hertzberg mente at til tross for at man måtte være enig i at gjelden også har en nåverdi, kommer denne an på den utskilte verdien av debtors bo.⁶³

Hertzberg hadde også en annen innvending, angående vekslere, hvor han faktisk brukte ordet absurd når det gjaldt Macleods forklaring. Macleod mente at den ideelle utskillelsen og overførselen av verdi ikke kom an på debtors undertegnelse på gjeldsdokumentet.⁶³ Her skriver Hertzberg at det da kun må være selve gjeldsstiftelsesmomentet hvor den ene erkjenner seg selv for skyldner og den andre for fordringshaver, at verdien går fra en person til en annen. Hertzberg forsto dette som synonymt med at debitor allerede hadde betalt den fastsatte avgiften og kreditor var i besittelse av gitt verdi. Det er dette Hertzberg mente var absurd, han sier at "(...) gjeld har fra Arilds tid av villet si og kan ikke anerkjennes i å bestå av annet, enn at et krav fra den ene siden som blir gjort gjeldende i en nær eller fjern fremtid, skal oppfylles fra den andre siden, - er vederlaget gitt så er det ingen gjeld lengre."⁶⁴

Ved pantobligasjoner og aksepter har vi funnet ut at debitor kan avskrive verdien i formuen sin, men han kan ikke bruke denne verdien ved en ny kreditt dersom han allerede har lån mot denne. Kreditor derimot, kan skrive inn verdipapiret i sin formue, og hvis han trenger penger kan han selge dette. Dette gjelder også for muntlig, virkelig, gjeld.⁶⁵ Kreditor og debitor er samstemmige i å anse gjeldsstiftelsen som en overgang av en utskilt verdi fra kreditor til debitor.⁶⁶

Hertzberg utforsket så hvordan personer som ikke eier noe fysisk som kan bli brukt som pant i et lån, får lån; eksempler er studenter med studielån, huslån etc. Her sa han det var to ting å bemerke; for det første blir lånet blandet sammen med gavebegrepet ettersom det ikke skjer noen verdiovergang fra debitor til kreditor, og for det andre har en persons evner og ferdigheter en verdi ettersom kunnskap gjennom oppvekst og skolegang koster.⁶⁷ Schäffle mente at det var ytringene som hadde en verdi, siden kunnskap ikke kan byttes mot kunnskap. Men Hertzberg holdt på sitt og sa at kunnskap kan byttes mot ytringer og dermed er det

⁶⁴ Ibid. side 33

⁶⁵ Ibid. side 33

⁶⁶ Ibid. side 34

⁶⁷ Ibid. side 34-35 sistnevnte etter innflytelse fra J.B. Say og Adam Smith

kunnskapen som har en verdi, det var jo også nettopp derfor man hadde skaffet seg denne kunnskapen.⁶⁸ Et slikt lån uten noen fysisk pant fungerer, ifølge Hertzberg, på samme måte som ved pantobligasjoner og akcepter, men her legger kreditor beslag på verdien til debitors evner og økonomiske dyktighet. Kreditor legger altså beslag på en andel tilsvarende lånesummen av debitors produktivitet. Følgene av dette er at debitor ikke lenger er helt fri i sine bevegelser, han kan ikke lenger omsette sin produktivitet til sin egen fordel.⁶⁹

Men ved slike lån kommer også spørsmålet; hvor sikker er tilbakebetalingen? Til dette hadde ikke Hertzberg noe ordentlig svar, utenom at det kom an på påvirkninger utenfra.¹⁸²

Hertzberg mente videre at dersom man skulle se saken ordentlig fra statsøkonomisk side måtte man frigjøre seg fra den juridiske siden.⁷⁰ Han skrev at oppgaven til rettsinstitusjonene var å sikre den enkeltes rådighet over sine økonomiske midler, "(...) mens den statsøkonomiske går ut på og konstantere innholdet."⁷¹ De statsøkonomiske lovene var ganske nye på den tiden, slik at frem til da hadde det rettslige blitt sett på som det viktigste.

Hertzberg skrev at mange (både økonomer og allmennheten) glemte at en gjeldsstiftelse er til fordel både for kreditor og debitor; og dette så vi ved at kreditor ønsker å bli kvitt sin brukskapital på en fordelaktig måte, mens debitor ønsker å få rådighet over kapital.⁷² Når det gjelder tilbakebetalingen av lånet mente Hertzberg at det kunne være negativt både for kreditor å få pengene tilbakebetalt, og for debitor å måtte betale de tilbake. I tidsrommet mellom utlånet og tilbakebetalingen brukes lånesummen av debitor i hans produksjon som et slags verktøy, men verdien forsvinner ikke. Når tilbakebetalingstidspunktet kommer gir debitor på en måte fra seg verktøyet han hittil har benyttet i sitt arbeid (det skapes ingen ny kapital).⁷² Det kan også være negativt for kreditor i den forstand at han nå har fått penger igjen som han må prøve å plassere på en fordelaktig måte.⁷³ På denne måten, ifølge Hertzberg, henviser kreditten til fremtiden. Her var han altså uenig med Cieszkowski som mente at kreditt ikke hadde noen anvisning til fremtiden.⁷³

⁶⁸ Ibid. side 35-36

⁶⁹ Ibid. side 36-37

⁷⁰ Ibid. side 38

⁷¹ Ibid. side 39

⁷² Ibid. side 39-40

⁷³ Ibid. side 40

8.2.3 Realkreditten og personalkreditten sammenlignet

Forskjellen mellom realkreditt og personalkreditt ligger i sikkerheten som blir stilt ved låneopptagelsen, i tillegg til hva som skjer hvis låntakeren går konkurs. Realkreditten binder kapitalen fast i materielle eiendeler som for eksempel en eiendom, mens personalkreditten ikke direkte binder kapitalen fast i noe fysisk, men den går på immaterielle "eiendeler" som for eksempel en persons kunnskap. Hvis låntakeren går konkurs blir realkreditten oppgjort ved salg av eiendommen, mens personalkreditten blir forsøkt gjort opp med konkursdividende. Realkreditt er, for kreditor en tryggere låneform enn personalkreditt.

8.3 Er kreditt ensbetydende med tillit, eller inngår tilliten bare som et moment i kreditten?

Knies skrev at tillit også kan vises av en som ikke får lån grunnet mangel på kapital, og spesielt Henri Cernuschi ⁷⁴ (1821-1896) skrev at tillit ikke hadde noe med kredittforretninger å gjøre ettersom kreditor fra første stund får en verdi fra debitor mot lånet.⁷⁵ Hertzberg mente at det gjerne kom an på hva man la i betydningen tillit. Ordets rette betydning, ifølge Hertzberg, er en "(...) personlig følelse av sikkerhet(...)",⁷⁶ og dermed blir tilliten større jo mer utvilsom og objektiv sikkerheten er. Kreditor bruker tillit når han kalkulerer, ut ifra kapitalgrunnlaget, hvor mye kreditt debitor kan få; jo større tillit kreditor har til debitor, jo større lånesum vil han få.⁷⁶ Hertzberg skrev: "Kreditt er altså økonomisk tillit, anvendt til å utskille reell verdi."⁷⁶ Han mente at dette passet inn med inndelingen av kreditten i real- og personal- kreditt; tilliten kan "(...) feste seg og juridisk sikres ved en enkelt ytre ting (...) eller den kan feste seg ved debtors hele økonomiske stilling (...)"⁷⁶ Men det har også blitt innført garantier som kausjon og endossement som bidrar til å gjøre færre feilvurderinger og til å "(...) øke samfunnets evne til fullt ut å utnytte sine altfor ofte latente verdier"⁷⁶

⁷⁴ Cernuschi var en fransk økonom og bankmann. Wikipedia, "Henri Cernuschi," http://en.wikipedia.org/wiki/Henri_Cernuschi.

⁷⁵ Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 42

⁷⁶ Ibid. side 43

8.4 Renten

Cernuschi sin forståelse av renten var: "(...) renten er forskjellen mellom kapitalens verdi i det øyeblikket den overdras, og den nåværende verdi av den fremtidige kapital som engang skal gis tilbake."⁷⁷ Men Hertzberg var ikke enig i denne forklaringen og holdt seg til den alminnelige forståelsen av renten; "(...) pengerenten er en godtgjørelse for den nytten låntageren drar av pengekapitalens bruk."⁷⁷ Han mente at i virkeligheten var renten en godtgjørelse til kreditor som ikke utsprang fra verdien til kredittpapiret, men fra nytten debitor fikk fra lånet.⁷⁷

Verdiens og nyttens gjensidige avhengighet fører til at prisen på et gjeldsbevis retter seg etter pålydende verdi.⁷⁸ Hertzberg syntes dette var vanskelig å forstå, men forklarte det slik: Kreditor kan selge lånepapiret sitt for å få tilgang til penger, de som ønsker å kjøpe dette sitter med ledig pengekapital som de ønsker å gjøre nytte av og velger den muligheten som skaffer dem høyest avkastning. Dermed ser de ikke etter hvilken kapital som har størst renteutbetaling, men hvilket gjeldsdokument som kan gi størst inntekt. Prisen på gjeldsdokumentet kan ha endret seg siden den opprinnelige kreditor kjøpte det, og dermed er prisen ikke nødvendigvis et uttrykk for den utskilte verdien av debtors formue, men et uttrykk for nytteavkastningen den innbringer i form av renter.⁷⁸ Her har også Hertzberg forklart at prisen på gjeldspapiret ikke er lik dets pålydende verdi, dette til tross for at en pris i det virkelige liv er et uttrykk for verdien.⁷⁸ Når en kreditor selger gjeldsdokumentet sitt videre retter man seg etter kursforholdene ved salget, og en ny rente blir avtalt. Ved videresalg av et lån er reglene de samme, men dersom en ny rente blir avtalt må den kreditor som selger dokumentet betale (eventuelt motta) mellomlegget til den nye kreditor, debitor fortsetter bare som før. Dersom det ikke avtales noe ny rente står papiret i pari og prisen er lik verdien.⁷⁹ Den nedlagte verdien i gjeldsdokumentet ved utstedelse kan ikke skifte verdi så lenge grunnlaget for utskillelsen er den samme, dette er fordi summen debitor skylder ikke har endret seg. Det er først hvis grunnlaget for verdipapiret endrer seg at verdien kan endre seg, et eksempel er hvis det viser seg at grunnlaget var overvurdert ved utskillelsen.⁷⁹ Hertzberg peker da på hvordan aksjer og statsobligasjoner kan fluktuere i verdi.

⁷⁷ Ibid. side 45

⁷⁸ Ibid. side 47

⁷⁹ Ibid. side 48

8.5 Kredittens plassering i statsøkonomien

Hertzberg skrev at for å plassere kreditten i statsøkonomien måtte man se på de fire grunnsetningene han hittil hadde kommet frem til:

1. "Kreditt er økonomisk tillit, anvendt til å utskille ideell verdi."⁸⁰
2. "Kreditten skaper ikke ny kapital; [den har en evne til å utskille verdi -] den statsøkonomiske betydningen ligger (...) [da i at den] forårsaker omsetningen av verdi mot nytte og nytte mot verdi."⁸⁰
3. "Rente er [en] erstatning for overdragelsen av en omsettelig kapital's nytte, men ikke for overdragelsen av dens verdi."⁸⁰
4. "En kredittforretning er en tosidig transaksjon, hvor kreditor overdrar en kapital og mottar som vederlag en utskilt verdi, mens debitor overdrar en utskilt verdi og mottar som vederlag en kapital. Stipulasjon av rente og tilbakebetalingstermin inngår derimot ikke nødvendigvis i en kredittforretnings vesen, selv om det i alminnelighet ledsager den."⁸⁰

Ifølge Hertzberg (og vitenskapen) var det tre hovedfaktorer som inngikk i produksjonen; kapitalen, menneskelig arbeid og transport. Det er blitt bevist at kreditten ikke inngår i kapitalen. Hertzberg mente det var tydelig at kreditten inngikk i menneskelig produksjon ettersom den kunne overføre nytte og "(...)utskille verdier som ellers ville lagt latente, slik at samfunnets omsetningsmidler blir forøkt".⁸⁰ Også siden kjernen til kreditten, tillit, er en viktig faktor for kreditor når han vurderer lånet, inngår kreditten i det menneskelige arbeid. Kreditten er ikke noe transportmiddel, "men den er selve virksomheten som transporterer, som utskiller og overfører".⁸¹

Hertzberg plasserte altså kreditten under det menneskelige arbeid.

⁸⁰ Ibid. side 51

⁸¹ Ibid. side 52

8.6 Hovedyttringene til kredittens virksomhet

Etter å ha funnet ut at kredittens evne består i å skille ut ideell verdi⁸², delte Hertzberg hovedyttringene til kredittens virksomhet i to deler; omsetningen av verdi til nytte og omsetningen av nytte til verdi. Disse to ytringene er av ganske ulik karakter og blir nedenfor utdypet.

8.6.1 Verdi omsatt til nytte

Her var det debitors stilling som var av interesse og Hertzberg delte det igjen inn i to; produksjonskreditt og forbrukskreditt. Jeg vil så utdype disse to.

8.6.1.1 Produksjonskreditt

Hertzberg skrev at produsenten og kapitalen var avhengige av hverandre for å kunne skape noe: "kapitalen er i produsentens hånd hans eneste middel, og han er igjen dens eneste mål".⁸³ Hertzberg mente det var forskjellige måter å anvende kreditt på, men uansett så blir debitor skyldig kreditor en viss sum penger. Om det i betalingsøyeblikket ble tilbakebetalt i penger, korn eller verdipapirer spilte ingen rolle for inngåelsen av avtalen, kun for opphøret.⁸³ Grunnen til at det ble vurdert i penger var fordi det var det verdimålet vi hadde (og fortsatt har). Ifølge Hertzberg var kapitaloverføringen det som var vesentlig for inngåelsen av avtalen, og det var også det som hadde innflytelse på forretningens økonomiske følger.⁸⁴ Hertzberg delte videre produksjonskreditten inn i to klasser; overdragelse av handelsvarer på kreditt og utlån av kontanter.

A. Overdragelse av handelsvarer på kreditt

Hertzberg mente at den statsøkonomiske fordel til handelskreditten var at den gjorde det enklere for enkeltpersoner å starte butikk eller eventuelt utvide sin eksisterende butikk; varene kom regelmessig og de ble også billigere for konsumentene. Uten denne type kreditt ville mye latente verdier lagt ubrukt, og flere gode handelsplasser og forretningstalenter vært ubenyttet.

⁸² Se grunnsetning nr 2 ovenfor

⁸³ Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 53

⁸⁴ Ibid. side 54

For konsumentene ga det dem bedre utvalg og priser pga økt konkurranse. I tillegg ville det bli en besparelse på transportkostnader da det kostet nesten det samme i transport for en kjøpmann å bestille mange varer til sine kunder som en enkeltpersons bestilling av få varer til seg selv. Landhandleriene hjalp også til å avskaffe bøndenes uøkonomiske byreiser; før landhandlerienes oppstart måtte bøndene dra til byene, som ofte lå langt vekke, for å handle varer.⁸⁵

Hertzberg skrev videre at handelskreditten var det beste botemiddelet mot forbrukskreditten; siden Norge var så tynt befolket måtte gjerne folk handle i store kvantita, på forbrukskreditt, når de først handlet. Flere kjøpmenn gjorde det lettere for folk å handle etter behov; "(...)den som betaler for dagen, setter tæring etter næring".⁸⁵

Men Hertzberg mente også at det var negative sider med handelskreditt, som var viktig å ta med i betraktningen. Han mente at ikke alle varer egnet seg på kreditt, som for eksempel manufakturvarer.⁸⁶ Dette var varer som var vanskelig for kjøpmannen å beregne hvor mye han skulle kjøpe inn da etterspørselen etter disse fluktuerte etter mote og priser, og dermed endte han gjerne opp med å sitte igjen med halve forsyningen. Kolonialvarer, derimot, var lettere å selge da dette var varer som folk trengte hele tiden. Hertzberg mente det var viktig for en grossist å vite forskjellen på disse to, og hvordan han skulle verdiset dem i forhold til kreditten.⁸⁶

B. Utlån av kontanter

Hertzberg skrev at dette var den vanligste formen for produksjonskreditt og delte også denne opp i to; anleggskreditt og driftskreditt.

a) Anleggskreditt: Dette er den kreditten som kommer fra anleggskapital, for eksempel når en bedrift kjøper en eiendom eller bygger en bygning/skip/maskin. Hertzberg skrev at det var realkreditten som passet best og som ble mest brukt, ved slike lån, ettersom kapitalen blir bundet fast ganske så lenge og da er det tryggest for kreditor å få pant fra for eksempel en eiendom, i forhold til personlig kreditt hvor panten er litt mer opp til tilfeldighetene. Men til tross for dette var det, ifølge Hertzberg, flere tilfeller hvor personlig kreditt ble brukt til

⁸⁵ Ibid. side 55

⁸⁶ Ibid. side 56

anleggskreditt; for eksempel når en person tok opp studielån til utdanning hvor kapitalen blir satt fast.⁸⁷

Hertzberg mente at anleggskreditten hadde en særegen virkning på økonomien da den fremmet overgangen fra flytende til fast kapital.⁸⁷ Men han skrev videre at dette også kunne ha sine bakdeler; hvis en for stor andel av flytende kapital ble gjort fast, så ville en stor andel av samfunnets kapital bli bundet til et bestemt bruk. Hvis denne andelen ble for stor kunne det bli vanskelig å få frem driftskapitaler.⁸⁸

Hertzberg skrev at anleggskreditten hadde blitt uforsiktig brukt på grunn av de store fremskrittene som var blitt gjort på den tiden, og det kunne man se på de fleste problemene som hadde oppstått i handelslivet på datidens to siste menneskealdre. Han mente at disse var blitt fremkalt eller fremskyndet grunnet anleggskreditten.⁸⁹ Fra kapittel 6 om "historisk bakgrunn" skrev jeg kort om utviklingen på landbruket og om den økonomiske depresjonen i Europa. Videre mente Hertzberg at det var oppstått en uvane ved at flere og flere utstedte aksjer mot "(...)en ofte ganske liten kvotadel av det pålydende beløpet".⁸⁹ Selv om det ikke var vanskelig for aksjeeierne å låne en slik sum, var det ofte ikke nok til å utføre anleggsarbeidene, slik at selskapet i tillegg måtte ta opp lån ved siden av. Selskapet tar da opp lån på de verdiene som egentlig burde danne grunnlaget for aksjene og spørsmålet om driftskapital dukker så opp. Da er det ikke mer igjen å låne på: "(...) anlegget er verdiløst, obligasjonene verdiløse, aksjene verdiløse (...)"⁸⁹

b) Driftskreditt: Denne kreditten svarer til driftskapitalen⁹⁰, og dens økonomiske betydning besto, ifølge Hertzberg, i å "(...) fremme overgangen fra ledig kapital til opptatt [kapital], uten å også gjøre den fast".⁸⁹ Hertzberg skrev at det ikke var så lett å skille mellom anleggskreditt og driftskreditt, det var mer av "(...) systematisk betydning".⁹¹

Hertzberg mente at den periodiske omløpstiden til driftskreditten var av hovedinteresse her. Det var viktig at tiden det tok for debitor å omsette driftskreditten til penger og tilbakebetale lånet samsvarte med tiden kreditor var villig til å gi lånet.⁹¹

⁸⁷ Ibid. side 57

⁸⁸ Ibid. side 58

⁸⁹ Ibid. side 59

⁹⁰ Driftskapitalen er "(...) de summer som anvendes i produksjonen til en bedrift (...) og som igjen kommer ut i form av kontanter ved produktets salg" ibid. side 59

⁹¹ Ibid. side 60

c) Utløsningskreditt/frigjort kreditt: Denne kreditten, skrev Hertzberg, ble oppført av Albert Schäffle⁹² (1831-1903) som et tredje alternativ til de to andre. Her bruker ikke kreditor pengene direkte i produksjonen, men til å nedbetale gamle lån eller utløse medarvinger. Diskusjonen i Tyskland handlet i hovedsakelig om benyttelsen av denne type kreditt. Hertzberg mente at denne kreditten kun var en variasjon av de to øvrige kredittene, og i virkeligheten fantes det ikke noe tredje kreditalternativ.⁹³

Anleggskreditt og driftskreditt sammenlignet⁹⁴

Ifølge Hertzberg var det ikke så enkelt å skille mellom anleggskreditt og driftskreditt. Men forskjellen ligger i hva den blir brukt til. Anleggskreditt blir brukt for å finansiere anleggskapitalen, for eksempel bygninger og maskiner som er varige ressurser. Driftskreditten blir brukt for å finansiere driften, for eksempel lønnskostnader, vareforbruk, innkjøp og lignende. Dette er kostnader som gjerne kommer igjen hver måned/år.

8.6.1.2 Forbrukskreditt

Hertzberg beskrev forbrukskreditt som den kreditten som ble brukt for å "(...) overføre ubetalte forbruksgjenstander til forbrukernes hender".⁹⁵ Han mente at denne kreditten hadde motsatt virkning på samfunnets økonomiske fremskritt; den ga en for optimistisk verdsettelse av formuen til forbrukeren, fremmet forbrukerens mulighet til å handle og hindret sparing.⁹⁵ Torkel Halvorsen Aschehoug⁹⁶ (1822-1909) i *Socialøkonomik*⁹⁷, Aschehougs hovedverk om sosialøkonomien som inneholder referanser til nesten 900 forfattere, refererer til Hertzbergs forklaring om forbrukskreditten.

Hertzberg mente at handelskreditten var den umiddelbare årsaken til at forbrukskreditten var blitt såpass utbredt og hadde en fremdeles voksende anvendelse.⁹⁵

⁹² Ifølge Hertzberg var Albert Schäffle en av grunnleggerne av den tyske historiske skolen

⁹³ Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 60-61

⁹⁴ "Ordliste," Nettopp Media AS, <http://www.lederkilden.no/oppslag/ordliste/>.

⁹⁵ Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 63

⁹⁶ Aschehoug var en viktig vitenskapsmann i Norge i sin tid, han var både jurist, sosialøkonom, historiker og politiker. Norsk biografisk Leksikon, "Torkel Halvorsen Aschehoug - utdypning," http://snl.no/.nbl_biografi/Torkel_Halvorsen_Aschehoug/utdypning.

⁹⁷ T. H. Aschehoug and Thorvald Aarum, *Socialøkonomik: en videnskabelig Fremstilling af det menneskelige Samfunds økonomiske Virksomhed* (Kristiania: Aschehoug, 1910). Bind 3 side 150

Hertzberg trodde det skulle være i grossistens fordel om detaljisten ikke solgte på kreditt, da grossisten ikke får penger fra detaljisten hvis ikke detaljisten selv får inn penger, og at de da burde motsette seg dette. Han mente videre at en persons utdanning var mer pålitelig og verdifulle enn en persons produktivitet, som ikke hadde like høy avkastning som personen brukte. Her kunne man se hvordan den vanlige måten å se på kreditten som en anvisning på fremtiden feilet. Til tross for dette kunne man se at grossistene faktisk oppmuntret til forbrukskreditt; de trøstet seg med de gode gevinstene når ting gikk bra.⁹⁸

Hertzberg skrev at forbrukskreditten også hadde to andre positive følger for kjøpmennene; den økte salget siden det var veldig enkelt å handle på kreditt, og kjøpmennene fikk rentegodtgjørelse ved å selge på kreditt.⁹⁸ Men til tross for det mente Hertzberg at dette ikke gjorde opp for ulempene ved forbrukskreditt; erfaring viser at de som ikke bruker kreditt noe særlig som oftest gjør det bedre i det lange løp, og de som gir kreditt ofte er de som går konkurs.⁹⁸

Videre mente han at det var bedre å gi forbrukskreditt på manufakturvarer enn på handelsvarer, da manufakturvarer ofte vil øke verdien til forbrukeren i tillegg til at han kan tjene penger på dem. Handelsvarer konsumeres som oftest med en gang og utskiller ingen verdi. Til tross for dette så man at det ble gitt mest kreditt på handelsvarer.⁹⁹

Hertzberg mente at man måtte legge noe av skylden på at folk slet med forbrukskreditt på enkelte yrker som var særegne for Norge, som fiskerier og skogdrift. Dette var fordi at disse yrkene kun bragte inn inntekter i visse terminer, og det var da lett for at man i mellomtiden levde på kreditt.⁹⁹

Til slutt sa han at den eneste måten forbrukskreditt kunne bli anvendt uten særlig tap ville være om man fikk kreditt hos sin arbeidsgiver. Da ville arbeidsgiver ha mulighet til å hente ut pengene sine fra lønnen til arbeidstageren.¹⁰⁰

8.6.1.3 Produksjonskreditt og forbrukskreditt sammenlignet

Produksjonskreditten, mente Hertzberg, bestod av handelsvarer på kreditt og utlån av kontanter, herunder driftskreditt og anleggskreditt. Forbrukskreditt beskrev han som at man

⁹⁸ Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 64

⁹⁹ Ibid. side 65

¹⁰⁰ Ibid. side 66

overførte forbruksvarer til forbrukeren på kreditt. Han mente også at forbrukskreditten var en direkte følge av handelskreditten.

Enkelt sagt så er produksjonskreditt en kreditt gitt i næringslivet, for eksempel til detaljisten fra grossisten, mens forbrukskreditt er en kreditt gitt til forbrukeren fra detaljisten. Hertzberg mente at produksjonskreditten var til fordel for samfunnet da den førte til utvikling av bedrifter, til motsetning av forbrukskreditten som han mente at var en ulempe for samfunnet da den hemmet den økonomiske utviklingen ved at forbrukerne kunne handle uten å egentlig ha råd til det. Videre skrev han at likheten til kredittformene var at debitor ble skyldig en sum til kreditor.

8.6.2 Nytte omsatt til verdi

Her så Hertzberg på kreditors stilling, og han delte emnet i to basert på hvorfor kreditor ønsker å gi kreditt. Først går vi inn på når han omsetter kapitalen sin for å være i besittelse av en utskilt verdi, og så ser vi på når han omsetter kapitalen sin for en utsilt verdi for så å kunne videre omsette denne.

8.6.2.1 Når kreditor omsetter sin kapital fordi han foretrekker å være i besittelse av en utskilt verdi

Hertzberg skrev at dette var tilfellet når kreditor ikke hadde bruk for pengene i egen produksjon og dermed fikk han størst fordel ved å leie dem ut.¹⁰¹ Han nevnte også at gjerrige personer var et avvik fra normen; de velger å beholde pengene hos seg selv isteden for å leie de ut.¹⁰¹

Hertzberg mente at verdiutskillelsen hadde en dobbelt hensikt for kreditor; det var en forsikring på at han skulle få tilbakebetalt pengene sine og en forsikring på at han kunne forvente å få rentene utbetalt regelmessig, hvis ikke kunne kreditor bare selge den utskilte verdidelen.¹⁰² Som tidligere nevnt er ikke renten konstituerende for kredittforretningen, da en slik kredittforretning også kan skje uten noe rente. Hertzberg mente at rentens store økonomiske viktighet kunne deles i to:

¹⁰¹ Ibid. side 67

¹⁰² Ibid. side 68

1. For det første hindrer den mange små kapitalister, som syke, eldre og enker, i å bruke opp kapitalen sin. De velger gjerne heller å investere pengene og dermed få et sikrere og mer langvarig liv. Men han mente også at renten gjerne ble misbrukt ved at arbeidsledige "(...) lever i nytende og konsumerende lediggang (...)." ¹⁰³
2. Den andre hovedvirkningen til renten, ifølge Hertzberg, er at den, gjennom sparing, skaper ny kapital. ¹⁰³ Dette skjedde dels ved at renten ble lagt til den oppsparte kapitalen og dels ved at renten fremmet sparing i den forstand at folk vil forbruke mindre når de vet de får utbytte (altså rente) ved å spare i stedet. ¹⁰³

8.6.2.2 Når eieren omsetter sin kapital for en utskilt verdi for atter å kunne omsette denne

Her skrev Hertzberg at kreditor fikk størst nytte av å kvitte seg med kapitalen sin, men samtidig vet han at han når som helst kan omsette fordringen og få tilsvarende sum eller verdi tilbake. ¹⁰³ Rentene den gir var ikke vesentlig her, hadde den ikke vært omsettelig hadde den heller ikke gitt renter, men overgangen mellom de to var, ifølge Hertzberg, på grensen til å blande seg med hverandre. ¹⁰⁴ Videre skrev han at det var forskjell på kredittanvendelsene i forhold til om man ønsket å beholde verdiene på hånden, eller om man ønsket å lett kunne omsette disse. Ved førstnevnte passer realkreditt i fast eiendom seg bra, mens ved sistnevnte går man heller for handelskreditten. Statsobligasjoner var nyttige ved begge alternativ. ¹⁰⁵ Selv om kreditor har planer om å holde på verdien, så er kredittens omsetningsevne vesentlig i kredittbestemmelsene. Hertzberg skrev at "(...) kredittens benyttelse som omsetningsmiddel er den dag i dag en av de mest omstridte tema i statsøkonomien". ¹⁰⁵ Han var svært forundret over overdrivelsene og all famlen som andre forfattere skrev, og enkelte bare ignorerte temaet fullstendig.

Hertzberg mente at det at en hvilken som helst kapitalgjenstand kunne brukes som omsetningsmiddel var blitt fullstendig misforstått. Han var svært oppgitt over det han mente at alle burde vite at en hvilken som helst formuesgjenstand kunne brukes som omsetningsmiddel i det øyeblikket den ble omsatt. ¹⁰⁵ En gjenstand omsettes fordi eieren ønsker å bytte til seg noe annet, når da gjenstanden er kommet i en annen persons eie og bruk

¹⁰³ Ibid. side 69

¹⁰⁴ Ibid. side 69-70

¹⁰⁵ Ibid. side 70

slutter den å være et omsetningsmiddel frem til den nye eieren ønsker å omsette den mot noe annet.¹⁰⁶ Men Hertzberg gikk videre og spurte om hvordan kreditten kunne bli gjort til et alminnelig/akseptert omsetningsmiddel. Han mente det ikke fantes noe absolutt skille mellom alminnelige og ikke-alminnelige omsetningsmidler, det beveget seg fra de som sjeldent ble brukt til omsetningsmidler og frem til de ofte brukte som for eksempel pengesedler.¹⁰⁷ Hertzberg konkluderte med at "(...) kredittens sirkulasjonsevne i virkeligheten ikke er annet enn kapitalgrunnlagets egen, frigjort fra hensynet til med verdien også å måtte skille seg ved nytten".¹⁰⁷ De utskilte verdienes benyttelse som omsetningsmiddel må stå i direkte forhold til kapitalens benyttelse som dette. Vi ser bevis på dette i det praktiske liv. På samme måte som fast eiendom er den kapitalen som blir minst omsatt, så er pantobligasjoner det verdipapiret som blir minst omsatt. Det som har lettere for å bli omsatt, og nesten blir sett på som rene penger, er veksler og lignende handelspapirer, og ettersom disse har varelagre som verdigrunnlag så passer jo det bra siden det er detaljisten sitt mål å omsette varelageret sitt. Pengesedler derimot, har som verdigrunnlag dels bankens varekapital og dels bankens myntbeholdning, og disse blir så og si respektert som omsetningsmidler. Forbrukskreditt er omtrent umulig å omsette, hverken med veksler eller anvisninger, og de utskilte verdiene blir stående i kjøpmannens regnskap. Men slik usikker kreditt kan bli solgt til såkalte utførende sakførere for en sum som tilsvare feilvurderingen av verdiberegningen ved inngåelsen av kreditten.¹⁰⁸

Hertzberg skrev videre at det var tydelig at kredittens innflytelse på sirkulasjonen avhengte av forholdet mellom tilbud og etterspørsel etter ledig kapital.¹⁰⁸ Jo større etterspørselen og tilbudet er, jo flere anledninger har kreditten til å opptre som formidler og vice versa.¹⁰⁹ Hertzberg mente at her var beviset på hovedfeilen i kredittsystemene til Law og Cieszkowski. De trodde at med en gang etterspørselen av fremmed kapital økte, altså utskillelsen av verdier økte, så ville samfunnets økonomiske evner øke, men Hertzberg skrev at selv om etterspørselen økte ville ikke tilbudet automatisk øke.¹⁰⁹ Under deres undersøkelse økte ikke tilbudet, men heller prisene på ledig kapital. Hertzberg mente at disse forfatterne ikke kunne den "(...) fundamentale forskjellen mellom kapitalenes nytte og deres verdi og at de som en

¹⁰⁶ Ibid. side 70-71

¹⁰⁷ Ibid. side 71

¹⁰⁸ Ibid. side 72

¹⁰⁹ Ibid. side 73

følge har trodd i en altfor ubegrenset målestokk å kunne forøke de produktivt virksomme kapitaler ved å forøke de sirkulerende verdimassene".¹⁰⁹

Hertzberg sa at kreditten gjorde slik at samfunnet får en stor kapitalbesparelse ved at den har en evne til å sette et billigere og mer praktisk sirkulasjonsmiddel i omløp i stedet for de edle metallene som ellers ville vært brukt. Omsetningsmiddelets transportmulighet påvirker også selve omsetningen, da en handel med kontanter ville vært dyrere å transportere enn med kreditt, og ville da kanskje ha slukt profitten til hele handelen.¹¹⁰

Han mente at dersom man anskaffet seg kredittpapirer på grunnlag av deres sirkulasjonsevne hadde man en av tre hensikter; gjennom å diskontere kunne man sikte på å få pengene sine fort igjen, nedbetale gjeld eller man hadde det som jobb å kjøpe og selge utskilte verdier.¹¹¹ Hertzberg mente at disse tre var verdt å utdype for å forstå leddene i omsetningsvesenet.

A. Ved diskontering tar man sikte på å få pengene sine fort igjen

Ifølge Hertzberg var dette en måte for større grossister å gi detaljister varekreditt uten å måtte innskrenke sin disponible nytteskapital.¹¹¹ Som oftest skjedde dette via kredittypen vekslar:⁵⁴ Vekslene ble utstedt av grossisten på detaljisten, og detaljisten godtar. Selv om vekselen ikke nevner noe om rente, så betaler debitor en form for rente ved at den er innbakt i prisen på varene. Den økonomiske forskjellen er at renten blir betalt forskuddsvis ved kapitalens mottagelse.¹¹¹

Den alminnelige vekselformen kunne, ifølge Hertzberg, også benyttes for å skaffe seg penger til tross for at det ikke skjedde noen kapitalutveksling mellom partene. Slike transaksjoner ble kalt blankokreditt¹¹² eller vekselrytteri, og ble kritisk bedømt av økonomiske forfattere. Men Hertzberg skrev at dette endret seg i senere tid hvor de faktisk unnskyldte seg og forsvarte denne kredittformen. Hertzberg mente at denne kredittformen ikke passet for alle, og det var kreditor sitt ansvar å passe på at kredittpapirene ikke var verdiløse.

B) Benytte verdipapir til å nedbetale gjeld:

Hertzberg skrev at her var hensikten fra debtors side å bli kvitt gammel gjeld, mens hensikten fra kreditors side var å få tilgang til en verdi som enten var sikrere eller lettere å

¹¹⁰ Ibid. side 73-74

¹¹¹ Ibid. side 74

¹¹² Blankokreditt er kreditt uten sikkerhet

omsette.¹¹³ Videre skrev han at det som angår oss er "(...) kun den egenskapen ved en sirkulerende verdi at den kan settes istedenfor en mindre lett omsettelig, og at denne omvendt kan ombyttes med hin".¹¹³ Fra dette fikk han fire kryssninger:

1. Den enkleste formen var når forfallen gjeld ble nedbetalt med en annen forfallen gjeld¹¹³; en person skylder 100,- og gir en anvisning til en annen som skylder han 100,- igjen, og problemet er løst.
2. En annen form var når forfallen gjeld ble betalt med en uforfallen gjeld.¹¹³ I dette tilfellet gir den forfallede gjeldens kreditor en utstrekning til debitor; kreditor mottar ikke summen han har krav på før forfallet til den nye gjelden, men han mottar rentene på den nye gjelden i mellomtiden.
3. Det omvendte skjer når en uforfallen gjeld blir betalt med en forfallen gjeld.¹¹⁴ Her betaler altså debitor tilbake gjelden før forfallstid, og dersom det var snakk om vekselgjeld ville debitor hatt krav på en rentegodtgjørelse for tiden fra tilbakebetalingen frem til den egentlige forfallstiden. Her diskonterer altså debitor vekselen.¹¹⁴
4. Det siste tilfellet er hvor en uforfallen gjeld blir betalt med en annen uforfallen gjeld, Hertzberg mente dette var en blanding av b) og c).¹¹⁴

Hertzberg bemerket så at det var tydelig at når disse to utskilte verdiene ble sammenlignet var det ikke varigheten på lånet man så på, men på renten. Det var denne som avgjorde hva tillegget eller fradraget skulle være på, og ikke verdienes omsettelighet.¹¹⁴

Videre utdypet Hertzberg emnet "(...) kredittens innflytelse på de alminnelige prisforhold (...) "¹¹⁵, og han sa dette var det viktigste spørsmålet til John Stuart Mill¹¹⁶ (1806-1873) når det gjaldt kreditt. Hertzberg skrev også at de fleste sikkert ville være uenige med Mill, men selv mente han at Mill viste temaets store rekkevidde.

På grunn av prisenes følsomhet for tilbud og etterspørsel ble temaet delt opp i disse to, men Hertzberg, som Stuart Mill, konsentrerte seg om etterspørselen. Han så på hvordan de utskilte verdiene, i form av betalingsmidler, påvirket prisene. Hertzberg mente at kredittens

¹¹³ Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 76

¹¹⁴ *Ibid.* side 77

¹¹⁵ *Ibid.* side 79

¹¹⁶ Mill var en britisk samfunnsøkonom, filosof og politisk teoretiker. Store Norske Leksikon, "John Stuart Mill," http://snl.no/John_Stuart_Mill.

evne til å forøke sirkulasjonsmiddelet gjorde etterspørselen mer effektiv, og uten de utskilte verdiene ville ikke etterspørselen etter betalingsmidler kunne ha møtt tilbudet.¹¹⁵ Han mente det da var lett å se at kredittens økonomiske påvirkning var at prisene steg.

Hertzberg skrev så at Stuart Mill motsa sin egen definisjon av kreditten og innrømmet at kreditten hadde en *Purchasing power*.¹¹⁷ Ifølge Hertzberg uthevet Mill spesielt at ved riktig stimulering av kreditten kunne denne skape gode tider hvor etterspørselen økte og dermed også prisene, helt til vi får overproduksjon med fallende priser og handelskriser. Dette skyldte han på kreditten, da økt tilgang til sirkulasjonsmidler førte til en økt omsetning som ikke egentlig var etterspurt. Her var ikke Hertzberg helt enig med Mill; Hertzberg mente at Mill kun hadde bevist "(...) den trivialiteten at alt kan misbrukes (...)"¹¹⁷. Hertzberg skrev at nye midler ble skapt av nye behov og nye behov ble skapt av nye midler. Han mente det var viktig å se på denne vekselvirkningen når man så på hvordan økte sirkulasjonsmidler ved kreditten økte prisene. Men i det store og det hele var han enig med Mill i at kreditten ville øke kjøpelysten og dermed også prisene, men man måtte ikke se helt vekk i fra de farene som kunne dukke opp ved en økning av tilbudet.¹¹⁷

En annen måte kreditten uhindret førte til prisøkninger var, ifølge Hertzberg, at økte omløpsmidler ved kreditt ville føre til at edle metaller ble mindre etterspurt enn før. Dette var fordi det var gull og sølv som var verdens anerkjente verdimålestokk, og når disse da ble mindre etterspurt ville deres verdi synke, noe som kommer frem når prisene øker.¹¹⁸

C. Når man har det som jobb å kjøpe og selge utskilte verdier - bankvirksomhet:

Hertzberg ga ikke dette temaet noen stor utdypning, ettersom han mente det ikke var forventet i en slik avhandling som hans, men han så litt nærmere på virksomheten i alminnelighet.

Han mente at en bankvirksomhet jobbet i begge retninger av kredittens hovedvirkninger; den allokerte kapital mot utskilte verdier, og utskilte verdier mot kapital.¹¹⁹ "(...) Det er den forretningsmessige benyttelsen av de utskilte verdiene som sikkerhets- og omsetningsmidler som utgjør bankenes spesielle bedrift."¹¹⁹ Bankenes oppgave var å formidle nytte og verdi, og denne utførte de ved å sitte inne med verdier som de realiserte ved å omsette dem når markedet oppfordret til det.¹¹⁹ Hertzberg var enig med den engelske

¹¹⁷ Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 80

¹¹⁸ *Ibid.* side 80-81

¹¹⁹ *Ibid.* side 81

økonomen Bonamy Price¹²⁰ (1807-1888) om at bankene var et kredittomsetningsmiddel.

Hertzberg oppsummerte bankenes oppgaver i at enten så kjøpte de eller så solgte de utskilte verdier.¹¹⁹ De omsetter utskilt verdi mot utskilt verdi, det som er lett omsettelig blir solgt og det som er mindre lett omsettelig kjøpes og omvendt, ettersom hva markedet behøver.¹²¹ Penger blir bare brukt ved behov som mellomledd i transaksjonene. Hertzberg sa at hver bank opererte som et klareringshus¹²² i seg selv, hvor transaksjonene (utskilt verdi mot utskilt verdi) foregikk uten pengemellomleddet.

Hertzberg mente videre at det var viktig å se på driftsbalansen til banken, hvor kundene deres var verdiholderne. Han brukte et eksempel¹²³ for å forklare dette: en kjøpmann har fått en te-leveranse som han selger til flere detaljister, de betaler kjøpmannen i vekslersom blir diskontert av kjøpmannens bank. Kjøpmannen lar disse pengene bli stående i banken, noe som betyr at han kun fører pengene som inntekt på sitt folium i bankenes bøker. Til gjengjeld krever han kun å kunne anviser utgiftspostene sine til utbetaling i banken, og til dette får han et sjekkhefte¹²⁴ med slike anvisningsblanketter som han kan bruke ved behov. Så her har altså detaljistenes utskilte verdier blitt omsatt i banken mot en av bankens utskilte verdier, kjøpmannen har altså valgt å ha banken som gjeldsansvarlig. Fordelen med dette er at det er lettere å omsette verdier fra banken enn fra detaljistene, for eksempel hvis kjøpmannen ønsker å investere pengene videre i korn, kan han gjøre dette med sjekker fra banken. Videre så ville mottakerne av disse sjekkene igjen bare sendt de rett til sin egen bank og ført disse summene som inntekt på sine folier. Det er da bankenes ansvar å avgjøre saldoene med gitte banker. Kornet og teen vandrer videre fra detaljistene til konsumentene, vel uvitende og uhindret av bankenes innblanding i oppgjøret. Ifølge Hertzberg var bankene kun interesserte i kvaliteten og eiendommeligheten til de utskilte verdiene.

Hertzberg sparte vurderingen av pengesedler (banknoter) til sist ettersom han mente disse hadde en svært viktig plass i bankforretningene og dermed trengte en grundig gjennomgang.

¹²⁰ Bonamy Price var en engelsk politisk økonom. Wikipedia, "Bonamy Price,"

http://en.wikipedia.org/wiki/Bonamy_Price.

¹²¹ Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 82

¹²² Ibid. side 82. Han nevner London, Liverpool og New Yorks som de store klareringshusene på den tiden. Han kaller de "(...)storartede innretninger for direkte ombytting av utskilte verdier"

¹²³ Ibid. side 83

¹²⁴ Sjekker var svært utbredt og omtalte på den tiden, ifølge Hertzberg. Her gir altså banken fra seg en utskilt verdi som blir tilbakelevert når sjekken innløses.

Hva er egentlig forskjellen på pengesedler og sjekker? Hertzberg skrev at det i realiteten ikke var noen forskjell.¹²⁵ Det var tre egenskaper som vanligvis ble stilt opp som særegne for pengesedler, men ifølge Hertzberg gjaldt også disse for sjekker; betalbare over natten, bærbare uten påtegning (den som "bærer" de er eieren) og de er ikke rentebærende. Men han mente det var en dobbelt hovedforskjell på disse to: "(...) en sjekk er utstedt av bankens private kreditor, mens bankseddelen er bankens anvisning på seg selv, undertegnet av bankens funksjonær (...)",¹²⁵ i tillegg kan en sjekk være pålydende hvilken som helst sum gitt at det er dekning for den i banken. Hertzberg skrev at på grunn av disse to hovedforskjellene måtte de to kredittpapirene få en forskjellig anvendelse. En sjekk under omløp hadde en tendens til å gå rett i banken da dens underskrift ikke sikret den en lang sirkulasjon; dels på grunn av at den ikke var kjent for flere enn noen få og dermed vil ikke hvem som helst ta imot denne som betalingsmiddel, og dels på grunn av uvissheten om underskriften faktisk kunne være en forfalskning. Sjekkens hovedegenskap var dermed ikke at den egnet seg som sirkulasjonsmiddel, den utførte tvert imot sin oppgave før den ble satt i sirkulasjon; som en blank blankett i sjekkheftet representerte den eierens stående kassebeholdning i banken, den var gjerne sikrere i banken enn hos eieren selv og han tjente muligens renter da også. "Sjekken er derfor like mye et uttrykk for de utskilte verdienes forsikrende evne, som pengeseddelen er for deres omsettende evne."¹²⁶ Hertzberg mente at han nå hadde vist at "(...) de to kredittpapirene er like forskjellige med hensyn til brukbarhet som identiske som bærere av utskilte verdier".¹²⁷ Hertzberg mente det var viktigere å se på identiteten enn ulikheten og han nevnte tre punkter vi kunne lære fra det:¹²⁷

1. Pengesedler, som lett omsettelige verdier fra banken, blir utgitt i bytte mot andre mindre lett omsettelige verdier som pantobligasjoner, veksler etc.
2. Pengesedler, i motsetning til andre gjeldsbevis som når som helst kan bli innfridd, står ikke i noe forhold til debtors pengebeholdning.
3. Pengesedler, lik andre verdipapir som kan innløses på anfordring, gitt full sikkerhet for begge, har samme kvantitetsforhold som en annen forfallen gjeld, men den er overlegen i kvantitet i forhold til enhver ikke forfallen gjeld når man ser på lengden av dens løpetid.

Mer om banksedler/pengesedler i kapittelet om seddelbankene.

¹²⁵ Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 84

¹²⁶ *Ibid.* side 84

¹²⁷ *Ibid.* side 85

8.7 Kredittens opphør

Jeg skrev tidligere at Hertzberg viste at kredittens opphør ikke hadde noen bestemmende karakter i forhold til kredittfenomenet, men det som gjenstår er å vise på hvilken måte kredittoppføret vil virke inn på yttringsmåten til kreditten.

Hertzberg definerte kreditten som en utskillelse av en ideell verdi fra kapitalgrunnlaget, og ved oppføret blir denne ideelle verdien gjenforent med kapitalgrunnlaget.¹²⁸ Han mente at på lignende måte som at kreditten er en tosidig transaksjon så er også tilbakebetalingen en tosidig transaksjon; den utskilte verdien overføres tilbake fra kreditor til debitor og kapitalen fra debitor til kreditor. Og slik som Hertzberg fremhevet kredittens statsøkonomiske betydning, at den omsetter nytte mot verdi og verdi mot nytte, så mente han at kredittoppførets betydning var "(...) at den bevirker en gjennomsætning av disse momenter".¹²⁸

Når kreditten utskiller ideelle verdier fra kapitalgrunnlaget, så skjer det, som påpekt tidligere, en løsrivelse av nytten og verdien; to momenter som naturlig er forbundet. Hertzberg skrev at denne løsrivelsen kun kan vedlikeholdes med den samme tankenastrengelsen som skapte løsrivelsen til å begynne med, da disse ville vise en sterk tendens til å gå sammen igjen. Når de opprinnelige motivene for krediteringen svekkes, så vil nytten og verdien gå sammen igjen; betalingen finner sted og kreditten oppføres. Denne trangen til den utskilte verdien og nyttekapitalen om gjenforening er ikke et ensidig ønske hos enten kreditor eller debitor.¹²⁸ Hertzberg mente at det positive med kreditten, det at den overfører kapitaler i produktiv hånd, ikke måtte overkjøre det positive med å være gjeldfri og ha full rådighet over sine egne verdier. Statsøkonomisk sett mente han at den som betaler ned gjelden sin, øker sine omsetningsmidler i den forstand at han får full rådighet over kapitalene sine igjen. Videre mente han at fordelene ved kredittoppføret for debitor ikke bare var at han ble gjeldfri, men at han kunne samle seg opp en verdi han kunne ta av ved senere behov. Dette gjaldt på samme måte som at det var viktig for et lands økonomiske stilling og virksomhet å være i besittelse av et gullfond, i tilfelle det kom inn uforutsette krav. Hertzberg mente at han hadde påvist i avhandlingen sin at enhver verdi som kan utskilles kan være en slik hjulpekilde.

¹²⁸ Ibid. side 86

Ettersom debitor både gir fra seg en utskilt verdi og mottar en kapital ved benyttelse av kreditten, så følger det at hans grunner til å avslutte kredittforholdet vil være at han ikke lenger trenger det lånte pengebeløpet; for eksempel hvis bedriften hans var gått konkurs eller den gikk veldig bra og ga fra seg bra omsetning. Hertzberg skrev at Schäßle uttrykte det slik: "kredittforholdets varighet har sin naturlige begrensning i tidsrommet for den lånte kapitalverdis reproduksjon."¹²⁹ Og ut fra dette bemerket han at lånekapitalen ikke ble tilbakebetalt med en gang bedriften klarte å reprodusere lånekapitalen, men når bedriften også hadde god nok produksjon til og i tillegg skape ny kapital, før dette kunne de nemlig ikke unnvære lånekapitalen. Ved handelskreditten er dette ikke nødvendigvis like lett da den kreditten vanligvis blir gitt for en driftsperiode. Realkreditten derimot, prøver å gi en låneperiode lik lånebehovet.¹²⁹

Hertzberg skrev at hovedgrunnen til at kreditor ønsker å få tilbakebetalt pengene sine på et visst tidspunkt er at han trenger kapitalen enten til sin egen bedrift eller for å bruke den på mest fordelaktig måte i forhold til konjunktorene.¹²⁹ Tidligere viste Hertzberg at kreditor kan få tilbake pengene sine også uten tilbakebetaling, da ved å selge den utskilte verdien. Problemet her, ifølge Hertzberg, er at han ikke er helt sikret å få den samme summen tilbake ettersom utskilte verdier varierer i forhold til markedet. Han mente at en kapitalist ville unngå denne utveien da han først og fremst ville prøve å gjøre opp med debitor når den tiden kom. Hadde han ikke følt seg trygg på lånet hadde han aldri gått med på det.¹³⁰

Men, ifølge Hertzberg, var ikke dette den eneste grunnen til at kreditor ønsket å fastsette en tilbakebetaling. Ved kreditten utskilles det en sirkulerende verdi fra et nåværende kapitalgrunnlag. Denne verdifastsettelsen varer i et visst tidsrom fastsatt av forretningens karakter. Nettopp på grunn av dette ville et forretningsliv tjene best ved en regelmessig vekselvirkning av lån og tilbakebetalinger. Realkreditten får gjerne en lengre levetid enn den personlige kreditten ettersom den gjerne knytter seg til noe så vagt som en persons kunnskap, men begge må etterhvert foreta en omvurdering av kapitalgrunnlaget.¹³⁰

Hertzberg mente så at de som hadde lignende syn på kreditten som han, gjorde de mest besynderligste feil. Cieszkowski mente at den utskilte verdien og verdigrunnlaget var uavhengige av hverandre. Denne teorien mente Hertzberg at var helt feil, og han mente at han beviste dette etter å ha beskrevet at verdiene hadde en sterk trang til å gjenforene seg med kapitalgrunnlaget, og omvendt. Økonomer som den tyske Alexander von Lavergne-Péguilhen

¹²⁹ Ibid. side 89

¹³⁰ Ibid. side 90

(1803-1867) mente at enhver offentlig og privat gjeld burde avgjøres innen 30 år.¹³¹ Hertzberg mente det var unødvendig å stille opp slike dogmatiske forskrifter, da kreditor og debitor fint ville klare å finne ut av løpetiden seg imellom.

8.8 Overblikk

Den eldre oppfatningen av kreditten var tre forskjellige; kreditten ble oppfattet som en kapitaloverførende evne, som en anvisning på fremtidige kapitaldannelser eller som en egen kapitaldannende kraft, mens Hertzberg fant ut at kredittens vesen var ideelt sett å skille ut verdier fra deres eksisterende verdigrunnlag.¹³² Hertzberg skrev så at han håpte at vitenskapen med tiden ville komme opp med en bedre formel for kredittens natur, men foreløpig holdt han fast på sin forklaring og mente det var et fremskritt. Denne forklaringen gjorde det mulig å se kredittens uttrykk i begge retninger og sette det i samme ramme, noe som hadde vært vanskelig for nye forfattere, dette var viktig for å kunne forstå kredittens betydning i det økonomiske samfunnet.

8.9 Kredittbegrepet til Hertzberg versus kredittbegrepet i 2012

Her skal vi kort sammenligne Hertzbergs kredittbegrep med moderne analyser av kredittbegrepet i 2012. Datidens analyser var mye mer entydig enn nåtidens analyser, og den største forskjellen finner vi i rentebegrepet. Kredittbegrepet til Hertzberg har vi nettopp gått grundig igjennom, så herunder vil jeg kun nevne korte setninger om hans meninger, for en utdypelse av disse må leseren se i kapitlene ovenfor.

I dag blir kreditt definert som "(...) økonomisk tillit som gjør at man kan få lån eller kjøpt varer uten å betale straks."¹³³ Hertzberg definerte også kreditten som økonomisk tillit, men

¹³¹ Ibid. side 91

¹³² Ibid. side 92

¹³³ Store Norske Leksikon, "Kreditt," <http://snl.no/kreditt>.

han mente at den ble anvendt for å skille ut ideell verdi.¹³⁴ Jo større tillit kreditor har til debitor, jo større lånesum vil han få. I dag er også tillit viktig, alle låntakere baseres på dette, i tillegg til evne og vilje til å betale for seg. Kundene i bankene bygger opp tillit ved å vise til fast inntekt inn på konto og at de betaler ned andre krav, for eksempel lån eller regninger, innen forfall. Kausjoner og endossement, som Hertzberg nevnte, finnes også i dag. Ved og for eksempel få en forelder til å kausjonere på et lån blir det lettere å få lån og gjerne større lånesum. Hertzberg skrev at kausjoner og endossement gjorde det lettere for banken å gjøre færre feilvurderinger, noe som da også gjelder i dag. Men det er også strenge regler for kausjonisten da den bør ha god nok økonomi til å kunne ta over hele lånet hvis det skulle bli behov for det.

I dag er det hovedsakelig bankene som gir ut lån, men det finnes mange forskjellige kredittkort det er mulig å få, for eksempel Mastercard. I tillegg er det mange butikker, for eksempel elektronikkjeden Elkjøp, som tilbyr varer på nedbetaling (kredittlån/forbrukslån). Bankene har gjerne strengere låneregler enn kredittkort og kredittlån, men til gjengjeld tilbyr de bedre rente og større lånesummer. Kredittkort og kredittlån er ofte enklere å få, men da er det ofte svært høy effektiv rente, noe som långiverne må ha som en godtgjørelse for risikoen de tar ved å låne ut penger på et mindre sikkert grunnlag. Hertzberg mente at forbrukskreditt fremmet forbrukerens mulighet til å handle, da man blir i stand til å handle når man ikke har penger, og dermed hindret sparing, i tillegg til at forbrukskreditten overvurderte formuen til forbrukeren. Det er fremdeles like dyrt å handle på kreditt, og dette er jo da de samme konsekvensene vi ser at forbrukskreditt har i dag. I dag vil jeg si forbrukskreditt har kommet helt ut av kontroll da flere og flere faller i "kreditt-fellen" og får problemer med å betale tilbake lånene, blant annet på grunn av den høye renten som løper uansett. Da har man sett eksempler på at man gjerne tar opp nye forbrukslån for å betale ned gamle forbrukslån, og man er inne i en ond sirkel. TV-programmet "Luksusfellen" på TV3 er et eksempel på dette; bare det at det er mulig å lage et TV program om problemene med kreditt burde vise omfanget av problemet i seg selv. Også på 1800-tallet slet folk med forbrukskreditt ifølge Hertzberg, så dette er ikke noe nytt fenomen. Men Hertzberg mente at forbrukskreditten hadde to positive følger for kjøpmennene; den økte salget og kjøpmennene fikk rentegodtgjørelse. Dette er selvfølgelig også gjeldende i dagens samfunn, og vi ser også at det er dukket opp bedrifter som kun har med forbrukskreditt å gjøre, for eksempel kredittkortet

¹³⁴ Hertzberg, *Om kredittens begreb og væsen*. side 51

Mastercard. Men Hertzberg mente at ulempene til forbrukskreditt trumfet fordelene, og at fordelene kun gjaldt i det korte løp. I det lange løp mente han at de kjøpmennene som ikke ga forbrukskreditt gjorde det bedre. Mastercard, for eksempel, tjener godt på å gi ut forbrukslån, hvis de ikke får pengene sine går de bare til namsmannen og tar utleggsforretning i for eksempel huset ditt (pant i huset). Har du fått utleggsforretning er det svært vanskelig å få lån i banker. Men ikke alle tjener på dette, for eksempel hvis kredittkortinnehaveren ikke har noen verdi de kan ta utleggsforretning i kan det fort bli kostbart for Mastercard. På Hertzbergs tid fantes det ikke slike elektroniske betalingsmidler, og ved utviklingen av slike har det blitt noe lettere å ta opp kredittlån. I dag vil jeg si det er lettere å tjene på forbrukslån enn det var på Hertzbergs tid.

Hertzberg mente at man måtte legge noe av skylden på at folk slet med forbrukskreditt på enkelte yrker som var særegne for Norge, som fiskerier og skogdrift, da disse førte til at man kun fikk inntekt i visse terminer. Slike yrker er ikke særlig utbredt i Norge i dag. I dagens samfunn vil jeg skylde en del av problemet på at det er blitt mye lettere å handle nå enn før både på grunn av tilgangen til kreditt og på tilgangen til varer, for eksempel på internett. Det er blitt veldig populært og veldig enkelt å handle på nettet, i tillegg er kredittkort bare et tastetrykk unna. Forbrukskreditt skaper de samme problemene som før, men det er nå blitt mye mer utbredt av andre grunner enn før.

Hertzberg mente at kreditten hadde to hovedformer; realkreditten og personalkreditt. Dette er fremdeles gjeldende i dag.¹³⁵ Forskjellen på disse er hva som blir stilt som sikkerhet for lånet. Realkreditten har en fysisk pant (for eksempel en eiendom) som sikkerhet, mens personalkreditten har en mer immateriell verdi (for eksempel utdanning) som sikkerhet.

Ved realkreditten kom Hertzberg frem til at hverken kreditor eller debitor fikk noen endring i sin formue ved kreditten, og det vil jeg påstå at også gjelder i dag, av de samme grunnene som Hertzberg påpekte. Du får motstående endringer både på debet og kredit siden, og det blir ikke skapt noen ny verdi. Hertzberg mente at verdipapiret var det karakteristiske ved en kredittoperasjon, ikke rentene og selve pengetransaksjonen da disse også forekom i andre omstendigheter. I dag er det svært vanskelig å få lån i banken hvis du ikke har noe du kan stille som sikkerhet, så verdipapiret er også viktig i dag.

Ved personalkreditt kom Hertzberg frem til at det ikke ble tatt pant i noe, men det ble utstedt et gjeldsdokument som var basert på handels-/driftskapital (boet som helhet). Men for

¹³⁵ Leksikon, "Kreditt".

eksempel studenter som ikke hadde noe fysisk å ta pant i fikk lån på bakgrunn av sine evner og ferdigheter, han mente at kunnskapen til en person hadde en verdi. Da la kreditor beslag på en del av debitors produktivitet, noe som førte til at debitor ikke lenger kunne bruke denne produktiviteten til sin egen fordel. I dag stemmer også dette; en god utdanning vil vise at du "alltid" kommer til å ha en jobb og at du skal klare å betale for deg. Men ved slike immaterielle verdier som grunnlag krever vanligvis banken egenkapital i tillegg, som oftest en prosentdel av lånesummen.

Som nevnt innledningsvis er den viktigste forskjellen fra Hertzberg og i dag rentens betydning. Hertzberg mente at renten var en godtgjørelse til kreditor for nytten debitor fikk av lånesummen. Dette er jo fremdeles også gjeldende, renten er et vederlag til utlåneren for lånet, men idag blir renten også sett på som en godtgjørelse for risiko. Selv om Hertzberg aldri nevnte risiko i sine avhandlinger, kan vi se at han så han behovet og nytten til renten, og han var inne på selve poenget. Ved alle lån er det en risiko for kreditor, og han får dermed renten som en godtgjørelse for risikoen han tar. Jo høyere risiko det er for kreditor, jo større rente tar han for å være villig til å gi ut lån. Dersom eieren av kapitalen velger å benytte kapitalen selv, er renten lik den avkastningen kapitalen gir. Hertzberg mente også at renten fremmet sparing ved at den ga et insentiv til forbrukerne til å sette inn penger i banken da disse da etterhvert ville øke. Hertzberg så altså at det var en sammenheng mellom renten og investeringsviljen, og en sammenheng mellom renten og lånemuligheter, slik som moderne teori i dag også tilsier.

Hertzberg utdypet så forskjellen på pengesedler og sjekker. I dag er sjekker svært lite brukt etter at det ble innført gebyr for bruk av sjekker på 80-tallet, i tillegg til at det ble innført nye elektroniske betalingsmidler som VISA kort.¹³⁶ Bortsett fra dette har sjekkene de samme egenskapene nå som de Hertzberg kom frem til. Det har for såvidt også pengesedlene, men mer om dette i kapitlet om seddelbankene. I USA blir sjekkene veldig mye brukt enda. I Norge blir de som sagt så og si ikke brukt, med unntak av en og annen eldre person, men det finnes bankremitter. Bankremissene blir gjerne brukt ved gave, de ligner på sjekker men er kjøpt og betalt, og man må gå i banken og få ut pengene.

¹³⁶ Store Norske Leksikon, "Sjekk," <http://snl.no/sjekk>.

Kreditten er fremdeles en tosidig transaksjon; debitor overfører en utskilt verdi til kreditor, som igjen overfører lånesummen til debitor.

Hertzberg skrev også at kreditor kunne få tilbake pengene sine ved å selge den utskilte verdien, men problemet var at denne kunne ha falt i verdi og dermed fikk han ikke tilbake den fulle lånesummen. Men først og fremst ville han prøve å gjøre opp med debitor. Det banken i dag ville gjort, vel og merke kun hvis det var problemer og umulig å gjøre opp med debitor, var at de ville solgt den utskilte verdien og slettet den delen av lånet, og fortsatt holdt det resterende lånet på låntageren. Eventuelt ville de ha økt renten på lånet. Hertzberg utdypet ikke veldig videre på dette så det er mulig at det ville skjedd på hans tid også.

Hertzberg mente at kreditor og debitor kunne finne ut av løpetiden på lånet på egenhånd, det var ikke behov for noen fastsatt løpetid. I dag er det også slik det fungerer; banken og kunden finner ut av løpetiden sammen, men det er noen fastsatte regler på næring jeg ikke vil gå videre inn på. For privatpersoner er det ikke noen fastsatte regler, men vanlig løpetid for et huslån er mellom 20 og 30 år. Et tinglyst pant holder i 30 år og så må det retinglyses igjen, derfor vil man helst ikke gi lån på utover 30 år, men etter retinglysningen kan lånet utsettes/fornyas hvis det er ønskelig.

9. Grundsætningerne for Seddelbankers Indretning og Virksomhed

9.1 Innledning

Jeg deler her kapittelet inn i de delkapitlene Hertzberg brukte i sin avhandling. Først ser jeg kort på sedlenes opprinnelse. Videre går jeg inn på selve seddelbankvirksomheten som da var utstedelsen av sedler. Jeg vil se på de ulike lånebehovene og om seddelbankene var skikket til å drive med utlån; her går vi hovedsakelig inn på pantelån, statslån og personlig kreditt. Deretter går jeg inn på seddelutslippets utstrekning og sedlenes innløselighet i forhold til å kunne betale utenlandske regninger. Jeg vil gå inn på hvor stor metallbeholdningen burde være, og om seddelbanken også burde drive med depositovirksomhet. Til slutt vil jeg gå inn på om det burde være en eller flere seddelbanker, kort om seddelbankene i Skandinavia, og om seddelbankene burde være offentlige eller statlige institusjoner.

Som en innledning skrev Hertzberg om opprinnelsen til banksedlene og selve bankene. Han mente det var tydelig at det var Skandinavia som oppfant banksedlene¹³⁷, og da helst Sverige.¹³⁸ Det var, ifølge Hertzberg, Johan Palmstruch¹³⁹ som begynte utstedelsen av slike sedler i 1661, det som var spesielt med disse var at de var pålydende på den som var i besittelse av seddelen, og de kunne bli transportert fra hånd til hånd uten påtegning.¹³⁸ Hertzberg hadde her brukt John Law som referanse, og han betegnet Law som "(...) hin tids største finansielle tenker (...)"¹⁴⁰ Vi har tidligere i oppgaven sett at Hertzberg var en tilhenger, dog noe kritisk, av John Law. Før banksedlene så dagens lys, var det gullmynter som var gjeldende, men banksedlene var mye lettere å håndtere og transportere.

Hertzberg skrev videre at utviklingen i Danmark hadde skapt en stor privat sentralbank som hadde enerett på å utstede banksedler, mens i Sverige var det flere offentlige banker som

¹³⁷ Med banksedler menes pengesedler slik vi kjenner dem i dag.

¹³⁸ Ebbe Hertzberg, *En kritisk fremstilling ad Grundsætningerne for Seddelbankers Indretning og Virksomhed* (Kristiania: P.T. Mallings Boghandel, 1877). side 1

¹³⁹ Svensk adelsmann på midten av 1600 tallet

¹⁴⁰ Hertzberg, *En kritisk fremstilling ad Grundsætningerne for Seddelbankers Indretning og Virksomhed*. side 2

kunne utstede banksedler.¹⁴¹ Norge, mente han, at lå var plass imellom Sverige og Danmark, eller at de hadde gått en egen vei. Han skrev at Norges banksystem var en blanding av offentlige og private aksjonærer på grunn av monopolprinsippet.¹⁴² De var mer liberale enn det svenske systemet, men mindre liberal enn det danske. Hertzberg mente at Norges Bank hadde blitt "(...) ledet med sindighet og klokskap (...)".¹⁴²

9.2 Seddelbankvirksomheten i sin alminnelighet

Hertzberg mente at bankspørsmålet innskrenket seg til utstedelsen av banksedler; "(...) bankens ikke rentebærende anvisninger på den selv, pålydende på bæreren og betalbare ved anfordring (...)".¹⁴³ Når det gjaldt spørsmålet om utstedelsen av banksedler var man ennå ikke kommet til enighet angående hvordan dette best burde bli gjort til tross for den, ifølge Hertzberg, "beundringsverdige" debatten som hadde pågått i England det siste århundret. Hertzberg mente at dette hadde sammenheng med kredittens begrep og vesen, og dermed videre bygde han på avhandlingen¹⁴⁴ sin om dette tema.¹⁴⁵ Han mente at dersom man gikk ut ifra kredittens begrep¹⁴⁶, hadde man et svar på innvendingene til forfattere som Johann Ludwig Tellekamp¹⁴⁷ (1808-1876) og Cernuschi som var imot bruken av banksedler. Videre mente han at ethvert utsagn mot benyttelsen av banksedler var et utsagn mot bruken av all form for kreditt.¹⁴⁸

Statistikken over to av Londons største bankhus viste at banksedler kun utgjorde henholdsvis 2% og 2,2% av innbetalingene i 1857. Hertzberg mente at dette ikke hadde særlig

¹⁴¹ Ibid. side 4

¹⁴² Ibid. side 5

¹⁴³ Ibid. side 6

¹⁴⁴ Se kapittel 8 som omhandler avhandlingens hans "Om kredittens begreb og væsen"

¹⁴⁵ Hertzberg, *En kritisk fremstilling ad Grundsætningerne for Seddelbankers Indretning og Virksomhed*. side 6-7

¹⁴⁶ "(...) Kreditt er utskillelse av ideelle verdier fra et allerede fullt og faktisk eksisterende kapitalgrunnlag, hvis løsrevne omsetningsevnenen bærer omkring i form av fordringer, mens debitor vedblir å være i utøvelse av kapitalgjenstandenes tekniske nytte (...)" ibid. side 7

¹⁴⁷ Tellekamp var en tysk lærd (scholar) og politiker. Wikipedia, "Johann Ludwig Tellekampf,"

http://en.wikipedia.org/wiki/Johann_Ludwig_Tellkampf.

¹⁴⁸ Hertzberg, *En kritisk fremstilling ad Grundsætningerne for Seddelbankers Indretning og Virksomhed*. side 7

stor betydning for saken, da bruken av disse var minst i bankforretninger i forhold til andre steder.¹⁴⁹

Dersom man skulle ha innvendinger mot bruken av banksedler, måtte dette, ifølge Hertzberg, gå ut på deres formelle egenskaper og ikke om de i det hele tatt burde bli benyttet.¹⁴⁹ Hertzberg presiserte da oppgaven sin til å "(...) enkeltvis undersøke de hittil anvendte eller anvendelige formers eiendommeligheter og innflytelse (...)".¹⁵⁰ Hertzberg hadde så to spørsmål han ønsket å besvare først;

- "(...) *Hvorfor henvender overhode private forretningsmenn seg til en seddelutstedende bank for å erholde sedler? (...)*" Hertzberg svarte at grunnen var at forretningsmennene byttet til seg lettere omsettelige verdier mot mindre omsettelige verdier som for eksempel vekslar.¹⁵⁰
- "(...) *Hvorfor befatter banken seg med å gi ham, hva han således ber om?*"¹⁵⁰ Her svarte Hertzberg at grunnen var at seddelbankens hensikt var å spekulere i forretningen som bestod i å utstede banksedler, da de har spesielt utdannet arbeidskraft til denne benyttelsen.

Hertzberg mente også at den gevinsten disse banksedlene liksom skulle inndra var svært overvurdert. På bakgrunn av statistikk han la frem i avhandlingen sin¹⁵¹, sa Hertzberg at utstedelsen av banksedler var en trygg og lønnsom forretning, men avkastningen herfra var ikke noe større enn i andre forretninger. Seddelforretningen har sine egne fordeler, men også sine egne krav.¹⁵²

Videre skrev han at for å finne seddelbankenes livsprinsipp måtte man se på "(...) nytten den tilbyr seg å gi til samfunnet."¹⁵² Oppgaven, ifølge Hertzberg, til seddelbankene var at "idet banken utbetaler et lån, forsyner det i og med det samme samfunnet med et yndet omsetningsmiddel, og idet den forsyner samfunnet med et omsetningsmiddel, utbetaler den i og med det samme et bevilget lån."¹⁵² Det var ikke selve innløsningen det kom an på, da dette sjeldent skjedde, men vissheten om at sedlene når som helst kunne ombyttes til deres pålydende verdi.¹⁵² Det var dette som gjorde det mulig, ifølge Hertzberg, at bankene kunne drive forretninger. Videre forklarte han at det var bankenes kreditt som gjorde sedlene

¹⁴⁹ Ibid. side 8

¹⁵⁰ Ibid. side 9

¹⁵¹ Ibid. side 11-12 Jeg ser ikke behov for å gjenfortelle statistikken her i oppgaven da den ikke har betydning her

¹⁵² Ibid. side 12

omsetningsdyktige (deres hovedegenskap), og til denne samme kreditten var det jo også de som ønsket lån søkte. Hertzberg kom da altså frem til at seddelutstedelsen i virkeligheten kun løste at den "(...) ved hjelp av bankens kreditt å [kunne] innveksle mindre lett omsettelige verdier mot særdeles lett omsettelige."¹⁵²**Error! Bookmark not defined.** Derfor mente han at banken foretrakk å utstede banksedler fremfor penger (mynter), da den på den måten utnyttet sin sterkeste evne; sin kreditt.

Et krav da, ifølge Hertzberg, for at seddelbanker skulle kunne fungere var at det fantes verdier som var mindre omsettelige enn andre. Han sa også at han hadde prøvd å vise at verdipapirer, som veksler, obligasjoner og pantebrev, også hadde en nåværende verdi.¹⁵²**Error! Bookmark not defined.** Videre mente Hertzberg at det også var viktig å ha kjennskap til den utskilte verdien et slikt dokument lå under, for å kunne vurdere kapitalgrunnlaget riktig. Dette kommer også frem under kapittel 8 om "Kredittens begreb og væsen".

9.3 Utlånsvirksomheten

Her vil vi gå igjennom de forskjellige typer av lånebehov.

Hertzberg skrev at den utskilte verdien som var tryggest i en utlånsvirksomhet var pant i fast eiendom da denne lett kunne utskilles og videreselges. Dermed fikk også utlåneren bedre tillit til låntageren ettersom han da mest sannsynlig ønsket å gjøre opp for seg slik at han ikke mistet eiendommen sin.¹⁵³ Hertzberg skrev at det, i lengre tider, hadde vært en diskusjon rundt at seddelbanker skulle få gjøre "(...) hypotekariske¹⁵⁴ utlån".¹⁵³ Grunnen til dette var, ifølge Hertzberg, at seddelbankene hadde en plikt til og når som helst kunne innløse banksedler i gull, og dermed burde konsentrere seg om dette og ikke låne vekk gullet. Hertzberg selv mente at dette var en "(...) overdreven forsiktighet (...)"¹⁵⁵ som var skapt av dårlige ledelse i slike banker i det, datidens, forrige århundret. Hertzberg la frem statistikk om seddelbankenes seddelutslipp og at disse ville forbli sirkulerende og ikke innvekslet i gull,

¹⁵³ Ibid. side 15

¹⁵⁴ I 1851 ble Norges hypotekbank opprettet for å gi ut lån med pant i fast eiendom. Store Norske Leksikon, "Norges Hypotekbank," Store Norske Leksikon, http://snl.no/Norges_Hypotekbank.

¹⁵⁵ Hertzberg, *En kritisk fremstilling ad Grundsætningerne for Seddelbankers Indretning og Virksomhed*. side 16

han konkluderte derfra at seddelbanker fint kunne gi ut slike hypoteklån¹⁵⁶.¹⁵⁷ Og det var jo også det som da skjedde i praksis.

Men Hertzberg skrev at skepsisen ikke kun var basert på fordommer, det var viktig at bankene tok forholdsregler og ikke hadde for stor del av formuen i gjeldspapirer. Videre skrev han at en følge av slike forholdsregler var at bankene, både i Danmark, Norge og Sverige, hadde satt en maks løpsti på lånene på seks måneder.¹⁵⁸ Dette gjorde at låntagerne måtte fornye lånet hver sjettede måned, for at utlånsvirksomheten skulle fungere var det nemlig innforstått at dette var mulig. Fordelen til bankene var her at de da var sikret presis innbetaling av renter og avdrag ettersom lånet ikke ble fornyet hvis ikke, i tillegg til at de, spesielt i dårlige tider, kunne velge å innfri lånet i stedet for å gi fornyelse.¹⁵⁸ Men Hertzberg mente at dette var en "(...) egoistisk politikk (...)" hvor bankene bare tenkte på seg selv og den kunne få svært uheldige følger for låntagerne.¹⁵⁹ Han mente at en god bankstyrelse burde ha som formål å ha bankforretningene i slik stand at de ikke måtte gå drastisk til verks i krisetider og innfri lån låntagerne ikke hadde mulighet til å plutselig tilbakebetale, og på den måten lette samfunnet slik at de lettere kom ut av krisen.¹⁵⁹

9.3.1 Håndfast pant

Hertzberg skrev at håndfast pant alltid var blitt sett på som bedre enn pant i fast eiendom. Dette var fordi slik pant var bedre skikket ved kortsiktige lån og den var lettere å realisere dersom det skulle bli nødvendig.¹⁶⁰

En form for bruk av slik pant fantes i *kassekreditten*. Hertzberg skrev at ved en slik kreditt kunne man gradvis heve penger i banken mot en deponert sikkerhet. Denne kredittformen var ikke særlig utbredt i Norge og Danmark, men i Sverige var den ganske populær.¹⁶⁰ Denne formen for kreditt mente Hertzberg at ga stor nytte i forhold til at den tillot låntageren å ombytte sine verdiartikler mot omsetningsmidler for kortere perioder, uten og faktisk skille seg fra verdiartiklene. Men videre mente Hertzberg at det ikke var særlig hensiktsmessig å kombinere denne kreditten med seddelbanker, da kassekreditten oftest ble

¹⁵⁶ Hypoteklån er lån med pant i fast eiendom

¹⁵⁷ Hertzberg, *En kritisk fremstilling ad Grundsætningerne for Seddelbankers Indretning og Virksomhed*. side 16-17

¹⁵⁸ *Ibid.* side 18

¹⁵⁹ *Ibid.* side 19

¹⁶⁰ *Ibid.* side 20

brukt i nedgangstider, når bankene helst hadde behov for å beholde omsetningsmidlene selv.¹⁶⁰

9.3.2 Statslån

Hertzberg gikk så inn på lånebehovet han alltid mente ville være tilstede; nemlig "(...) statens eget behov for omsetningsmidler (...) "¹⁶⁰. Ifølge Hertzberg var det to måter banken kunne løse dette på;

- Hvis banken kjøper opp en viss mengde statsobligasjoner med den hensikt å ha en del av sitt fond liggende i slike realiserbare verdier.¹⁶¹ Her var det de private obligasjonseierne som fikk penger i bytte mot obligasjonene og banken mottok verdier.
- Eller at "(...) staten direkte opptrer som låntager i banken."¹⁶¹ Her var det staten som fikk penger fra banken i bytte mot utskilte verdier.

Historisk sett var det slike statslån, ifølge Hertzberg, som var verst for bankene. Dette begrunnet han med at disse lånene ofte hadde svært lang låneperiode, og at kapitalgrunnlaget ikke alltid var like pålitelig. Hertzberg skrev at bankene hadde en forpliktelse, som enhver långiver hadde, nemlig å objektivt vurdere verdigrunnlagene ved et lån.¹⁶¹ Han mente at ved statslån var ikke bankene de riktige til å vurdere dette da de her ikke klarte å være helt objektive siden "(...) forbindelsen mellom en seddelutstedende bank og landets styrelse (...) "¹⁶² var for intim. Staten hadde også en tendens til å være en av bankens beste kunder, og da hadde banken et ansvar for å være imøtekommende til staten for ikke å miste dem.¹⁶² I tillegg skrev Hertzberg at de fleste så på det som "(...) en patriotisk plikt å se bort fra bankens særinteresser og og oppofre disse for landets."¹⁶²

Det motsatte, mente Hertzberg, gjaldt vurderingen av private låntagere. Her hadde ikke banken og låntageren noe spesielt forhold, slik at banken da fint kunne klare og objektivt vurdere dem.¹⁶³ Og dersom banken så skulle ta feil ved verdivurderingen hadde det ikke noen følger for andre enn ham selv, i motsetning ved statslån hvor hele samfunnet kunne bli berørt. Hertzberg konkluderte dermed med at han ikke syntes at statslån burde inngå i seddelbankers forretninger.¹⁶³

¹⁶¹ Ibid. side 21

¹⁶² Ibid. side 22

¹⁶³ Ibid. side 23

9.3.3 Statslån versus pantelån

Hovedforskjellene mellom statslån og vanlige pantelån var, ifølge Hertzberg, at statslån som oftest hadde lengre lånetidsrom, de ble tatt opp for konsumtiv hensikt og ikke kom forretningslivet raskt tilgode. Pantelån ble tatt opp i produktiv hensikt.¹⁶⁴ Hertzberg skrev at til tross for at mange mente det bare var å selge statsobligasjonene hvis bankene trengte penger var ikke dette så enkelt. Det var i nedgangstider slike behov eventuelt kom til å dukke opp, og da var det ingen kjøpere å finne.¹⁶⁵ Dermed konkluderte Hertzberg med at slike verdipapir egentlig var verdiløse.¹⁶⁵ I tillegg til dette mente han at pantelån var noe tryggere for kreditor enn statslån, ettersom han mente at bankene ikke objektivt klarte å vurdere staten for lån.

9.3.4 Pantelån versus personlig kreditt

Hertzberg skrev at den viktigste garantien ved bruk av ren personlig kreditt var dens korte lånetid.¹⁶⁶ Videre mente han at man her støtte på de samme problemene som ved pantelån; låntagerne ønsket lengre varighet på lånene. Han mente at feilen var den korte varigheten; den sto kun på papiret og var underforstått av låntagerne at kunne bli fornyet.¹⁶⁶ Denne burde, ifølge Hertzberg, bli eliminert da den kun var til skade. Så, ifølge Hertzberg, var det ikke særlig økonomiske forskjeller mellom pantelån og personlig kreditt.

9.3.5 Seddelbankene versus ikke-seddelutstedende banker

Hertzberg mente at den lånetrangen som seddelutstedelse kunne tilfredsstillende var "(...) den egentlige handelsverdens behov for omsetningen av spesielle forretningsverdier mot alminnelig sirkulerende."¹⁶⁷ Videre skrev han at den utstrakte bruken av kortvarige verdiutskillelser i forretningsverdenen tok formen som omsettelige handelspapirer, og da spesielt vekslers. Dette mente han at seddelbankene, sammenlignet med andre banker, var spesielt skikket til å gjøre; utlån i forretningsverden da handelsoperasjonene stadig var i endring (for eksempel opptak av lån for å betale varer, nedbetale lån og så gjerne ta opp igjen

¹⁶⁴ Ibid. side 24

¹⁶⁵ Ibid. side 25

¹⁶⁶ Ibid. side 31

¹⁶⁷ Ibid. side 25-27

lån).¹⁶⁸ Hertzberg skrev at de fleste andre banker hadde to problemer i forhold til seddelbankene; de måtte ha en viss kapital disponibel for å møte etterspørselen etter lån, og dermed mistet de rentene av denne kapitalen, og bankens evne forsvant når denne kapitalen gikk tom. Seddelbanker, skrev han, unngikk disse problemene; det var ingen krav på innsatt kapital for å møte diskonteringsbehovet, ingen krav på innsatte deposita og ingen grense for hvor mye banken kunne låne ut.¹⁶⁸ Men han skrev at man så her bort i fra seddelinnløsningen, den "(...) hører hjemme i en ganske annen tankeforbindelse og har begrepsmessig ingenting med diskonteringen¹⁶⁹ å gjøre".¹⁷⁰

Under en eventuell krise ville en "(...) solid og mektig seddelbank [vise] sin hele betydning for landets forretningsliv",¹⁷¹ mens ikke-seddelutstedende banker gjerne ikke lenger var i virksomhet. Men Hertzberg skrev at for å kunne være en slik pålitelig seddelbank måtte det økonomiske følge strenge grunnregler.¹⁷¹ Disse gikk kort oppsummert ut på og kun diskontere gode papirer, altså de med et pålitelig kapitalgrunnlag.¹⁷²

Hertzberg mente at ettersom kredittsystemene i landene (Norge, Sverige og Danmark) ble utviklet, så ville diskonteringsforretningene bli overtatt av ikke-seddelutstedende banker. Dette ville skje fortere dersom seddelbankene gikk inn for å bli en sentralinstitusjon på diskonteringsmarkedet.¹⁷³ For å oppnå dette måtte man, ifølge Hertzberg, opprette filialer og kontorer i distriktene for å dekke den forskjellige lånetrangen her i tillegg til å kunne utnytte den kunnskapen hvert distrikt satt inne med.¹⁷³ På denne måten ville de kunne komme i kontakt med alle næringsdrivende rundtom i landet, i tillegg til låntakere av forskjellige klasseforhold.¹⁷⁴ Av de skandinaviske landene mente Hertzberg at Norges Bank var den beste banken til dette da de allerede hadde filialer i 10 byer. I Sverige mente han at det var mye konkurranse mellom bankene slik at en bank ikke hadde utmerket seg spesielt, mens Danmark

¹⁶⁸ Ibid. side 27

¹⁶⁹ Diskontering er det vi bruker for å feks finne nåverdien. Diskontering ble spesielt brukt ved vekslar og andre kortsiktige handelspapirer. Det betyr å selge feks en veksle til pålydende minus diskontoen. Chr Johnsen, *Norsk Haandlexikon for almennyttige Kundskaber* (Kristiania: Johnsens forlag, 1881).

¹⁷⁰ Hertzberg, *En kritisk fremstilling ad Grundsætningerne for Seddelbankers Indretning og Virksomhed*. side 27-28

¹⁷¹ Ibid. side 28

¹⁷² Ibid. side 29

¹⁷³ Ibid. side 32

¹⁷⁴ Ibid. side 34

var svært sentralisert da den eneste seddelbanken kun hadde et kontor utenom hovedkontoret.¹⁷⁵

9.4 Seddelutslippets utstrekning

Hertzberg hadde spesielt i dette kapitlet, flere opplysende eksempler fra engelske kriser som jeg har valgt og ikke gjenfortelle. Ifølge Lars Fredrik Øksendal¹⁷⁶, i hans avhandling om pengepolitikken i Norge under gullstandarden, var det en debatt i England, som også var gjeldende i Norge; mellom valutaskolen og bankskolen.¹⁷⁷ Valutaskolen mente at det burde være et fast forhold mellom utstedelsen av sedler og beholdningen av gull, mens bankskolen mente at det ikke var fare for at det skulle bli for stor seddelutstedelse så lenge denne var basert i diskonterte verdipapir.¹⁷⁸ Øksendal skrev at både Hertzberg og Kiær hadde sterke meninger imot valutaskolen og beveget seg mer mot bankskolen.¹⁷⁸ Under Øksendals kapittel om 'understanding of monetary policy' refererte han mye til Hertzberg og hans avhandling om seddelbankene. Videre skrev han at Hertzberg og Kiærs bidrag til debatten var viktige. Han mente at de viste overraskende innsikt og var "stemmen" til eliten av de universitetsutdannede som var interessert i bankforretninger.¹⁷⁹ I tillegg mente han at man her fikk frem forskjellen mellom deres tanker og praksisen til bankene.¹⁷⁹

Hertzberg så på hvordan seddelbanken imøtetråff lånebehovet. Han antok at bankens utlånsevne sammenfalt med dens mulighet til å utstede sedler, slik at alt hensyn til kapitaler ble holdt vekke fra dette kapitlet. Hertzberg spurte: "Kan banken, under forutsetning av at den holder sine sedler innløselige etter deres pålydende sum, utstede et ubegrenset antall

¹⁷⁵ Ibid. side 33

¹⁷⁶ Øksendal er professor ved Norges Handelshøyskole, og han jobber på et Norges Banks jubileumsprosjekt (Bicentenary project 1816-2016). Norges Handelshøyskole, "Lars Fredrik Øksendal," <http://www.nhh.no/en/research---faculty/department-of-economics/sam/cv/%C3%B8ksendal--lars-fredrik.aspx>.

¹⁷⁷ Lars Fredrik Øksendal, "Monetary policy under the gold standard - examining the case of Norway, 1893-1914" (Norges handelshøgskole, NHH, 2008). side 49: The currency school versus the banking school.

¹⁷⁸ Ibid. side 52

¹⁷⁹ Ibid. side 55-56

sedler, eller hvis dette ikke er tilfellet, hvor er grensen?"¹⁸⁰ Han skrev at i første halvdel av 1800-tallet var det diskutert frem at hver seddel som ble produsert måtte ha et gullstykke tilsvarende seg. Det betydde at seddelutslippet ikke skulle være større enn gullbeholdningen, for hvis det skjedde ville sedlene synke i kurs slik at de ble billigere enn gullet, og det ville føre til gulleksport til utlandet.¹⁸¹ Men i den nye læren så viste det seg at dette førte til at bankens diskonteringer nesten stanset.¹⁸² Hertzberg skrev så at hensikten til kravet om at sedler skulle bli innvekslet mot gull, ikke var å begrense hele sirkulasjonen, men kun den delen som bestod av sedler. Hertzberg mente at forutsetningen var at, ved behov, skulle man kunne skaffe seg det nødvendige gull til en forøkelse av seddelmengden. Dette kunne enten gjøres ved å importere gull fra utlandet eller ved innenlandske oppsparte fond.¹⁸³ Hertzberg ville ikke gå inn på detaljene, men han skrev at det kunne oppstå situasjoner hvor det var vanskelig å importere gull fra utlandet, for eksempel hvis en dårlig høst gjorde slik at man måtte importere de viktigste handelsvarene og dermed betale med gull. Da ville gulleksporten være større enn gullimporten, noe som ikke var positivt for valutakursene.¹⁸³

Herfra, sa Hertzberg, kunne det oppstå to forskjellige behov;

- "Etterspørsel etter mer gull til og (...) likvidere utenlandske forpliktelser"¹⁸³: Hertzberg skrev at her tok man sedler til banken og vekslet dem inn mot gull.
- "Etterspørsel etter omsetningsmidler til likvidasjon av forpliktelsene innenlands"¹⁸⁴: Hertzberg skrev at dette ble tilfredsstilt ved utstedelsen av sedler.

Det at banksedlene skulle ha en bakgrunn i gull mente Hertzberg at gjorde det umulig å forhindre at de da ble innvekslet og gullageret forminsket. Hvis dette lageret ble tømt ville det føre til at banken måtte innskrenke eller stoppe diskonteringene, og dermed skade forretningsverden som allerede trengte penger fra før.¹⁸⁴ Han mente at problemet var at bankens gullagre måtte bli brukt i tilfeller med behov for utenlandske likvidasjoner, og at det ikke var oppfordret til at forretningsmenn skulle spare opp sine egne gullagre.¹⁸⁵

Men det var sedler og ikke gull som den innenlandske omsetningen trengte. Hertzberg mente at dersom banken passet på å utstede sine sedler til solide forretningsmenn så var de

¹⁸⁰ Hertzberg, *En kritisk fremstilling ad Grundsætningerne for Seddelbankers Indretning og Virksomhed*. side 36

¹⁸¹ *Ibid.* side 37

¹⁸² *Ibid.* side 38

¹⁸³ *Ibid.* side 40

¹⁸⁴ *Ibid.* side 41

¹⁸⁵ *Ibid.* side 42

sikret at sedlene til slutt sirkulerte tilbake til banken og ikke ble innvekslet til gull.¹⁸⁶ "Det er sirkulasjonen som har krevd deres (sedlenes) utstedelse; den gir dem tilbake når den ikke lenger har bruk for den".¹⁸⁶

Hertzberg mente at det var to hensyn gulleksporten var avhengig av;

1. Hvilken mening ga det å la "(...) gullutførselen rette seg etter rent indre omsetningsforhold uten hensyn til de utenlandske kurser (...)"¹⁸⁷
2. "(...) eller til om landet virkelig har overordentlige betalinger å gjøre utenlands."¹⁸⁷

Hertzberg skrev at den innenlandske omsetningen kunne innskrenke seddelmengden uten å veksle den om i gull, da ved seddellån som ble tilbakebetalt til banken. De var tatt ut i sedler og ble levert tilbake i sedler.¹⁸⁸

Det innenlandske pengebehovet og etterspørselen etter gull til eksportering hadde, ifølge Hertzberg, dårlig korrelasjon; selv om de kom fra samme problem påvirket de ulike grupper.¹⁸⁸ Seddelmengden var avhengig av gullbeholdningen, men ved å redusere denne avhengigheten kunne seddelbanken hjelpe både det innenlandske pengebehovet og etterspørselen etter gull til eksportering.¹⁸⁹ Selve det innenlandske pengebehovet hadde ikke bruk for gull, så spørsmålet var da, ifølge Hertzberg, hvorfor man overhodet hadde gull liggende i bankens kjeller? Jo, "(...) for å møte de krav som oppstod når handelsbalansen forårsaket at gullet måtte slippes."¹⁸⁹ Her refererte også Øksendal til Hertzberg hvor han skrev at Hertzberg mente at seddelsirkulasjonen kunne være så stor den ville så lenge seddelbanken oppholdte sin troverdighet til samfunnet.¹⁹⁰

Hertzberg mente at det var overtroen om at man måtte ha såpass mye gull liggende for å støtte opp om seddeldistribusjonen, som fremkalte lovene om dette. Det var ikke sannsynlig at alle disse millionene som lå i gullet kom til å bli krevd innvekslet, og han mente det var unødvendig at alt det gullet skulle bli liggende urørt, når det for eksempel kunne bli brukt til

¹⁸⁶ Ibid. side 43

¹⁸⁷ Ibid. side 44

¹⁸⁸ Ibid. side 45

¹⁸⁹ Ibid. side 46

¹⁹⁰ Øksendal, "Monetary policy under the gold standard - examining the case of Norway, 1893-1914." side 52

andre formål som å nedbetale gjeld til utlandet o.l.¹⁹¹ Men loven forbød dette for og "(...) sikre den innenlandske sirkulasjonen".¹⁹²

Hertzberg skrev så at det ikke var forfatterne av denne loven sin hensikt at denne gullbeholdningen skulle bli liggende som sikkerhet for seddelutstedelsen, men de opprettet den for å regulere seddelutstedelsen og hindre for høy tilgang til omløpsmidler som kunne fremkalle gulleksport. Dette tok Hertzberg fra uttalelser av Sir Robert Peel¹⁹³ (1788-1850).

Hertzberg avsluttet med å si at man altså ikke kunne finne malen på seddelutstedelsen i den tilfeldige kassebeholdning, men man måtte se på kredittens vesen; at den utskilte verdier. Han mente at så lenge markedet kunne tilby banken pålitelige verdier til omsetning i sedler, burde den fortsette med sine diskonteringer. Hertzberg mente så at setningen om bankmenns forretningssystem; "(...) en banks sanne styrke er dens portefølje",¹⁹⁴ også gjaldt for seddelbankene.

9.5 Sedlenes innløselighet

Hertzberg skrev at banksedlene, selvfølgelig, uproblematisk kunne bli innløst til deres pålydende sum, ettersom dette var en form for gjeldsbetaling.¹⁹⁵ Videre skrev han at banksedlene kun hadde en lokal omsetningsevne; ingen i utlandet tok imot dem. Så hvis seddelbanken da passet på å kun utstede den mengden sedler det var bruk for, ville de slippe problemet med at de ble ønsket innløst. Problemet her var da, ifølge Hertzberg, at man måtte ha gull tilgjengelig siden dette var det universale betalingsmiddelet. Hertzberg mente at dette ikke var seddelbankens oppgave, de hadde utført sin oppgave når de hadde "(...) tilfredsstilt den indre omsetningen".¹⁹⁶ Han mente at man burde ha særegne institusjoner til dette, men samtidig mente han at dette kun var mulig i tanken. Så da skrev han at det ble seddelbankens

¹⁹¹ Hertzberg, *En kritisk fremstilling ad Grundsætningerne for Seddelbankers Indretning og Virksomhed*. side 46-47

¹⁹² Ibid. side 47

¹⁹³ Sir Robert Peel var en britisk konservativ statsmann, og han var statsminister i Storbritannia to ganger.

¹⁹⁴ Hertzberg, *En kritisk fremstilling ad Grundsætningerne for Seddelbankers Indretning og Virksomhed*. side 51

¹⁹⁵ Ibid. side 53

¹⁹⁶ Ibid. side 54

oppgave å holde en "kasse" med betalingsmidler til utlandet.¹⁹⁶ Dette kan sammenlignes med den utenlandske valutaen bankene har tilgjengelig i dag (se kapittel 9.11), på den tiden var det gull som gjaldt som universelt betalingsmiddel. Hertzberg skrev at et slikt behov for utenlandske betalingsmidler ville oppstå samtidig for flere forretningsmenn; da ville man få et stort seddeltilbud, men ikke en stor nok etterspørsel etter sedler, slik at sedlene da ville synke i verdi. Dette ville være svært uheldig for seddelbankene, så han mente at de da burde passe på at når man fikk tilbud av sedler og etterspørsel etter gull var det alltid noen som kunne veksle inn sedlene mot gull.¹⁹⁶ Det letteste var da for seddelbanken å gjøre dette selv, slik at de "(...) innløste sedler på anfordring."¹⁹⁶

9.6 Den metalliske beholdnings størrelse

Hertzberg mente altså at "(...) seddelmengden utelukkende bør rette seg etter beholdningen for innenlandske omsetningsmidler".¹⁹⁷ Han skrev at for å finne svaret på hvor stor gullbeholdning en seddelbank skulle sitte inne med måtte man se på hvor mye gull landet kom til å trenge for å "(...) likvidere sine utenlandske forpliktelser."¹⁹⁸ Det ville alltid finnes gjeld til utlandet, og denne ble nedbetalt ved å sende gull når slik transport var billigere enn å oppdrive vekslere.¹⁹⁸ Han viste til tall fra både England, Norge og Sverige, men han sa at disse ikke var gjeldende for dagens strenge regler om forholdet mellom gull og sedler, som innskrenket den innenlandske sirkulasjonen.¹⁹⁹

Hertzberg skrev at gull var den kapitalformen som ble etterspurt siden den var svært lett omsettelig.²⁰⁰ Hvis det var lønnsomt å eksportere denne til utlandet ville det si at omsetningsmidlene var dyrere i utlandet enn i hjemlandet, og dette kunne komme av at seddelbanken hadde utstedt for mange banksedler.²⁰⁰ Hertzberg mente at grunnen til at seddelbanken hadde gjort dette som oftest kom av at seddelbanken hadde holdt diskontoen for lav. Dette ville føre til at bankbeholdningen ble forminsket da forretningsmenn gjerne tok opp lån for å nedbetale sin gjeld til utlandet isteden for å bruke av sine oppsparte penger, eller at

¹⁹⁷ Ibid. side 57

¹⁹⁸ Ibid. side 58

¹⁹⁹ Ibid. side 60

²⁰⁰ Ibid. side 61

utlandet prøvde å få tak i omsetningsmidler herfra. Hertzberg mente at dette var bankens feil og at de burde hatt en mer tilbakeholden politikk for å unngå dette; vært forsiktig med å sette ned diskontoen og passet på at den alltid lå over private forretningskretser.²⁰¹ Ved å holde en slik politikk i seddelbanken mente Hertzberg at det ville hindre gullet i å slippe ut av landet i dårlige tider, og at det ville bringe inn gull i landet i gode tider.²⁰¹ Her refererte også Øksendal i sin doktorgradsavhandling til Hertzberg hvor Hertzbergs tanker ble kalt idealet.²⁰²

Men hvor ble da bankens fortjeneste av, når man forlangte at den skulle ha en stor gullbeholdning i tillegg til å holde en høy diskonto? Hertzberg skrev at dette var en diskusjon mellom interessene til bankens aksjonærer og interessene landet, som han ikke hadde plass til her, men mente fortjente sin egen diskusjon.²⁰³

9.7 Depositovirksomheten

Hertzberg skrev at det hadde vært mange meninger rundt om hvorvidt seddelbanken burde drive med depositovirkomhet. En av innvendelsene var at slike innskudd raskt kunne bli tatt ut igjen og dermed "berøve" banken for kapital. Hertzberg mente at dersom en slik kapitalbenyttelse ble gjort med forsiktighet slik at den ikke ville gå ut over seddelbankens andre virksomheter skulle det ikke være noe problem.²⁰⁴ Men mange trodde at seddelbanken ikke kom til å overholde denne forsiktigheten da seddelbanken kunne bruke som utvei å utstede flere sedler. Hertzberg innrømte at en slik fristelse sikkert kunne skje, men det var ikke veldig sannsynlig ettersom det da ville gå utover bankdirektørens samvittighet.²⁰⁵

Hertzberg mente at det var umulig å forene seddelutstedelsen med kassekreditt ettersom depositouttakerne tok ut penger fra banken og kassekreditten også førte til uttakelse av penger fra banken, da i lån. Seddelbankens mål var nemlig å drive diskontoen opp og forhindre gulleksport.²⁰⁵

²⁰¹ Ibid. side 63

²⁰² Øksendal, "Monetary policy under the gold standard - examining the case of Norway, 1893-1914." side 51

²⁰³ Hertzberg, *En kritisk fremstilling ad Grundsætningerne for Seddelbankers Indretning og Virksomhed*. side 65

²⁰⁴ Ibid. side 67

²⁰⁵ Ibid. side 68

Han mente at det var gjennom depositovirksomheten "(...) at en bank trer inn i det fortroligste forhold til landets forretningsliv og selv fullt ut blir et organ for dette."²⁰⁵ Han skrev at seddelutstederen burde utnytte de opptjente omsetningsmidlene til landet og supplere disse inn i hovedvirksomheten til banken; nemlig utstedelsen av omsetningsmidler til inn- og utland.²⁰⁶ "(...) Depositoforretningen vil også sette banken istand til å erverve seg et så meget sikrere innblikk i øyeblikkets vekslende konjunkturer og handelsforhold."²⁰⁷

Men det var ett tilfelle, skrev Hertzberg, hvor depositovirksomhet kunne bringe noe negativt med seg, og det var hvis det var et lovbestemt forhold mellom mengden gull i banken og utstedelsen av sedler. Når da gull ble tatt ut av banken via depositauttak, var ikke et tilsvarende seddelbeløp satt inn i banken, og dermed måtte banken selv inndra sedler eller begrense diskonteringen.²⁰⁷ Hertzberg mente at for å kunne drive depositovirksomhet måtte slike forholdstall oppheves. Han mente at man burde la begge strømmene inn og ut, og heller ta forsiktighetsreglene om å ha en stor beholdning gull og en tilbakeholdenhet i diskonteringen.²⁰⁸

Spørsmålet om banken burde gi renter på depositaene sa Hertzberg at kom helt an på det enkelte pengemarkeds "(...) vaner og rentefot (...)"; jo høyere denne rentefoten var, jo mer sannsynlig var det at bankene var villig til å betale for å øke sine midler.²⁰⁸

9.8 En eller flere seddelbanker?

Som ovenfor forklart av Hertzberg hadde seddelbanken to hovedoppgaver; utstede et akseptert omsetningsmiddel og holde en viss mengde gull tilgjengelig for betaling til utlandet. Spørsmålet angående flere seddelbanker gikk da ut på hvordan flere seddelbanker ville løse disse oppgavene i forholdt til og bare ha en seddelbank.

Hertzberg selv mente at det var nok med en stor seddelbank. Han skrev at "(...) selve monopoliet er en garanti som overgår alle andre opptenkkelige i styrke og pålitelighet."²⁰⁹ Da hadde jo banken hele markedet og var sikret at alle kom til de med sine fordringer, og

²⁰⁶ Ibid. side 68-69

²⁰⁷ Ibid. side 69

²⁰⁸ Ibid. side 70

²⁰⁹ Ibid. side 72

markedet stolte på at banken kunne innløse disse. Dersom man hadde flere seddelbanker ville det oppstå en konkurransesituasjon hvor de ulike bankenes sedler var like gyldige. Men skulle det oppstå mistillit slik at den ene bankens sedler ble mer foretrukket, kunne det ende i konkurs for den andre banken. Hertzberg skrev at, som i alle konkurransesituasjoner, kunne det skje at bankene spilte opp mot hverandre eller samarbeidet for å drive rivaler fra markedet.²¹⁰ Hertzberg viste til eksempler fra Belgia med to konkurrerende banker og fra Skotland med flere konkurrerende banker. I begge tilfellene viste han til hvordan en banks mistillit førte til at den ble kastet ut av sirkulasjonen og dermed gikk konkurs. Han kom frem til samme resultat at en enkelt seddelbank ville være det beste, og mente at dette burde være bevis nok.²¹¹ Hvis en seddelbank skulle overleve måtte sirkulasjonen ha bruk for den, og sirkulasjonen hadde jo bare bruk for en bank.²¹¹

Men Hertzberg skrev at det var mange som mente at man kunne utnytte både konkurransen og den gjensidige avhengigheten monopol ga, ved at staten formulerte et reglement for konkurrerende banker. Men dette hadde ikke Hertzberg troen på; han mente at det ikke var bankens oppgave å søke etter kunder, men kundenes oppgave å søke etter banken. Hvis banken måtte begynne å prøve å tiltrekke seg kunder kunne den måtte bli for medgjørlig mot kundene for sitt eget beste.²¹¹ Det kunne, ifølge Hertzberg, gå ut over diskontosatsene. Disse burde bli holdt oppe, men det ville nærmest være umulig i en konkurransesituasjon.²¹² Sverige opererte med konkurranse mellom flere seddelbanker, og Hertzbergs nevnte negative følger hadde ikke skjedd der enda. Men Hertzberg forklarte dette med at de var i såpass ung alder slik at de ikke hadde fått tid å påvirke hverandre.²¹²

Hertzberg skrev så at han syntes det var lettere å forstå de som foreslo at det skulle være fri konkurranse om å utstede sedler og sette den som en hvilken som helst annen næringsvei.²¹³ Her mente han at de som foreslo dette ikke skjønnte hvordan sedlenes omsetningsevne fungerte. Hertzberg skrev at man kunne tenke seg en tilstand hvor enhver person kunne lage slike anvisninger på seg selv. Han mente det hørtes temmelig latterlig ut.

²¹⁰ Ibid. side 74-75

²¹¹ Ibid. side 75

²¹² Ibid. side 76

²¹³ Ibid. side 77

Tok man så forholdet til utlandet med i undersøkelsen mente Hertzberg at det var svært tydelig hvor vanskelig dette ville være. En seddelbank hadde jo også ansvaret for å ha nok gull til betalinger til utlandet, hvordan skulle da flere banker klare denne plikten?²¹⁴ Hertzberg skrev at flere banker ville ha forskjellige kundekretser og man kunne jo overlate denne forpliktelsen til noen få store banker, men de ville da prøve å snike seg unna forpliktelsen og overlate den til den andre banken.²¹⁵ Dette, mente Hertzberg, ville vise seg i innløseligheten til sedlene, hvis det da ikke var et fast forhold mellom sedler og gull.

Videre mente Hertzberg at pengemarkedet tenderte mot en sentralisasjon, og om dette siterte han Fleming²¹⁶ som han mente var hadde mye kunnskap om gitt tema.²¹⁷

9.9 Særskilt om de Skandinaviske seddelbanker

Her sammenlignet Hertzberg de skandinaviske seddelbanksystemene i Norge, Sverige og Danmark. Han skrev at det her hersket full uenighet i hvordan bankspørsmålene best burde løses. Hertzberg mente at "(...) seddelmengden skal ikke bli grunnlagt på en gullbeholdning, men på en god forretningsførelse; at utstedelsen og kassen bør rette seg hver spesielt etter sine særegne, av hverandre vesentlig uavhengige lover, og at seddelbanken er en samfunnsinstitusjon ved hvilken konkurranse virker svekkende og hemmer formålets oppnåelse."²¹⁸ Videre går vi inn på hvert enkelt av de tre gjeldende landene.

9.9.1 Norge

Norges bank ble grunnlagt 14. juni 1816 med et grunnfond på 8 millioner kroner.²¹⁸ Hertzberg skrev at Norge hadde fulgt det engelske eksempel og hadde (i år 1877) et fast forhold mellom gullbeholdningen og seddelutstedelsen. Som vist ovenfor mente Hertzberg at dette ikke var en

²¹⁴ Ibid. side 78

²¹⁵ Ibid. side 78-79

²¹⁶ Manageren til the Royal Bank of Scotland

²¹⁷ Hertzberg, *En kritisk fremstilling ad Grundsætningerne for Seddelbankers Indretning og Virksomhed*. side 80-81

²¹⁸ Ibid. side 84

god løsning. Han mente at denne loven gjorde det vanskelig for bankene, ettersom de da var pålagt å ha en viss gullbeholdning liggende; "(...) man forlanger utført av banken at den på en gang skal dra gull inn fra markedet til sine kjellere og tømme disse for å forsyne markedet."²¹⁹ I virkeligheten hadde man i krisetider sett litt vekk i fra loven og det var derfor, mente Hertzberg, at Norge kun hadde hatt mindre kriser.²²⁰ Hertzberg mente at det ikke fantes noe rasjonelt forhold mellom utstedte sedler og gullbeholdningen, han sa at de fleste utstedte sedlene aldri ville bli innvekslet og man kunne like gjerne sette de i et visst forhold til Dovrefjell.²²¹

Han innrømte at det hadde vært riktig med en slik fastsettelse av sedler og gull etter revolusjonskrigene, hvor seddelsirkulasjonen var blitt misbrukt, men nå som økonomien fungerte bra mente han det var på tide å gjøre om systemet.²²²

9.9.2 Sverige

Sverige hadde et annerledes system enn Norge. Den Svenske Rigsbank hadde lov å utstede sin seddelstokk (iberegnet banksedler, postveksler og foliomidler) på inntil 30 millioner kroner over gullbeholdningen sin.²²² Og gullbeholdningen måtte aldri bli lavere enn 10 millioner kroner. På denne måten mente Hertzberg at bankens mulighet til og "(...) delta i den daglige verdiomsetningen ble mangedoblet",²²³ noe som var en stor fordel for banken.

Banken hadde mange underkontorer rundtom i landet noe som Hertzberg mente var svært heldig, da dette satte dem i direkte kontakt med verdiomsetningene. Han mente, og viste, at dette var et stort fortrinn for Sverige i forhold til resten av Skandinavia.²²⁴ Når det gjaldt å ha en gullbeholdning liggende klar til veksling for betalinger til utlandet, var ikke Sverige så strenge på dette, de uttalte at de ikke hadde råd til å ha et slikt kostbart seddelsystem.²²⁵ Hertzberg var enig i at i små byer var det ikke nødvendig å ha gull liggende,

²¹⁹ Ibid. side 86-87

²²⁰ Ibid. side 87

²²¹ Ibid. side 88

²²² Ibid. side 89

²²³ Ibid. side 90

²²⁴ Ibid. side 92

²²⁵ Ibid. side 92-93

da det svært sjelden var behov for å veksle sedler mot gull her, det var helst i Stockholm dette behovet dukket opp.²²⁶

Hertzberg skrev så at til tross for at han hadde gitt dette svenske banksystemet ros, mente han at det var et feilet system grunnet dets utgangspunkt; konkurransen. Jeg har overfor fått frem Hertzbergs uenighet i seddelbank konkurranse. Hovedsaken var sedlenes sirkulasjon, og for at dette skulle gå bra for seg måtte folket ha tillit til deres verdi, noe Hertzberg mente var umulig ved konkurrerende seddelbanker. Krisers kjennetegn, mente Hertzberg, var at sedlene ble uomsettelige og at det var umulig å oppdrive gull.²²⁷

9.9.3 Danmark

Hertzberg skrev her at også Danmark hadde forholdstall mellom seddelutstedelsen og gullbeholdningen, og han mente at dette også ville gi negative følger. Men han skrev at dersom Danmark satte opp kontorer og avdelinger utover i landet ville de bli mer nyttige for landets produktive krefter.

Den vesentlige forskjellen mellom det svenske og det danske systemet var, ifølge Hertzberg, at det svenske inkluderte postveksler og foliomidler i seddelstokken, mens det danske hadde regler for selve fundamentet til den sirkulerende seddelmassen.²²⁸

9.10 Seddelbanken - en statsinstitusjon

Hertzberg sparte spørsmålet om seddelbanken burde være en offentlig eller privat institusjon til slutt. Han mente at også dette, som spørsmålet om en eller flere banker, kom an på hvordan banken best mulig kunne løse sine pålagte oppgaver.

Han skrev at dersom seddelbanken var en privat institusjon ville det bli for mye fokus på profitt og at det ville gå i veien for å løse bankens viktige oppgaver. Det ville her bli en strid mellom interessene til banken og samfunnet.²²⁹ Hertzberg mente at staten var den beste

²²⁶ Ibid. side 92

²²⁷ Ibid. side 95

²²⁸ Ibid. side 99

²²⁹ Ibid. side 102

lederen av en seddelbank, "(...) dens virksomhet og organisasjon bør bestemmes ved lov, og dens funksjonærer utnevnes av kongen (...)".²³⁰

9.11 Seddelbegrepet til Hertzberg sammenlignet med seddelbegrepet i 2012

Det som her er viktig å huske på er at før Norge fant olje i Nordsjøen på 1960-tallet var Norge et fattig land. Det er en stor forskjell på Norges økonomiske stilling på Hertzbergs tid og i dag, og det har nok vært med å bidra til måten folk tenkte på.

Hertzberg beskrev banksedlene som pålydende på bæreren, betalbare ved anfordring og ikke-rentebærende anvisninger på banken. Hovedegenskapen til sedlene var at de var omsetningsdyktige. Disse karakteristikken har banksedlene fremdeles i dag.

Videre mente han at det kun burde være en seddelbank i Norge som hadde enerett på utstedelsen av sedler, og som var statlig styrt. Dette stemmer for dagens seddelbank som er Norges Bank. Nå har også de fleste andre land kun en seddelbank. Hertzberg mente også at med tiden, ettersom kredittsystemene ble videreutviklet, ville diskonteringsforretningene bli overtatt av ikke-seddelutstedende banker. Og dette viser seg jo å være riktig. Norges Bank den eneste seddelutstedende banken i Norge, og de andre bankene tar seg av diskonteringsforretningene.

Oppgaven til seddelbankene var, ifølge Hertzberg, å forsyne samfunnet med omsetningsmidler. Selve innløsningen av sedlene hadde ikke særlig betydning da dette sjeldent skjedde, men vissheten om at det var mulig å innløse banksedlene til deres pålydende verdi var elementært. Det var dette som gjorde det mulig for bankene å drive forretninger. I dag har som sagt Norges Bank enerett på utstedelsen av sedler, men den har også andre viktige oppgaver; Norges Bank er bankenes bank. Det vil si at de låner ut penger til andre banker, men ikke til privatpersoner. De er også statens bankforbindelse. På Hertzbergs tid var også seddelbanken statens bankforbindelse, så dette har ikke endret seg selv om Hertzberg

²³⁰ Ibid. side 104

ikke mente de var skikket til å være det. Hertzberg mente at statslån, historisk sett, var den verste låneformen for bankene siden de ofte hadde svært lang lånetid og at kapitalgrunnlaget ikke alltid var like pålitelig. Og bankene klarte gjerne ikke og objektivt vurdere staten for lån da seddelbanken hadde tett forbindelse med landets styrelse.

Datidens regler for seddelutstedelsen var at de måtte ha nok gull til å kunne innløse banksedlene dersom det skulle bli behov for dette. Hertzberg var uenig i dette da han mente at majoriteten av sedlene kom til å forbli sirkulerende og aldri bli innvekslet. Da var det unødvendig å sitte på et stort lager av gull som heller kunne bli brukt til andre fornuftige gjøremål. Det viktigste var at banken og banksedlene ikke mistet sin troverdighet. I dag er det ikke mulig å dra til banken og veksle inn sedlene mot gull, men denne muligheten er det heller ikke behov for ettersom man ikke kan bruke gull som et vanlig omsetningsmiddel hvis man for eksempel skal i butikken og handle. Troverdighet har også svært mye å si i dag; hvis en bank for eksempel mister troverdigheten sin kan kundene komme til å ta ut alle sine penger herfra og dermed har banken et stort problem. Hertzberg mente at det innenlandske pengebehovet ikke hadde behov for gull, og derfor var det kun behov for nok gull i banken til å tilfredsstille utenlandshandelen. På den tiden betalte man for importvarer i gull, da svært få/ingen banker hadde andre lands valuta liggende. Gull er, på samme måte som før, et universalt betalingsmiddel. Forskjellen er bare at i dag kan du ikke gå i butikken og betale med gull. Hertzberg mente at det ikke var seddelbankenes oppgave å ha gull liggende til innveksling, men at man burde ha særegne institusjoner til dette. Man kan i de fleste land i dag få vekslet om gull til penger, men man må i såfall gå i spesielle forretninger, det er ikke vanlig at bankene har gull liggende. Norge, for eksempel, har i dag gullet sitt i Canada. Siden gull ikke blir brukt som et betalingsmiddel i dag, så kan de mest etterspurte valutaene vanligvis kjøpes i banker. Men dette blir vel også mer og mer uvanlig da de fleste bare tar med seg VISA-kortet eller kredittkortet sitt på reise og tar ut penger i minibanken, eller betaler med det i butikkene på reisemålet sitt. Bankene har også valutamuligheter i systemene sine, du kan for eksempel overføre penger til utlandet fra kontoen din i nettbanken.

Hertzberg skrev at bankene på den tiden hadde en maks løpsti på lånene på seks måneder, med mulighet for forlengelse på videre seks måneder. Slik er det, som nevnt i kapittelet om "kredittens begrep og væsen", ikke i dag; bankene og låntagerne kommer frem til løpstiden

sammen. Hertzberg mente at kreditor og debitor fint kunne klare å finne ut av løpetiden på lånet seg i mellom, og det er så og si slik det fungerer i dag.

Hertzberg så nytten til kassekreditten, selv om den ikke var særlig utbredt i Norge på den tiden. I dag, derimot, er dette en populær kredittform spesielt som driftskreditt i handel, industri og skipsfart.²³¹ Kassekreditten blir brukt som en løpende kreditt i den daglige driften av bedriften, samme som Hertzberg skrev. Man har som regel sikkerhet for dette også, for eksempel varelager eller driftstilbehør. Hertzberg mente at denne formen for kreditt ikke egnet seg for seddelbanker, og det stemmer for såvidt for hvordan systemet fungerer i dag. Den Norske Bank har enerett på utstedelse av sedler, men de har svært lite med privatpersoner/bedrifter å gjøre. I dag får man kassekreditt i vanlige banker, slik Hertzberg mente det burde være.

²³¹ Store Norske Leksikon, "Kassekreditt," <http://snl.no/kassekreditt>.

10. Statsøkonomisk forening

Det var Aschehoug som tok initiativet til å starte Statsøkonomisk Forening i 1883, og denne ble svært viktig i det økonomiske debattmiljøet.²³² I tillegg til Aschehoug var Hertzberg, Kiær, borgermester Rygh og konsul Heftye med på dannelsen av foreningen.²³³ Foreningen ble "(...) en konservativ tilpasning til parlamentarismen"²³² og dens formål var "(...) opplysning og vitenskapelig forankret debatt"²³². Bergh og Hanisch skrev at Hertzberg var et fremtredende medlem, og, som vi skal se videre, hadde han flere foredrag og var livlig med i diskusjoner i foreningen. Tidsskriftet ble startet i 1887, og både møtene i foreningen og tidsskriftet tok opp aktuelle og praktiske spørsmål.²³⁴

Hertzberg var den første som holdt et foredrag i foreningen, dette skjedde på det første ordinære møtet 25. januar 1884, og emnet var 'Statssocialismens teori'. Bergh og Hanisch skrev at Hertzberg i dette foredraget ønsket og "(...) å gi en historisk anlagt oversikt statssocialismen (...)"²³⁵, og dette temaet var også noe Aschehoug var opptatt av. Ifølge Bergh og Hanisch var dette foredraget en stor innflytelse på økonomene rundt århundreskiftet da de gjerne brukte hans prinsipper herfra.²³⁶

10.1 Foredrag holdt i statsøkonomisk forening av E. Hagerup Bull om "Udlandets toldpolitikk og vor" med påfølgende diskusjon, i 1897

22. Februar 1897 holdt høiesteretsassessor Edvard Hagerup Bull²³⁷ (1855-1938) et foredrag i statsøkonomisk forening på deres møte, om 'Udlandets toldpolitikk og vor'. Her ønsket han å

²³² Bergh and Hanisch, *Vitenskap og politikk: linjer i norsk sosialøkonomi gjennom 150 år*. side 58

²³³ Ibid. side 248 note 20

²³⁴ Ibid. side 60

²³⁵ Ibid. side 68

²³⁶ Ibid. side 98

²³⁷ Hagerup Bull var både jurist og politiker, og han spilte en viktig rolle i sin tid i Stortinget, Regjeringen og Høyesterett. Norsk Biografisk Leksikon, "Edvard Hagerup Bull - utdypning,"

http://snl.no/.nbl_biografi/Edvard_Hagerup_Bull/utdypning_%E2%80%93_1.

besvare spørsmålet om "hvorvidt vor toldpolitik i almindelighed bør paavirkes af udlandets".²³⁸ I innledningen nevner Bull Hertzberg; at han hadde lest Hertzbergs artikkelrekke i Morgenbladet om 'Vor Toldpolitik' som han syntes var meget interessant.

Men mot slutten av foredraget sitt sa Hagerup Bull at han var uenig med Hertzberg i hans påstand om at den store utvandringen skyldtes at Norge ikke kunne sysselsette innbyggerne på samme måte som Sverige klarte å sysselsette sine innbyggere. Hagerup Bull skrev at hvis han ikke misforsto Hertzberg lå det her en oppfordring til å tvinge de innenlandske forbrukerne til å handle hos den innenlandske produksjonen, og på den måten ville det skape flere jobber og dermed sysselsette flere arbeidere.²³⁹ Hagerup Bull skrev at han var uenig i denne påstanden til Hertzberg på flere områder, og han mente at utvandringen fra Norge måtte begrunnes på andre måter.²⁴⁰

I det påfølgende møtet i statsøkonomisk forening, 1. mars 1897, ble det foretatt en diskusjon om Hagerup Bull's emne, og det var professor Hertzberg som innledet denne diskusjonen. Hertzberg var svært interessert i tollpolitikken og han var sentral når det gjaldt utformingen av en ny norsk toll- og tariffpolitikk i årene 1897-1904.²⁴¹

Diskusjonen om tollpolitikken omhandlet frihandelssystemet versus beskyttelsessystemet (proteksjonistisk tollpolitikk). Hertzberg sa at frihandelssystemet hadde som oppgave og "(...) forene de forskjellige landenes særinteresser i en felles høyere enhet(...)"²⁴², mens beskyttelsessystemet "(...) gjør hvert enkelt land pliktig til å sørge for seg selv".²⁴² Hertzberg mente at beskyttelsessystemet utgjorde en hindring for frihandelssystemet. Han hadde dermed problemer med å forstå hvordan Hagerup Bull kunne sammenligne "(...) de hindringene mot vår produksjon og omsetning, som kommer fra utlandets tolltariffer, med naturhindringer".²⁴² Hertzberg mente videre at Hagerup Bull satte "(...) saken på hodet (...)"²⁴³ når han resonnererte seg frem til at et lands importforbud stilte seg likt ved at vårt lands eksport til dette landet ikke lønte seg og dermed opphørte.²⁴² Hertzberg mente at nettopp på grunn av at Norge lønnsomt kunne eksportere for eksempel fisk til Frankrike, så satte Frankrike opp et

²³⁸ E. Hagerup Bull, "Udlandets toldpolitik og vor," *Statsøkonomisk tidsskrift* (1897). side 77

²³⁹ *Ibid.* side 90

²⁴⁰ *Ibid.* side 91

²⁴¹ Leksikon, "Ebbe Hertzberg utdypning (Norsk biografisk leksikon)". 02. mai 2012

²⁴² "Diskusjon om foredraget til E. Hagerup Bull om "Udlandets toldpolitik og vor"," *Statsøkonomisk tidsskrift* (1897). side 103

²⁴³ *Ibid.* side 104

nesten prohibitivt system for fiskevarer, slik at de oppnådde å skaffe nok sjømenn til sin flåte.²⁴³

Hagerup Bull hadde i sitt foredrag sagt at statistisk sett var Norges eksport i fremgang, men Hertzberg mente at dette måtte oppfattes relativt; hvis stigningen i Norges eksport ikke holdt tritt med stigningen i andre lands eksport hadde stigningen liten betydning. Her svarte Hagerup Bull igjen at hvis dette var tilfellet, så mente han at proteksjonistisk tollpolitikk var det siste man burde se på som ønskelig, spesielt siden Hertzberg selv hadde sagt at den var "(...) til svekkelse for vår eksportvirksomhet".²⁴⁴

Hertzberg sa så at dersom man undersøkte hvorfor Norges fabrikker var underlegne på sine egne markeder, måtte man se på fenomenet 'salget til realisjonspriser'.²⁴⁵ Denne betydningen mente han at Hagerup Bull hadde undervurdert i sitt foredrag og ville derfor gå litt dypere inn på. Hertzberg sa det var kjent at jo større kvantitet som kunne produseres, jo lavere ville enhetskostnaden bli på grunn av de faste kostnadene som ville løpe uansett. Men følgen av dette kunne være at når fabrikken har fått solgt sine varer til innenlands sikre priser og dermed dekket kostnadene sine, kunne de selge restopplaget sitt i utlandet til lavere priser og dermed få en ekstra fortjeneste derfra.²⁴⁶ En annen side av saken, ifølge Hertzberg, var at det kunne lønne seg å rydde lageret selv om varene ble solgt uten å dekke omkostningene som dukker opp ved salg av restopplaget. Så da sa han at man hadde valget mellom å la produksjonen hvile noen dager i uken og ta tapet ved at de faste kostnadene ville løpe uansett, eller å selge restopplaget billig og ta tapet ved det.²⁴⁷ Hertzberg sa at dersom man valgte det siste måtte man også ta i betraktning tollkostandene, og man ville oftest velge land med lav innførselstoll. Han mente så at Hagerup Bull i noen grad hadde rett når han sa at litt toll var bedre enn ingen toll i forhold til at det gjorde slik at fabrikker i hjemlandet klarte å konkurrere med fabrikker fra utlandet som solgte varene sine til realisasjonspriser i hjemlandet. Det gjorde slik at fabrikkene fra utlandet ikke kunne selge varene sine like billige som de ville ønsket, ettersom de da fikk en ekstra kostnad i tollene. Men det gjorde også slik at landet ikke ble bombardert med realisasjonssalg, noe som også ville vært negativt for utlandsfabrikken. Han sa videre at realisasjosforretningene dro best fordel av blandingen mellom frihandelsland og beskyttelsesland. Som oftest var det fabrikker under proteksjonistiske land som benyttet

²⁴⁴ Ibid. side 116

²⁴⁵ Ibid. side 106

²⁴⁶ Ibid. side 106-107

²⁴⁷ Ibid. side 107

seg av realisasjonssalg i frihandelsland. Hertzberg mente at det var derfor Norge hadde problemer med sine egne fabrikker siden Norge hadde frihandelssystem og dermed var et attraktivt mål for realisasjonsfabrikker.²⁴⁸ Hagerup Bull svarte tilbake at han innrømte at det var lettere å selge til realisasjonspriser i frihandelsland enn proteksjonistiske land, men han mente muligheten var der i begge typer land, og han trodde ikke proteksjonisme ville beskytte mot de billigste varene.²⁴⁹

Hagerup Bull sa i sitt foredrag at utvandringen ikke kunne skyldes arbeidsledighet, ettersom Norge viste seg å ha høy etterspørsel etter arbeidskraft i tillegg til høy lønn. Til dette svarte Hertzberg at det var en vekselvirkning; på grunn av utvandringen hadde det skapt etterspørsel etter arbeidskraft, hadde dette skjedd før utvandringen ville ikke utvandringen ha funnet sted.²⁵⁰ Hertzberg mente at utvandringen hovedsakelig skjedde fordi næringslivet ikke ga unge arbeidere gode nok vilkår.²⁵⁰ Han sa så at han ikke ville gå inn på slike ting som 'skilled' og 'unskilled workers' og reell og nominell arbeidslønn, da dette ville ta for lang tid. Han ville heller gå inn på de økonomiske virkningene utvandringen hadde. Han sa at ethvert land skaper en slags felleshusholdning med felles inntekt, utgifter, utdannelsessystem, skattevesen o.l. Og jo flere som bor i landet, jo flere kan dele disse utgiftene imellom seg, og jo flere næringsveier kan utvikles.²⁵⁰ Han sa videre at under proteksjonistiske samfunn finnes det omstendigheter som virker "(...) mildnende og utjevnende på forholdene (...) "²⁵⁰, men det betydde ikke at han mente at det var bedre enn frihandel. Han mente at man burde velge proteksjonisme dersom alle andre land gjorde det samme. Han sa at de fleste ville nok være enig i et system som samsvarte med andre lands system fremfor et system som forutsatte "(...) angrep fra den ene siden og mangel på forsvar fra den andre (...) "²⁵¹.

Henrik Helliesen²⁵² (1824-1900) kommenterte i diskusjonen at han mente at en proteksjonistisk toll som svar på tollene som for eksempel norske fiskerier fikk i Frankrike, ikke ville komme de gjeldende bedriftene tilgode, ettersom disse varene ikke ble importert til Norge. Han mente at det tvert imot ville være negativt for disse bedriftene med en innenlands beskyttelse i tillegg; at denne tollene ville falle på varer som disse bedriftene brukte i sin

²⁴⁸ Ibid. side 107-108

²⁴⁹ Ibid. side 117

²⁵⁰ Ibid. side 109

²⁵¹ Ibid. side 110

²⁵² Henrik Helliesen var embetsmann og politiker, og finansminister i tilsammen 20 år. Store Norske Leksikon, "Henrik Helliesen utdypning (Norsk biografisk leksikon)," Store Norske leksikon, http://snl.no/.nbl_biografi/Henrik_Helliesen/utdypning.

produksjon.²⁵³ Hertzberg sa at han var enig med Helliesen i alminnelighet, men han mente at man måtte ta de "(...) praktiske og faktiske omstendighetene med i betraktningen."²⁵⁴

Kiær kommenterte at han mente at et så lite land som Norge ikke kunne ha proteksjonisme for da ville de få problemer med å komme seg inn på verdensmarkedet, mens store land som Tyskland, Frankrike og Amerika kunne bruke proteksjonisme uten å ta særlig skade av det på verdensmarkedet.²⁵⁵

Hertzberg mente at andre lands beskyttelsestoll ødelagte for utviklingen til Norges bedrifter, for eksempel fiskeribedriftene, og dette ødelagte videre for arbeidsplassene og førte til utvandring. Han mente at dette var en grunn til å innføre beskyttelsestoll, slik at bedriftene kunne utvikle seg videre innenlands og skape flere arbeidsplasser på den måten, og dermed bremse utvandringen.²⁵⁶

Morgenstjerne sa at når industrien innenlands kommer såpass langt at den ikke lenger kan utnytte tollbeskyttelsen så trenger ikke landet lenger noen tollbeskyttelse. Hertzberg mente at dette kun gjaldt dersom så og si resten av verden hadde frihandelssystem. Men når mange har beskyttelsestoll vil det være nødvendig med høyere tollgrense for å forhindre i noen grad den store mengden realisasjonsvarer som ville komme fra utlandet ved frihandelssystem.²⁵⁷

10.2 Foredrag i statsøkonomisk forening av Ebbe Hertzberg om "Beskyttelsesspørsmålet" i 1904

31. Oktober 1904 holdt Ebbe Hertzberg et foredrag i statsøkonomisk forening om beskyttelsesspørsmålet. Etter foredraget fulgte en diskusjon om emnet. Utgangspunktet til Hertzberg om dette temaet var fjorårets (1903) nye tolltariff, nedsatt av en komite han var formann i, med nye tollsatser bygget på proteksjonistiske betraktninger.²⁵⁸ Selv var Hertzberg en frihandelsmann; han "(...) ville anse det som den for menneskehetens og hver enkelt

²⁵³ "Diskusjon om foredraget til E. Hagerup Bull om "Udlandets toldpolitik og vor"." side 110-111

²⁵⁴ Ibid. side 112

²⁵⁵ Ibid. side 119

²⁵⁶ Ibid. side 122-123

²⁵⁷ Ibid. side 126-127

nasjons økonomiske fremgang mest fordelaktige og lovende ordning, om det ble laget minst mulige hindringer i veien for den internasjonale samferdsel og produktomsetning, og at det derved ble åpnet for hvert enkelt land og hver enkelt egen full og fri adgang til å utvikle sine særegne vilkår og betingelser for å frembringe og spesialisere nettopp de artikler, som naturen selv anviser dem å legge seg etter."²⁵⁸ Til tross for dette valgte Hertzberg og tollkomiteen å sette den nye tolltariffen mer proteksjonistisk, og jeg skal videre få frem hvorfor. Hertzberg mente, som nevnt tidligere, at verden ville være best tjent med frihandel, men når flere land valgte proteksjonisme var det en ulempe og selv ha frihandel. "(...) En frihandelsordning må være gjensidig, hvis den ikke skal virke mot sin hensikt".²⁵⁹ Spesielt mente han at små nasjoner tjente best med frihandel, da disse landene trengte mye import og eksport; for eksempel Norges skipsfart produserte mye mer enn Norge trengte selv og dermed måtte de ty til eksport for at verdiene ikke skulle gå tapt.

Hertzberg sa at tollkomiteen hadde laget de nye tollsatsene på bakgrunn av undersøkelser, og prøvd å gavne hele det norske folk samtidig som de måtte ta hensyn til verdensomstendighetene.²⁶⁰ Han sa at historisk sett ble frihandelssystemet bygget under forutsetningen om gjensidighet.²⁶¹ Produsentene i beskyttelseslandene, på grunn av selve beskyttelsen, undersolgte frihandelslandene i disses egne hjemland ved å holde lavere priser.²⁶² Hertzberg sa at "(...) tollbeskyttelsen i de store industrilandene virker eksportpremierende."²⁶³ De kunne konkurrere i sitt land under beskyttede priser, i tillegg til at de da kunne selge overskytende varer billigere i frihandelsland. Dette ble kalt *dumping* fenomenet.²⁶⁴ Hertzberg sa at dette gjaldt hovedsakelig i nedgangskonjunkturer, under oppgang ble ingen varer, selv ikke restlageret, solgt til reduserte priser.²⁶⁵ Den opprinnelige tanken var at der *dumping* fikk innpass var det forbrukerne som måtte betale tollsatsene, men dette mente Hertzberg at ikke gjaldt lenger; det var nemlig i mange tilfeller den utenlandske selgeren som måtte betale disse.

²⁵⁸ Ebbe Hertzberg, "Beskyttelsesspørsmålet," *Statsøkonomisk tidsskrift* (1904). side 141

²⁵⁹ *Ibid.* side 142-143

²⁶⁰ *Ibid.* side 142 At resten av verden også beveget seg mot proteksjonistiske tollsatser

²⁶¹ *Ibid.* side 144

²⁶² *Ibid.* side 145-146

²⁶³ *Ibid.* side 146

²⁶⁴ *Ibid.* side 152

²⁶⁵ *Ibid.* side 149

Hertzberg sa at de utenlandske selgerne ofte hadde agenter i frihandelslandene som informerte dem om hvilke priser som var gjeldende i disse landene. Da satte de utenlandske selgerne prisen akkurat lavere enn den gjeldende prisen i landet, slik at de tapte minst mulig, men samtidig overtok markedsandelen til fabrikkene som allerede eksisterte her. Det som skjedde da, ifølge Hertzberg, var at disse fabrikkene gikk konkurs, og de utenlandske fabrikkene møtte ingen konkurranse og økte prisene sine.²⁶⁹ Men disponent Johan Throne Holst²⁶⁶ (1868-1946) mente at Hertzberg overvurderte dette dumping fenomenet og ikke hadde studert godt nok den innbyrdes konkurransen mellom bedriftene på de utenlandske markedene.²⁶⁷ Bortsett fra dette sa han at foredraget til Hertzberg var "(...) vektig og uttømmende (...) "²⁶⁸

Hertzberg mente at setningen, "(...) prisen på en samme vare må alltid være den samme på samme marked"²⁶⁹, ikke lenger var funksjonell på verdensmarkedet på grunn av tollmurene. Ifølge Hertzberg ble verden nå stykket opp i flere separate markeder, og prisen på varen tilpasset seg etter de forskjellige markedene.²⁷⁰

Virkningene av en beskyttelsestoll ville, ifølge Hertzberg, være forskjellige i forhold til omstendighetene. Varens pris ville bli påvirket av tollbeløpet, men den ble påvirket minst av tollbeløpet dersom det allerede ble produsert en slik vare i dette landet, da ble heller prisen påvirket av konkurransen. Dersom ingen slik vare fantes i landet fra før, satte produsenten prisen som han ville. Høye tollpriser ville også gjøre det vanskeligere for utlandet å benytte dumping.²⁷¹ Hertzberg mente videre at en *balansetoll/forsvarstoll* ville "(...) avbalansere vilkårene for vår egen og den fremmede produksjon, slik at den siste ikke får aldeles overtaket".²⁷² Han mente at tollen burde settes høyt nok slik at utlandet ikke kunne komme med ekstremt lave priser, men samtidig lavt nok til at de kunne komme og konkurrere slik at våre egne produsenter måtte anstrenge seg for å tilby rimelige priser.²⁷² Hertzberg sa at et så

²⁶⁶ Johan Throne Holst var en norsk industrileder og politiker. Det var han som utviklet Freia og Marabou.

Norsk biografisk leksikon, "Johan Throne Holst - utdypning,"

http://snl.no/.nbl_biografi/Johan_Throne_Holst/utdypning.

²⁶⁷ Hertzberg, "Beskyttelsesspørsmålet." side 165

²⁶⁸ Ibid. side 164

²⁶⁹ Ibid. side 153

²⁷⁰ Ibid. side 153-154

²⁷¹ Ibid. side 154

²⁷² Ibid. side 155

lite land som Norge måtte passe på og ikke få bedriftene sine utkonkurrert av større industriland, da dette ville ødelegge for innbyggerne og redusere sysselsettingen.²⁷³

Videre sa Hertzberg at Norge var blitt mer og mer avhengige av eksport til England, som fremdeles var et frihandelsland, det var her mesteparten av Norges økning i eksport lå.²⁷⁴ Spørsmålet var hva som ville skje med forholdet til England når Norge fikk beskyttelsestoll og de fortsatt hadde fri import? Hertzberg sa at diskusjonen om beskyttelsestoll nå var kommet til England, og han trodde ikke de var langt unna beskyttelsestoll de også.²⁷⁴ En mulighet var *differentialtariff*. Dette gikk ut på å gi lavere eller ingen tollsatser til frihandelsland som England, og høyere satser til beskyttelsesland.²⁷⁵ Men Hertzberg mente at dette ikke var noen god løsning da det var dumt å gjøre forskjell på land som selv ikke gjorde forskjell på Norge; for eksempel Frankrike ga like høye tollsatser til alle land. Han sa at forskjellsbehandling var dumt og kunne føre til tollkrig.²⁷⁵

Til slutt sa Hertzberg at for at en beskyttelsestoll skulle fungere måtte den være fordelaktig for flest mulig, og det var dette de hadde forsøkt å komme frem til når de i tollkomiteen la ned forslaget om beskyttelsestollen.²⁷⁶

I diskusjonen som fulgte var oppmerksomheten stort sett rettet mot de forskjellige tollsatsene som var foreslått av komiteen, og som Hertzberg tok opp i foredraget sitt. Jeg har ikke gått dypere inn på selve tollsatsene, da jeg ikke mener det er like relevant for oppgaven.

Direktør Kiær var stort sett uenig med forslaget tollkomiteen og Hertzberg hadde kommet frem til. Han mente at man ikke burde innføre beskyttelsestoll; dette ville føre til at vanskeligstilte bedrifter overlevde, men på bekostning av befolkningen generelt og andre bedrifter under utvikling. Han mente at prisen for å redde de vanskeligstilte bedriftene ikke samsvarte med kostnaden, spesielt siden han ikke mente de bedriftene fortjente å bli reddet. Hvis utlandet kunne skaffe oss varene billigere enn norske bedrifter, ville det være bedre for befolkningen.²⁷⁷ Han mente også at statistikken Hertzberg hadde tatt opp i foredraget sitt ikke

²⁷³ Ibid. side 156

²⁷⁴ Ibid. side 158

²⁷⁵ Ibid. side 159

²⁷⁶ Ibid. side 164

²⁷⁷ Ibid. side 171

var blitt riktig behandlet og vurdert.²⁷⁸ Jeg ønsker heller ikke å gå dypere inn på selve statistikken som Hertzberg la frem, da dette ikke har særlig relevans for hans meninger om emnet. Hertzberg brukte statistikken for å videre overbevise og forklare hva han mente og hvorfor.

Overlærer i jordbruksfag, Johan Theodor Landmark (1836-1916), var svært enig med Hertzberg, og han syntes det var rart at man fremdeles kunne være i tvil om at beskyttelsestoll ville gavne det norske samfunnet.²⁷⁹ Dette mente også Fabrikkeier Julius Fredrik Kleist Gedde (1852-1828); beskyttelsestollen ville skape "(...) mer liv, arbeid og velstand jevnt over, enn frihandelen har maktet."²⁸⁰ Verkseier Andreas Lauritz Thune²⁸¹ (1848-1920) sa at han alltid hadde vært for beskyttelsestoll, og at noe dyktigere arbeid enn forslaget til Hertzberg og tollkomiteen hadde han ikke sett i Norge før, når det gjaldt næringslivet.²⁸²

10.3 Foredrag holdt i statsøkonomisk forening av Hertzberg "Om udbredelse af socialøkonomisk kundskab" med påfølgende diskusjon, i 1902

Hertzberg, blant andre forfattere, ønsket å erstatte de konstitusjonelle garantiene med økonomisk opplysning.²⁸³ Men Hertzberg var bekymret for at dette²⁸⁴ skulle gå utover Norges union med Sverige, noe som han mente ville være svært økonomisk uheldig for Norge da "unionen hadde 'utviklet seg til en økonomisk nødvendighet'".²⁸³ Videre mente han at sosialøkonomien hadde en viktig rolle i opplysningen av velgerne når det gjaldt stemmeretten.²³⁴ Han ble støttet av Aschehoug i denne sammenhengen, men Aschehoug var

²⁷⁸ Ibid. side 172

²⁷⁹ Ibid. side 176

²⁸⁰ Ibid. side 183

²⁸¹ Andreas Lauritz Thune var grunnleggeren av Thunes mekaniske verksted. Norsk biografisk leksikon, "Andreas Lauritz Thune - utdypning," http://snl.no/.nbl_biografi/Andreas_Lauritz_Thune/utdypning.

²⁸² Hertzberg, "Beskyttelsesspørsmålet." side 184

²⁸³ Bergh and Hanisch, *Vitenskap og politikk: linjer i norsk sosialøkonomi gjennom 150 år*. side 59

²⁸⁴ Statsrådssaken og forfatningskampen

ikke like optimistisk.²⁸⁵ Kiær var redd for at ved utbredelsen av økonomisk kunnskap ville alt for mange engasjere seg inn i statsstyret.²⁸⁵

27. oktober 1902 holdt Ebbe Hertzberg et foredrag i statsøkonomisk forening på deres fellesmøte, om "udbredelse af socialøkonomisk kundskab". Hertzberg ble inspirert til å holde dette foredraget etter at Hagerup Bull holdt et foredrag året før om Norges økende statsgjeld. I den påfølgende diskusjonen da kom det frem at det var vanskelig å få statsmaktene til å forstå at det finansielle systemet måtte gjøres om, og at de burde ta ansvar. Hertzbergs forslag til løsning på dette var da å spre den sosialøkonomiske kunnskapen; "en alminnelig oppdragelse av vårt folk til å tenke og innrette seg økonomisk"²⁸⁶, og det er dette han gikk videre inn på her.

Utgangspunktet til Hertzberg var den nylig innførte alminnelige politiske stemmeretten.²⁸⁷ Hvilke konsekvenser en slik stemmerett ville få mente han var forskjellig for hvert land, men for at stemmeretten skulle få positiv virkning for folk og land måtte man rette blikket på folkeoppdragelsen.²⁸⁸ Hertzberg sa at det var statsøkonomien som kunne lære folk å forstå deres gjensidige avhengighet og hvor galt det ville gå hvis egeninteressene til en bedrift gikk på bekostning av samfunnet.²⁸⁹

Videre sa han at vilkårene for et godt statsstyre fantes der "(...) den alminnelige stemmeretten og den alminnelige innsikten (...) dekker hverandre (...)".²⁹⁰ Han mente at sosialøkonomik burde bli et tvunget fag på skolen med eksamen på middelskolen²⁹¹. Dette var for å lære folk til å tenke på samfunnskunnskapen på en mer økonomisk måte.²⁹² I tillegg mente han det var viktig å "(...) trenes i kvantitativ iakttagelse og oppfattelse av livet og dens

²⁸⁵ Bergh and Hanisch, *Vitenskap og politikk: linjer i norsk sosialøkonomi gjennom 150 år*. side 63

²⁸⁶ Ebbe Hertzberg, "Om udbredelse af socialøkonomisk kundskab," *Statsøkonomisk tidsskrift* (1902). side 217

²⁸⁷ Ibid. side 218

²⁸⁸ Ibid. side 219

²⁸⁹ Ibid. side 220

²⁹⁰ Ibid. side 222

²⁹¹ Middelskolen er lignende ungdomsskolen i dag, men den varte i seks år til ca 16 års alderen og var delt opp i to linjer; latinlinjen og engelsklinjen. Etter middelskolen kom gymnaset. Inga Berntsen Rudi, "Middelskole," <http://www.kildenett.no/artikler/2007/1184145704.15>.

²⁹² Hertzberg, "Om udbredelse af socialøkonomisk kundskab." side 223

fenomen"²⁹³ for å kunne klare seg bedre i det virkelige liv. Han viste til et eksempel med tollpolitikken; hvor mange vet vel at tollpolitikken består av kvantitative forhold som er avhengig av den kvalitative forskjellen mellom en gjennomført proteksjonisme i et rike som teller ca. 50 millioner eller mer, og i et rike på 2-3 millioner?²⁹³ Han mente altså at ved å innføre økonomisk innsikt ved ungdomsalderen ville stemmeretten bli brukt på best mulig måte og dermed ha mer betydning.

Videre sa han at til tross for at mange ville protestere mot at samfunnsøkonomi burde bli undervist på skolen, mente han det motsatte. Han viste til eksempler om at barn tidlig leker butikk, bytter leker seg imellom eller sparer penger på sparebøsse, og mente at barn hadde anlegg for å kunne lære seg grunnleggende økonomi.²⁹⁴ Hertzberg mente at "(...) selve grunnlaget for all økonomisk tenkning består i iakttagelsen av de kvantitative forhold."²⁹⁵ Det som det kom an på var "(...) selve tankegangens utdypning i økonomisk retning slik at den enkelte bringes og tvinges til å sette kvantitativt iakttagelse og rasjonell overveielse istedenfor personlige stemninger og løse inntrykk."²⁹⁶ Dersom man ikke gjorde dette mente Hertzberg at folk ville tenke uøkonomisk på økonomiske problem, noe han mente allerede skjedde ved for eksempel spørsmålet om beskyttelsestoll versus frihandel.²⁹⁶

Hertzberg mente at for å få frem interessen og kunnskapen om økonomisk forståelse burde man begynne med foredrag og diskusjoner i byer og bygder.²⁹⁷ Dette var den beste måten å få frem opplysning om vanskelige emner man vanligvis ikke ville lest om selv. I tillegg mente han det ville være nyttig å publisere småskrifter om dagsaktuelle temaer som for eksempel beskatningsspørsmålet. Det er tydelig at han hadde et sterkt ønske om å få publisert slike småskrifter da han under foredraget sitt hadde med seg eksempler på slike, i tillegg til prisinformasjon. Men grunnet problemer med finansiering mente han at det muligens ville være lettere å få gjennomført foredrag og diskusjoner. Men i det store og det hele mente han at staten burde ta grep og opplyse folket om økonomi.

²⁹³ Ibid. side 224

²⁹⁴ Ibid. side 225

²⁹⁵ Ibid. side 226

²⁹⁶ Ibid. side 227

²⁹⁷ Ibid. side 233

Jacob Aall Bonnevie²⁹⁸ (1838-1904) var enig med Hertzberg i den påfølgende diskusjonen om at et slikt fag ville møte motstand i skolen, og for å i det hele tatt kunne få det til måtte det bli bearbeidet til barnets forståelse.²⁹⁹

Direktør Ole Rømer Sandberg³⁰⁰ (1865-1925) var også enig med Hertzberg i at den økonomiske sansen hos nordmenn ikke var godt nok utviklet og at man burde begynne med ungdommen. Men han mente at Hertzberg hadde lagt for liten vekt på "(...) betydningen av å kaste et idealt skjær over det økonomiske arbeid"²⁹⁹; ved å gjøre dette ville man være sikker på å vinne tilslutning.

Aschehoug var også enig med Hertzberg i at økonomisk opplysning var en god ide, men han mente at feilgrepene i offentlig og privat økonomi ikke nødvendigvis skyldtes uvitenhet, men heller lettsindighet.³⁰¹ Aschehoug mente at man burde begynne i lærerskolen med å innføre økonomi, slik at disse da kunne lære det videre på folkeskolen. I tillegg mente han at jurisprudensen og etikken også burde bli undervist sammen med sosialøkonomien.³⁰² Og han mente at både småskrifter og foredrag burde bli benyttet sammen.

Olaf Berg³⁰³ sa at foredraget til Hertzberg var vekkende og mente det burde nå frem til enhver skolelærer.³⁰⁴ Men til tross for det mente Berg at regneundervisningen på skolen ga barna et godt nok grunnlag og at det ikke var behov for å innføre sosialøkonomi som et eget fag på middelskolen. Han mente heller at lærerne burde prøve å fokusere på økonomi i alle fag hvor det lot seg gjøre.³⁰⁵

²⁹⁸ Jacob Aall Bonnevie var en norsk skolemann og moderat konservativ politiker. Han var stortingsmann i 1880-1897. Store Norske Leksikon, "Jacob Aall Bonnevie," Store Norske Leksikon, http://snl.no/Jacob_Aall_Bonnevie.

²⁹⁹ Hertzberg, "Om udbredelse af socialøkonomisk kundskab." side 239

³⁰⁰ Ole Rømer Sandberg var en norsk offiser, bonde og politiker. Norsk biografisk Leksikon, "Ole Rømer Sandberg - utdypning - 2," http://snl.no/.nbl_biografi/Ole_R%C3%B8mer_Sandberg/utdypning_%E2%80%93_2.

³⁰¹ "Diskusjon om foredraget til E. Hertzberg om udbredelse af socialøkonomisk kundskab," *Statsøkonomisk tidsskrift* (1902). side 243

³⁰² Ibid. side 251

³⁰³ Olaf Berg var skolebestyrer

³⁰⁴ "Diskusjon om foredraget til E. Hertzberg om udbredelse af socialøkonomisk kundskab." side 247

³⁰⁵ Ibid. side 248-250

Ekspedisjonssjef Anton Ræder³⁰⁶ (1855-1941) mente at sosialøkonomi ikke passet seg før etter middelskolen, da i gymnaset og lignende, men før dette kunne skje måtte faget bearbeides.³⁰⁷

Hypotekbankdirektør Rinde var enig med Hertzberg om at nordmenn manglet økonomisk sans, men han var også enig med Ræder om at det ikke passet seg før etter middelskolen. I tillegg var han enig i at man burde få utgitt småskrifter og foredrag³⁰⁸

Hertzberg hadde kommentarer å komme med, men tiden tillot ikke dette. Derfor la han frem et forslag: "Foreningen nedsetter en komité på 5 medlemmer med det oppdrag å forberede og utføre de skritt som den med foreningens godkjenning måtte finne hensiktsmessig til fremmelsen av samfunnsøkonomisk kunnskaps utbredelse i vårt folk".³⁰⁹ Dette forslaget ble så enstemmig vedtatt.

Dette foredraget til Hertzberg ble også nevnt i det danske nasjonaløkonomiske tidsskriftet i 1902. Der ble det skrevet en oppsummering av foredraget til Hertzberg og hva han ønsket å oppnå. De skrev også at den norske statsøkonomiske foreningen fungerte på lignende måte som deres forening, med foredragsaftener og diskusjoner, og i tillegg selve tidsskriftet.³¹⁰

³⁰⁶ Anton Ræder var ekspedisjonssjef i Kirkedepartementets undervisningsavdeling, og han hadde stor innflytelse på utviklingen av skolevesenet. Norsk biografisk leksikon, "Anton Ræder - utdypning," http://snl.no/.nbl_biografi/Anton_R%C3%A6der/utdypning.

³⁰⁷ "Diskusjon om foredraget til E. Hertzberg om udbredelse af socialøkonomisk kundskab." side 252-253

³⁰⁸ Ibid. side 254-255

³⁰⁹ Ibid. side 255

³¹⁰ "Tidsskrift-Oversigt," *Nationaløkonomisk tidsskrift*, no. 4de Hefte (1902).

10.4 Diskusjon i statsøkonomisk forening om foredraget til Albert Balchen "Litt om den saakaldte handelsbalance" i 1905

I 1905 holdt Albert Balchen³¹¹ (1874-1940?) et foredrag i statsøkonomisk forening om "Litt om den saakaldte handelsbalance". Etter foredraget fulgte en diskusjon hvor Professor Hertzberg opptrådte som formann, men han deltok også i diskusjonen.

Ifølge Hertzberg var temaet i foredraget til Balchen av nyere oppfatning som kritiserte tidligere kunnskap om emnet. Han mente disse oppfatningene var ganske fremmede og oppfordret til diskusjon.³¹²

I diskusjonen sa Hertzberg at Morgenstjerne og Jæger mente at oppfatningen til Balchen ikke inneholdt noe nytt, men dette var Hertzberg uenig i. Hertzberg sa at Balchen hadde brukt de eldre tankene og satt dem mer på spissen, i tillegg til at han hadde kommet frem til visse grunnoppfatninger som i senere tid også hadde kommet frem i utlandet.³¹³ Videre mente Hertzberg at man ikke kunne sette et lands eksport og import opp mot hverandre, da læren om handelsbalansen hadde utviklet seg til læren om betalingsbalansen og denne igjen til læren om gjeldsbalansen mellom nasjonene.³¹³ Her sa Balchen seg enig om at gjeldsbalanse var et bedre ord enn betalingsbalanse.³¹⁵

Hertzberg var også enig med Balchen om at et lands velstand kom an på den innenlandske produksjonen i gitt land, men han mente Balchen hadde lagt litt for ensidig vekt på produktiviteten i landet. Hertzberg mente at forholdet mellom eksport og import også var et uttrykk for den innenlandske produktiviteten.³¹⁴

Balchen sa at siden en importør tjener på å importere, så ville også landet tjene på all import, men Hertzberg mente at dette kom helt an på om importen tjente til landets produksjon. Hertzberg mente at det var mange tilfeller hvor importen faktisk ødelagte for produksjonen i landet.³¹⁵

³¹¹ Balchen var en høyesterettsadvokat og redaktør. Munch-museet, "Albert Balchen,"

<http://www.emunch.no:8080/cocoon/emunch/person.xhtml?id=pe21>.

³¹² "Diskusjon om foredraget til Albert Balchen 'Litt om den saakalte handelsbalance'," *Statsøkonomisk tidsskrift* (1905). side 113

³¹³ *Ibid.* side 118

³¹⁴ *Ibid.* side 119

³¹⁵ *Ibid.* side 120

11. Minneord om Ebbe Hertzberg

11.1 Av Bredo Morgenstjerne

Ifølge statsøkonomisk forening døde Ebbe Hertzberg 4. oktober 1912. I deres møte 24. oktober 1912, sa Bredo Morgenstjerne noen ord til minne om Hertzberg før selve møtet begynte. Det kommer tydelig frem at Hertzberg var en svært respektert mann som kom til å bli dypt savnet av alle medlemmene.

Morgenstjerne hadde mange fine ord å si om Hertzberg. Han begynte med å si at foreningen nå hadde mistet en "(...) av sine mest fremtredende og mest fortjente medlemmer (...)".³¹⁶ Videre definerte han Hertzberg som "(...) rikt åndelig utrustet (...) " med en "(...) overordentlig arbeidsevne og med omfattende interesser (...)".³¹⁶ Morgenstjerne sa at selv om Hertzbergs hovedarbeidet var av rettshistorisk karakter, hadde han mye å bidra med til det økonomiske feltet. Han mente at Hertzberg hadde satt dype spor etter seg som hovedforfatter av tollkommisjonens forslag i 1879 og 1903. "Alt dette arbeidet gir det velgjørende inntrykk av klarhet, fordomsfrihet, selvstendighet, sunn kritikk og godt praktisk skjønn".³¹⁶ Han mente også at det var tydelig at Schweigaard var Hertzbergs store forbilde.

Hertzberg var blant statsøkonomisk forenings stiftere og dens formann i 1903-1906. Han deltok aktivt i diskusjonene og holdt flere foredrag. "Vi vil dypt komme til å savne hans kyndighet, hans autoritet [og] hans aristokratiske personlighet."³¹⁶ "(...) Vi i denne forening vil alltid bevare Ebbe Hertzbergs navn i ærbødig og takknemlig erindring".³¹⁶

11.2 Fra Dansk historisk tidsskrift

Hertzbergs død blir også nevnt i dansk historisk tidsskrift, men der skrev de at han døde 2. oktober 1912. Her hadde de mest fokus på hans rettshistoriske arbeid, og han ble kalt Konrad

³¹⁶ Bredo Morgenstjerne, "Rigsarkivar Ebbe Hertzberg Minneord," *Statsøkonomisk tidsskrift* (1912).

Maurers "(...) mest trofaste Elev i Norden (...)".³¹⁷ Alle hans verk i forbindelse med hans rettshistoriske arbeid ble også nevnt her. Men de kalte også hans arbeid innenfor økonomien "(...) innsiktsfulle og klare (...)".³¹⁷ "Over ikke få områder har hans vitenskapelige virksomhet strakt seg, som også forskjellige samfunnsstillinger har vært ham betrodd".³¹⁸ Det er tydelig at Hertzberg også hadde innflytelse i Danmark.

11.3 Det Norske Vitenskaps akademi

I fellesmøtet i Vitenskaps-selskapet i november 1912 talte Absalon Taranger³¹⁹ (1858-1930) varmt om Hertzberg og kalte ham en "(...) fremragende vitenskapsmann (...) " og at han var et 'hjertervarmt' og 'edelt' menneske.³²⁰

³¹⁷ "Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Utland," *Historisk tidsskrift* Bind 8. række, 4(1912). side 170

³¹⁸ Ibid. side 169

³¹⁹ Taranger var rettshistoriker og kirkepolitiker. Norsk Biografisk Leksikon, "Absalon Taranger - utdypning," http://snl.no/.nbl_biografi/Absalon_Taranger/utdypning.

³²⁰ Amundsen, 2. Side 3

12. Idéhistorisk ramme³²⁴

Her vil jeg skrive *kort* om hvilke skoler som fantes og var gjeldende på tiden Hertzberg levde, og se om han tilhørte noen skole(r). Det var hovedsakelig den klassiske skolen som regjerte under hans tid, men der fantes også merkantilister og fysiokrater, og nyklassikerne var på vei inn. I tillegg fantes den historiske skolen i Tyskland som ble introdusert som et alternativ til den klassiske skolen.

Ifølge Tore Jørgen Hanisch³²¹ (1945-2006) så bestod hovedsakelig økonomisk tenkning på 1800-tallet av;

- Frem til 1850: den engelske klassiske skolen var svært dominerende, men fikk fra 30-tallet konkurranse fra den tyske historiske skole. Det er spesielt "(...) klassikernes abstrakte, deduktive, lite empiriske tankesett og 'laissez-faire' politikken som settes under debatt".³²²
- Fra 1870 frem til første verdenskrig: banet nyklassikerne vei, men de fikk aldri like stor dominans som den klassiske skolen
- Etter 1880: bitter metodestrid mellom den historiske skolen og nyklassikerne

Hanisch kaller Hertzberg en av de tre store, sammen med Aschehoug og Morgenstierne.³²³

Under skriver jeg kort om merkantilismen, den fysiokratiske skolen, den klassiske skolen, nyklassisk og den tyske historiske skolen for økonomi. Jeg skriver kun kort om de forskjellige for å få et lite innblikk i hva de sto for og når de var på topp. For en grundig gjennomgang av disse anbefaler jeg boken "history of economic thought and ethics" av Landreth og Colander.³²⁴

³²¹ Hanisch var en norsk økonomisk historiker. Wikipedia, "Tore Jørgen Hanisch,"

http://no.wikipedia.org/wiki/Tore_J%C3%B8rgen_Hanisch.

³²² Bergh and Hanisch, *Vitenskap og politikk: linjer i norsk sosialøkonomi gjennom 150 år*. side 68

³²³ Tore Jørgen Hanisch, *Fra Schweigaard til Aarum: forholdet mellom teoretisk og anvendt sosialøkonomi i Norge før Frisch og Keynes*, vol. 18. september 1979, Memorandum ([Oslo]: Instituttet, 1979). side 3

³²⁴ Landreth and Colander, *History of economic thought*.

12.1 Merkantilismen

Merkantalismen var starten på markedsøkonomien, den ble utviklet i Vest-Europa på 1500-tallet og varte til midten av 1700-tallet. Den ble utviklet av kjøpmenn; de mente at en nasjons rikdom og deres gull var svært korrelert, og at staten burde ha ansvar for at økonomien fungerte bra.³²⁵ Merkantalistene mente at man burde ha en svært gunstig handelsbalanse, det vil si et stort eksportoverskudd som ble dekket av import av gull og sølv.³²⁶ Dette måtte bli oppnådd ved tollsatser, importforbud og lignende; altså en proteksjonistisk tollpolitikk. De mente at dette ville føre til at prisene ville øke og dermed redusere konkurransekraften. Adam Smith kritiserte merkantilismen i sitt hovedverk "Wealth of Nations".

12.2 Den fysiokratiske skolen

Den fysiokratiske skole ble utviklet av Francois Quesney (1694 - 1774), og de mente at staten ikke skulle ha noe med økonomien å gjøre, den burde følge naturens gang (the Natural Law). Det var disse som utviklet *laissez-faire* konseptet.³²⁷ De hadde "laissez faire, laissez passer", som betyr "fri produksjon, fri omsetning", som slagord. Fysiokratene mente altså at fri handel ville føre til de beste prisene. Adam Smith var påvirket av den fysiokratiske skolen, men han kritiserte dem også i "Wealth of Nations". Anne-Robert-Jaques Turgot, som vi nevnte i innledningen til kapitlet om "kredittens begreb og væsen", var fysiokrat.

12.3 Den klassiske skolen

Den klassiske perioden varte ca. fra år 1776 til år 1890. Kjente klassiske økonomer er Adam Smith, David Ricardo og John Stuart Mill. Den klassiske skolen hadde utgangspunkt i

³²⁵ Ibid.

³²⁶ Store Norske Leksikon, "Merkantalismen," <http://snl.no/merkantilismen>.

³²⁷ Landreth and Colander, *History of economic thought*. side 24

merkantilismen og den fysiokratiske skolen. Klassikerne trodde på *laissez faire* teorien til fysiokratene; de mente at fri handel mellom landene var best for å få en mest mulig effektiv økonomi, og på denne måten ville både forbrukerne og produsentene få de beste prisene. De var for økonomisk frihet for enkeltindividene og mente at dette var korrelert med politisk frihet. De mente også at prisen på en vare var avhengig av produksjonskostnadene til denne varen, slik at prisen ville bli nærmere lik verdien til arbeidet som lå bak, og ikke av etterspørselen etter varen.

12.4 Nyklassisk

Den nyklassiske teorien oppsto ca. år 1870. Nyklassikerne mente at den klassiske skolens teorier var utilstrekkelige, og de ønsket å utbedre denne. I motsetning til den klassiske skolen mente nyklassikerne at prisen på en vare avhengte av kjøpernes forventet nytte (utility) til varen, man var gjerne villig til å betale mer enn varen var 'verdt'. Nyklassikerne hadde tre "asumptions" som var gjeldende; 1. Alle handler rasjonelt, 2. Individene maksimerer nytten, mens bedriftene maksimerer profitten, 3. Alle handler individuelt på bakgrunn av full informasjon. Kjente nyklassiske økonomer er Léon Walras³²⁸ (1834-1910) og Thorstein Veblen³²⁹ (1857-1929).

12.5 Den tyske historiske skolen for økonomi

Denne skolen ble utviklet i Tyskland på 1800-tallet, og de prøvde her å se den økonomiske situasjonen i et land i forbindelse med dens historiske lærdommer. Den ble opprettet som et alternativ til den klassiske skolen, og de mente at man ikke kunne bygge økonomien på

³²⁸ Walras var en fransk økonom, hans største bidrag til økonomien var teorien om generell likevekt. The Concise Encyclopedia of Economics, "Leon Walras," <http://www.econlib.org/library/Enc/bios/Walras.html>.

³²⁹ Veblen var en amerikansk sosiolog og sosialøkonom. Store Norske Leksikon, "Thorstein Veblen," http://snl.no/Thorstein_Veblen.

abstrakte teorier som ikke hadde feste i virkeligheten.³³⁰ De mente videre at det ikke fantes noen naturlige lover, og at de sosiale lovene ville endre seg med utviklingen av samfunnet. Wilhelm Roscher, også nevnt i kapitlet om "kredittens begreb og væsen" blir ansett som grunnleggeren av denne skolen. Men ifølge Hertzberg var Albert Schäffle også en av grunnleggerne. Roscher var ikke direkte uenig i den klassiske teorien, men han mente at den var for mye basert på spekulasjoner og at den manglet historisk bakgrunn. Karl Knies, blant andre, sluttet seg til denne skolen.

12.6 Ebbe Hertzbergs plassering

Som vi kan se fra det jeg har skrevet om Hertzberg i denne oppgaven, studerte han økonomer fra alle de gjeldende skolene. Men jeg vil si at det er liten tvil om at han selv hovedsaklig var tilhenger av den klassiske skolen.

Hertzberg var en etterfølger av Schweigaard som var en klassisk økonom. Dette kommer klart frem i avhandlingen hans "Professor Schweigaard i hans offentlige virksomhed" fra 1883. Siden Schweigaard var en stor inspirasjon for Hertzberg kan det tyde på at han også var en klassisk økonom.

At han var en klassisk økonom kommer også frem i hans artikler og forelesninger på 1870-tallet.³³¹ Klassisk økonomi ble kritisert, blant andre av tyske universiteter, men Hertzberg, sammen med Aschehoug, avviste denne kritikken da de mente den var svært overdreven.³³² Bergh og Hanisch skriver at de to sto frem som "(...) klassikernes trofaste forsvarere (...)"³³², men til tross for dette kom de etterhvert med "(...) nokså mange viktige innrømmelser (...)"³³² Kun få år etter at Hertzberg hadde avvist kritikken mot den klassiske økonomien, ser vi at han er enig i flere punkter av denne kritikken, og det tyder på at han moderniserte den klassiske skolen.³³³ Men det betyr ikke at han var enig i den nyere tyske sosialøkonomien, som ble

³³⁰ Bergh and Hanisch, *Vitenskap og politikk: linjer i norsk sosialøkonomi gjennom 150 år*. side 69

³³¹ Ibid. side 68

³³² Ibid. side 70

³³³ Ibid. side 71

opprettet som et alternativ til den klassiske økonomien, han var derimot ganske kritisk. Dette førte til at han skled litt vekk i fra Schweigaard og Aschehoug som begge støttet den historiske skolen i motsetning til Hertzberg. Hertzberg mente at en sammenblanding av økonomiske og etiske fordringer kun ville føre med seg uklarhet, noe han mente kjennetegnet den tyske historiske skolen.³³³ Til tross for Hertzbergs motsetninger til skolen, var han enig i begrepet til Albert Schäffle, en av grunnleggerne av den tyske historiske skolen ifølge Hertzberg, om *kollektive behov*. Dette gikk ut på at man ikke kunne overlate den økonomiske virksomheten til individualprinsippet, staten måtte være aktiv. Men Hertzberg, sammen med Aschehoug og Morgenstierne, mente at man ikke måtte gå for langt og staten burde bare trekkes inn hvis det var helt nødvendig. Grunnleggende individuelle rettigheter måtte ikke brytes.³³⁴

Hertzberg var svært imot å trekke inn staten i sosialpolitikken, selv når den historiske skolen satte fokus på fattigdomsproblemet, arbeidsledigheten og skillet mellom fattig og rik. Han fryktet at den gamle merkantile lære skulle komme tilbake og at vi skulle få en velferdsstat, noe som ikke ble sett på som noe positivt den gang.³³⁵

Videre prøvde Hertzberg å oppmuntre til en mellomting mellom katetersosialisme³³⁶ og individualisme.³³⁵ Så istedenfor at for eksempel staten skulle ha ansvar for at alle hadde arbeid (katetersosialisme), oppmuntret han heller til dannelsen av fagforeninger o.l., som kunne hjelpe individer, i tillegg kunne staten gi bidrag og oppmuntre til dannelsen av foreninger. Ifølge Bergh og Hanisch mente Hertzberg at dette var "(...) en statsoppgave som egentlig samsvarte med den liberalistiske lære."³³⁷

Hertzberg hadde altså den grunnleggende troen på "laissez faire"- prinsippet, slik som den klassiske skolen, men ved unntak godtok han at staten ble aktiv. Det har også kommet frem av kapitlet om "kredittens begreb og væsen" at Hertzberg også var påvirket av de klassiske økonomene Adam Smith og David Ricardo.

Går vi tilbake til kapitlene om frihandel versus proteksjonisme viste jeg at Hertzberg var for frihandel, noe som var karakteristisk for de klassiske økonomene. Til tross for at han

³³⁴ Ibid. side 72

³³⁵ Ibid. side 94

³³⁶ Hånlig betegnelse på den tyske historiske skolen

³³⁷ Bergh and Hanisch, *Vitenskap og politikk: linjer i norsk sosialøkonomi gjennom 150 år*. side 95

etterhvert godtok en proteksjonistisk tollpolitikk i Norge, var han fremdeles tilhenger av frihandelspolitikken. Den eneste grunnen til at han mente at proteksjonismen var greit var at han så at frihandelspolitikken ikke lenger fungerte da resten av verden hellet mot proteksjonismen. Men i bunn og grunn hadde han mest troen på frihandelspolitikken og at den ville være det beste for samfunnet generelt.

I samme kapittel kommer det frem at Hertzberg mente at produksjonskostnadene til en vare bestemte varens pris i markedet. Ifølge Berg og Hanisch var Hertzberg mer bestemt på dette enn Schweigaard var, da han gikk lenger i å "postulere eksistensen av slike økonomiske lover".³³⁸ Dette var jo også karakteristisk for den klassiske skolen.

Disse spørsmålene som Hertzberg stilte i sin tid ville Statsøkonomisk Forening gjentatte ganger komme tilbake til, men ikke alltid samsvarte løsningene deres med Hertzbergs synspunkter. Men til tross for dette holdt de fast på det økonomisk liberalistiske fundamentet til Hertzberg.³³⁷

Som her forklart var Hertzberg en klassisk økonom, men det kan tyde på at han var åpen for andre synspunkter og han holdt ikke hundre prosent fast på alle prinsippene til den klassiske skolen. Han klarte å tenke litt utenfor boksen og bidro med nytenking.

³³⁸ Ibid. side 68-69

13. Har Hertzbergs seksuelle legning påvirket ham som økonom?

Ebbe Hertzberg var, som nevnt tidligere i biografien hans, homofil. Han var den første i Norge som ble diagnostisert som dette, eller som kontrærseksuell, i 1886.³³⁹ Dette var den egentlige grunnen til at han gikk av som professor i økonomi 4. oktober 1886. Det hadde angivelig gått et rykte om Hertzberg i flere år, og i 1885 forsøkte en mann han visstnok hadde hatt et seksuelt forhold til å presse han for penger. Hertzberg tok dette med til politistasjonen og fikk dømt mannen for løsgjengeri³⁴⁰. Til politiet forklarte Hertzberg at han hadde en medfødt skjevhet som førte til at han var utsatt for slike utpressingsforsøk.³³⁹ Nå tok ryktene helt av, og Hertzberg vurderte å gå til sak mot mannen. Men han ombestemte seg da politiet ville sagt i retten at han hadde en medfødt skjevhet. Hertzberg mente at dette bare ville gjøre vondt verre, og at hans karriere da ville ta slutt. Han dro derfor til utlandet for å få hjelp til å beseire denne medfødte skjevheten av eksperter i psykiatri.³⁴¹ Han gjorde dette for å kjempe for å beholde professorstillingen sin. Men han måtte si seg tapt da legene mente dette var en arvelig sykdom og flyttet dermed hjem igjen hvor han ikke hadde noe annet valg en å si opp sin stilling på universitetet. Universitetet mente at han var uskikket som lærer for mannlig ungdom.³⁴² Han prøvde å forsvare seg og si at han ikke hadde noe dårligere moral enn andre, og at hvis han måtte slutte på grunn av undervisningen av unge menn burde de også se på menns undervisning av unge kvinner. Han flyttet så til hjembyen sin, Holmestrand, hvor han fortsatte sine retthistoriske studier.

Hertzbergaffæren, som den så ble kalt, ble mye omtalt, men den ble ikke skrevet om i avisene og det var bare noen få som visste hva som sto i legerklæringene.³⁴² "Hertzbergaffæren kom midt i en periode av moralsk panikk og kulturkamp med seksualmoral i sentrum".³⁴²

³³⁹ Runar Jordåen, "Frå synd til sjukdom?: konstruksjonen av mannleg homoseksualitet i Norge, 1886-1950" ([R. Jordåen], 2003). side 26

³⁴⁰ Løsgjengeri var betegnelsen på personer som drev dank, de hadde ingen fast jobb og jobbet heller for dagslønn. Det ble antatt at de var kriminelle da man ikke så noen annen forklaring på deres overlevelse.

³⁴¹ Jordåen, "Frå synd til sjukdom?: konstruksjonen av mannleg homoseksualitet i Norge, 1886-1950." side 27 fotnote nr 97

³⁴² Ibid. side 28

Hertzberg hadde også kontakt med den tyske homobevegelsen på begynnelsen av 1900- tallet³⁴³ og i 1902 skrev han en artikkel, under psevdonym, i en tysk årbok " Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen" om spor etter kontrærseksualitet hos de gamle skandinavene, "Spuren von Konträrsexualität bei den alten Skandinaviern".³⁴⁴ Det ble ikke kjent før 20 år etter i 1922 av Ferdinand Karsch-Haack at det var Ebbe Hertzberg som hadde skrevet denne artikkelen.³⁴⁵

Utifra det som står skrevet om Hertzberg og hans seksuelle legning vil jeg påstå at dette ikke, som forventet, påvirket synet hans på økonomi som fag. Men det påvirket han i viss forstand som økonom i forhold til at han måtte gå av som professor i økonomi og dermed ikke fikk praktisert som økonom på noen år. Han prøvde å forsvare seg og det viser at han må ha vært en psykisk sterk mann. Etter 1886, når han måtte tre av fra professorstillingen sin i økonomi, fokuserte han hovedsakelig på sine rettshistoriske arbeid, men fra 1890-årene var han igjen med i debatten om flere økonomiske spørsmål (se kapitlene under statsøkonomisk forening). Det kan tyde på at han var en anonym forkjemper i homobevegelsen i forhold til sin artikkel i det tyske homo-bladet, men dette påvirket heller ikke hans økonomiske syn. Men jeg vil si at som en følge av at han måtte tre av som professor i økonomi fikk han ikke publisert like mye økonomiske rettede arbeider som han muligens ville gjort dersom han ikke var homofil. Men det blir kun en spekulasjon.

³⁴³ Ibid. side 117

³⁴⁴ Ibid. side 7

³⁴⁵ Raimund Wolfert, "Ebbe Hertzberg om homofili hos vikingene," *Løvetann tidsskrift* 4(1999).

14. Konklusjon

Ebbe Hertzberg var en mann av allsidig kunnskap. Han var som sagt både jurist, rettshistoriker og økonom. Hans virkelige karriere innenfor økonomifeltet begynte med avhandlingene han skrev i forbindelse med konkurransen om professorstillingen i økonomi i Kristiania i 1877. Dette var to storslåtte verk som gjorde at han vant og ble den første rene professoren i økonomi.

Hertzberg bidro også til opprettelsen av statsøkonomisk forening i 1883 sammen med Aschehoug, og han viste seg å bli et aktivt medlem. Han holdt flere økonomiske opplysende foredrag og var livlig med i mange diskusjoner i foreningen.

I økonomien konsentrerte Hertzberg seg hovedsaklig om tollpolitikken, men han hadde også god kunnskap om økonomisk teori. Han var med i flere tollkomiteer og han var en forkjemper for frihandelssystemet, men etterhvert gikk han med på et proteksjonistisk tollsystem. Dette var fordi resten av landene i verden, da spesielt i Europa, hadde begynt å få et proteksjonistisk system og han mente at frihandelssystemet kun fungerte hvis alle land hadde det. Han mente også at man måtte undervise folket i sosialøkonomisk kunnskap for å få en bedre nytte av den nye stemmeretten.

Under økonomisk teori så han helst på kreditten og seddelbankene inkludert banksedlene. Disse teoriene var blitt lite studert før han tok fatt på dem, han var svært nytenkende. Hans oppfatninger av disse teoriene har både likheter og ulikheter med dagens oppfatninger av de samme teoriene.

Hertzberg hadde selv flere tilhengere og studerte økonomer fra alle de forskjellige økonomiske skolene, men hans viktigste påvirkninger kommer fra økonomer under den klassiske skolen, da spesielt Schweigaard. Schweigaard var Hertzbergs store inspirasjon. Han både kritiserte og berømmet økonomer som var gjeldende på hans tid, og han hadde gjerne både berømmelser og kritikk mot samme forfatter. Jeg plasserte også Hertzberg under den klassiske skolen da han sto for grunnprinsippene her; blant annet frihandelssystemet og laissez-faire prinsippet. Men etterhvert ble han noe mer enig i enkelte kritikker som skolen ble utsatt for, og dermed moderniserte han den klassiske skolen.

Hans seksuelle legning hadde ikke noen påvirkning på han som økonom, men som sagt så vil jeg si det påvirket hans publiserte økonomiske verk. Hadde han ikke måttet gå av som professor i økonomi hadde han gjerne hatt flere økonomiske publikasjoner. Etersom han prøvde å forsvare seg må han ha vært en sterk person da homofili ble svært sett ned på og var ulovlig.

Når vi ser på minneordene om Hertzberg etter hans død kommer det frem at han var en svært respektert og godt likt person, og han hadde tydelig gitt et inntrykk på mange.

15. Litteratur og kilder

- Amundsen, Leiv. Det Norske Videnskaps-Akademi I Oslo 1857-1957. Vol. 2, Oslo: I kommisjon hos Aschehoug, 1960.
- Aschehoug, T. H., and Thorvald Aarum. *Socialøkonomik: En Videnskabelig Fremstilling Af Det Menneskelige Samfunds Økonomiske Virksomhed*. Kristiania: Aschehoug, 1910.
- "August Cieszkowski." Bokklubben,
<http://www.bokklubben.no/SamboWeb/produkt.do?produktId=4762390>.
- Bergh, Trond, and Tore Jørgen Hanisch. *Vitenskap Og Politikk: Linjer I Norsk Sosialøkonomi Gjennom 150 År*. Oslo: Aschehoug, 1984.
- Bull, E. Hagerup. "Udlandets Toldpolitik Og Vor." *Statsøkonomisk tidsskrift* (22 februar 1897).
- Danske, Den Store. "Den Historiske Skole." Gyldendal,
http://www.denstoredanske.dk/Samfund%2c_jura_og_politik/%C3%98konomi/%C3%98konomisk_teor_i/den_historiske_skole.
- "De Norske Konkurrenceafhandlinger." *Nationaløkonomisk tidsskrift* (1878).
- "Diskusjon Om Foredraget Til Albert Balchen 'Litt Om Den Saakalte Handelsbalance'." *Statsøkonomisk tidsskrift* (1905).
- "Diskusjon Om Foredraget Til E. Hagerup Bull Om 'Udlandets Toldpolitik Og Vor'." *Statsøkonomisk tidsskrift* (1. mars 1897).
- "Diskusjon Om Foredraget Til E. Hertzberg Om Udbredelse Af Socialøkonomisk Kundskab." *Statsøkonomisk tidsskrift* (1902).
- Economics, The Concise Encyclopedia of. "Leon Walras."
<http://www.econlib.org/library/Enc/bios/Walras.html>.
- Encyclopedia, Online. "Clement Joseph Garnier."
http://encyclopedia.jrank.org/GAG_GEO/GARNIER_CLEMENT_JOSEPH_18131881.html.
- Engesæter, Olaug. "Norsk Historie På 1800-Tallet."
<http://web.hist.uib.no/digitalskolen/oe/nohist.htm>.

"Er Rigstelefonen Lønnende Forretning, Eller Bringer Den Statskassen Tab?". *Statsøkonomisk tidsskrift* (5. januar 1903).

Handelshøyskole, Norges. "Lars Fredrik Øksendal." <http://www.nhh.no/en/research---faculty/department-of-economics/sam/cv/%C3%B8ksendal--lars-fredrik.aspx>.

Hanisch, Tore Jørgen. *Fra Schweigaard Til Aarum: Forholdet Mellom Teoretisk Og Anvendt Sosialøkonomi I Norge Før Frisch Og Keynes*. Memorandum. Vol. 18. september 1979, [Oslo]: Instituttet, 1979.

Hertzberg, Ebbe. "Beskyttelsesspørmaalet." *Statsøkonomisk tidsskrift* (31 oktober 1904).

———. *En Kritisk Fremstilling Ad Grundsætningerne for Seddelbankers Indretning Og Virksomhed*. Kristiania: P.T. Mallings Boghandel, 1877.

———. *Om Kredittens Begreb Og Væsen*. Kristiania: Malling, 1877.

———. "Om Udbredelse Af Socialøkonomisk Kundskab." *Statsøkonomisk tidsskrift* (1902).

Johnsen, Chr. *Norsk Haandlexikon for Almennyttige Kundskaber*. Kristiania: Johnsens forlag, 1881.

Jordåen, Runar. "Frå Synd Til Sjukdom?: Konstruksjonen Av Mannleg Homoseksualitet I Norge, 1886-1950." [R. Jordåen], 2003.

Landreth, Harry, and David C. Colander. *History of Economic Thought*. Boston, Mass.: Houghton Mifflin, 2002.

Leksikon, Norsk Biografisk. "Absalon Taranger - Utdypning." http://snl.no/.nbl_biografi/Absalon_Taranger/utdypning.

———. "Andreas Lauritz Thune - Utdypning." http://snl.no/.nbl_biografi/Andreas_Lauritz_Thune/utdypning.

———. "Anton Ræder - Utdypning." http://snl.no/.nbl_biografi/Anton_R%C3%A6der/utdypning.

———. "Edvard Hagerup Bull - Utdypning." http://snl.no/.nbl_biografi/Edvard_Hagerup_Bull/utdypning_%E2%80%93_1.

———. "Johan Throne Holst - Utdypning." http://snl.no/.nbl_biografi/Johan_Throne_Holst/utdypning.

———. "Ole Rømer Sandberg - Utdypning - 2." http://snl.no/.nbl_biografi/Ole_R%C3%B8mer_Sandberg/utdypning_%E2%80%93_2.

- . "Torkel Halvorsen Aschehoug - Utdypning." http://snl.no/.nbl_biografi/Torkel_Halvorsen_Aschehoug/utdypning.
- Leksikon, Store Norske. "Aprilministeriet." <http://snl.no/Aprilministeriet>.
- . "Attaché " <http://snl.no/attach%C3%A9>.
- . "Bredo Von Munthe Af Morgenstjerne." Store Norske Leksikon, http://snl.no/.nbl_biografi/Bredo_Von_Munthe_Af_Morgenstjerne/utdypning_%E2%80%932.
- . "Candidatus - Akademisk Grad." <http://snl.no/candidatus/akademisk%20grad>.
- . "Ebbe Hertzberg - Utdypning." http://snl.no/.nbl_biografi/Ebbe_Hertzberg/utdypning.
- . "Ebbe Hertzberg Utdypning (Norsk Biografisk Leksikon)." Store Norske leksikon, http://snl.no/.nbl_biografi/Ebbe_Hertzberg/utdypning.
- . "Examen Artium." http://snl.no/examen_artium.
- . "Gullstandard." <http://snl.no/gullstandard>.
- . "Henrik Helliesen Utdypning (Norsk Biografisk Leksikon)." Store Norske leksikon, http://snl.no/.nbl_biografi/Henrik_Helliesen/utdypning.
- . "Jacob Aall Bonnevie." Store Norske Leksikon, http://snl.no/Jacob_Aall_Bonnevie.
- . "John Stuart Mill." http://snl.no/John_Stuart_Mill.
- . "Kassekreditt." <http://snl.no/kassekreditt>.
- . "Koppskatt." <http://snl.no/koppskatt>.
- . "Kreditt." <http://snl.no/kreditt>.
- . "Merkantilismen." <http://snl.no/merkantilismen>.
- . "Norge 1815-1905." Store Norske Leksikon <http://snl.no/Norge/1815%E2%80%931905>.
- . "Norges Bank." Store Norske Leksikon, http://snl.no/Norges_Bank.
- . "Norges Hypotekbank." Store Norske Leksikon, http://snl.no/Norges_Hypotekbank.

- . "Pierre Joseph Proudhon." Store Norske Leksikon, http://snl.no/Pierre_Joseph_Proudhon.
- . "Sjekk." <http://snl.no/sjekk>.
- . "Thorstein Veblen." http://snl.no/Thorstein_Veblen.
- Lie, Einar. "... Men Den Statistisk-Topografiske Tradisjonen Var Ikke Død." Statistisk Sentralbyrå, <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200105/06/index.html>.
- Morgenstjerne, Bredo. *Forelæsninger over Socialøkonomiens Grundtræk*. Kristiania: Aschehoug, 1909.
- . "Rigsarkivar Ebbe Hertzberg Minneord." *Statsøkonomisk tidsskrift* (27 oktober 1912).
- Munch-museet. "Albert Balchen." <http://www.emunch.no:8080/cocoon/emunch/person.xhtml?id=pe21>.
- Norske Historikere I Utvalg*. [Oslo]: Universitetsforlaget, 1967.
- "Nyt Fra Historisk Videnskab I Ind- Og Utland." *Historisk tidsskrift* Bind 8. række, 4 (1912).
- "Ordlister." Nettopp Media AS, <http://www.lederkilden.no/oppslag/ordliste/>.
- Rudi, Inga Berntsen. "Middelskole." <http://www.kildenett.no/artikler/2007/1184145704.15>.
- Sander, Kjetil. "Pris I Et Historisk Perspektiv." <http://www.kunnskapssenteret.com/categories/Markedsf%F8ring/6.-Konkurrensevirkemidler/Pris/Pris-i-et-historisk-perspektiv/?Page=2>.
- Sciences, International Encyclopedia of the Social. "Karl Knies." Encyclopedia.com, <http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3045000653.html>.
- "Tidsskrift-Oversigt." *Nationaløkonomisk tidsskrift*, no. 4de Hefte (1902).
- Weintraub, E. Roy. "Neoclassical Economics." The concise encyclopedia of economics, <http://www.econlib.org/library/Enc1/NeoclassicalEconomics.html>.
- Wikipedia. "Bonamy Price." http://en.wikipedia.org/wiki/Bonamy_Price.
- . "Ebbe Hertzberg." http://no.wikipedia.org/wiki/Ebbe_Hertzberg.
- . "Henri Cernuschi." http://en.wikipedia.org/wiki/Henri_Cernuschi.

———. "Henry Dunning Macleod." http://en.wikipedia.org/wiki/Henry_Dunning_Macleod.

———. "Johann Ludwig Tellekampff." http://en.wikipedia.org/wiki/Johann_Ludwig_Tellkampf.

———. "Tore Jørgen Hanisch." http://no.wikipedia.org/wiki/Tore_J%C3%B8rgen_Hanisch.

———. "Økonomisk Idehistorie." http://no.wikipedia.org/wiki/%C3%98konomisk_idehistorie.

Wolfert, Raimund. "Ebbe Hertzberg Om Homofili Hos Vikingene." *Løvetann tidsskrift* 4 (1999).

Øksendal, Lars Fredrik. "Monetary Policy under the Gold Standard - Examining the Case of Norway, 1893-1914." Norges handelshøgskole, NHH, 2008.

"Diskusjon Om Foredraget Til Albert Balchen 'Litt Om Den Saakalte Handelsbalance'." *Statsøkonomisk tidsskrift* (1905).

Morgenstjerne, Bredo. "Rigsarkivar Ebbe Hertzberg Minneord." *Statsøkonomisk tidsskrift* (27 oktober 1912).

"Nyt Fra Historisk Videnskab I Ind- Og Utland." *Historisk tidsskrift* Bind 8. række, 4 (1912).